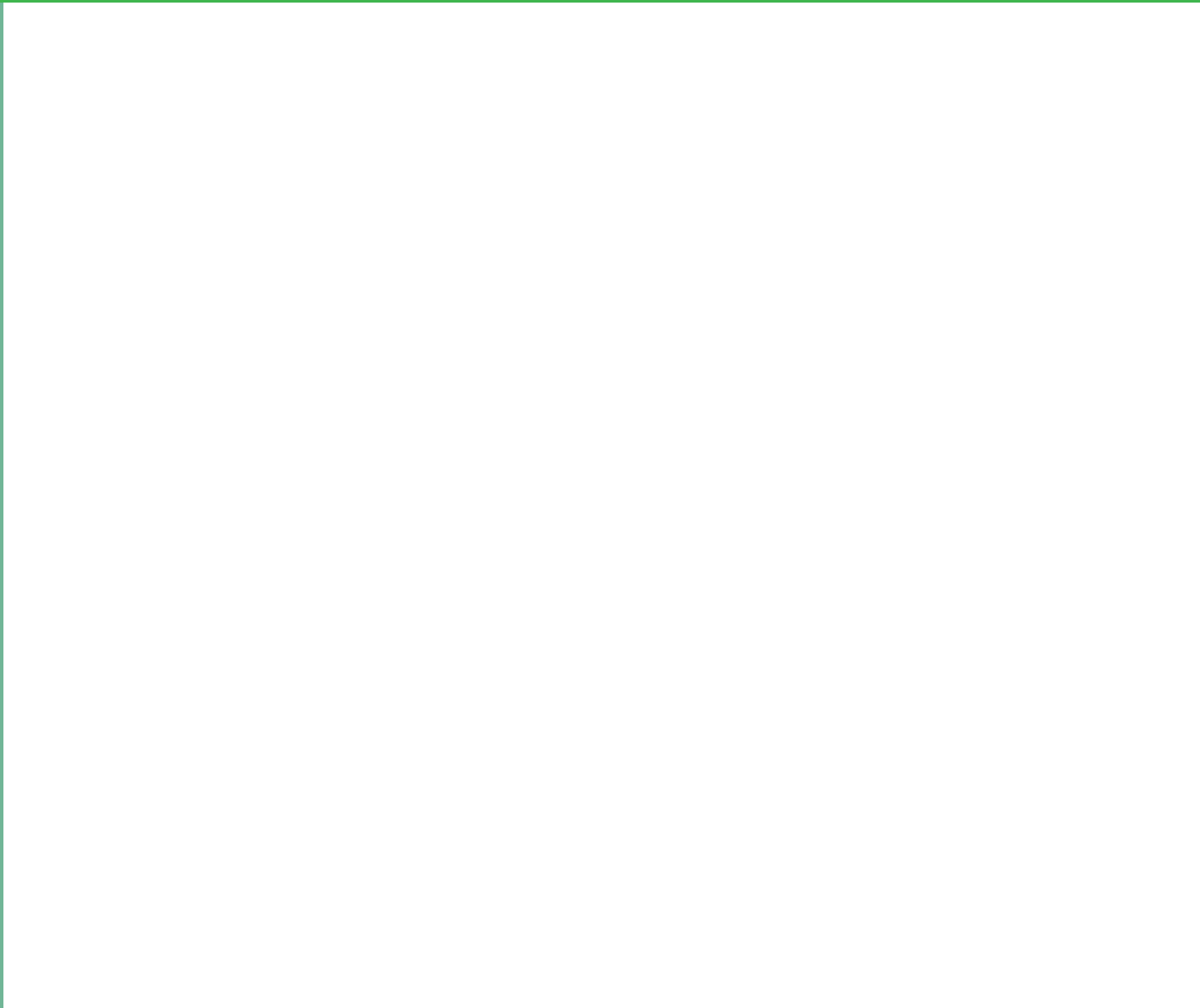

نظام نامه موضوعات پژوهشی پژوهشگاه فرهنگ و زیارت

فهرست

مقدمه	۵
نظامنامه موضوعات گروه اخلاق و اسرار	۷
الف) کتاب	۷
ب) مقالات	۷
نظامنامه گروه تاریخ و سیره	۱۱
الف) کتاب	۱۱
ب) مقالات	۱۵
نظامنامه موضوعات گروه فقه و حقوق	۱۷
الف) کتاب	۱۷
ب) مقالات	۲۰
نظامنامه موضوعات پژوهشی گروه کلام و معارف	۲۵
الف) کتاب	۲۵
ب) مقالات	۲۸
ج) پایان نامه	۳۵

۴۵.....	نظام‌نامه موضوعات گروه‌های پژوهشی برای میقات حج.....
۴۵.....	الف) موضوعات اسرار و معارف.....
۴۸.....	ب) موضوعات تاریخی.....
۵۳.....	ج) موضوعات فقهی.....
۵۵.....	د) موضوعات کلامی.....
۶۱.....	نظام‌نامه فرهنگ زیارت.....
۶۱.....	الف) موضوعات گروه اخلاق و اسرار.....
۶۴.....	ب) موضوعات گروه تاریخ و سیره.....
۶۹.....	ج) موضوعات گروه فقه و حقوق.....
۷۲.....	د) موضوعات گروه کلام و معارف.....
۷۷.....	مداخل دانشنامه حج و حرمین شریفین.....
۷۷.....	مداخل باقیمانده دانشنامه حج و حرمین شریفین.....

مقدمه

«حج و زیارت» یکی از بهترین فرصت‌های ارتباط انسان با خداوند متعال و اولیای الهی است، که شخص با خلوص نیت و صفای باطن و با توسل به اهل بیت علیهم‌السلام و بزرگان دین، در فضاهاى بی‌نظیر معنوی به خالق بی‌نیاز نزدیک‌تر می‌شود.

بی‌گمان پژوهش و نگارش در عرصه حج و زیارت، با توجه به تنوع و تعدد موضوعات، نیاز مبرم مخاطبان گوناگون این حوزه می‌باشد. پژوهشکده حج و زیارت وابسته به حوزه نمایندگی ولی فقیه در امور حج و زیارت نیز با توجه به اهداف و اولویت‌های پژوهشی، اقدام به تدوین نظام‌نامه موضوعات علمی پژوهشی نموده است، تا علاقمندان به این عرصه بتوانند در موضوعاتی که نیازمند کار علمی و پژوهشی است قلم بزنند و خلاً تحقیقاتی موجود را پر نمایند.

اکنون این مجموعه که مشتمل بر حدود ۲۰۰۰ موضوع مرتبط با «حج و زیارت» است و توسط مدیران محترم گروه‌های علمی پژوهشکده حج و زیارت (اخلاق و اسرار، تاریخ و سیره، فقه و حقوق، کلام و معارف) تهیه شده است،

به‌عنوان «نظام‌نامه موضوعات پژوهش‌شکده حج و زیارت» به فرهیختگان حوزه و دانشگاه تقدیم می‌شود، تا با تألیف مقالات علمی در موضوعات مطرح شده در این مجموعه قدمی در راستای تعالی فرهنگ حج و زیارت و مسائل مرتبط با آن برداشته شود.

یادآور می‌شود این موضوعات تنها بخشی از موضوعات مرتبط با حج و زیارت است که در قالب‌های مختلف انتشاری پیش‌بینی شده است و به تناسب به صورت کتاب یا مقاله منتشر می‌شود. مجلات معتبر پژوهش‌شکده از جمله دو فصلنامه پژوهشی پژوهش‌نامه حج و زیارت، میقات الحج (عربی)، فصلنامه علمی ترویجی میقات حج (فارسی)، مجله فرهنگ زیارت و دانش‌نامه حج و حرمین شریفین تنها برخی از ظرفیت‌های قابل استفاده برای نشر آثار علمی در زمینه حج و زیارت است. همچنین پژوهش‌شکده حج و زیارت از موضوعات پیشنهادی پژوهشگران محترم، استقبال می‌کند.

در پایان ضمن تقدیر و تشکر از مدیران محترم گروه‌های علمی پژوهش‌شکده حج و زیارت، امیدواریم نویسندگان فرهیخته با ارسال آثار علمی خود، ما را در نشر آثار پژوهشی و علمی در حوزه حج و ترویج فرهنگ زیارت و آسیب‌زدایی از آن یاری فرمایند.

معاونت پژوهشی

پژوهش‌شکده حج و زیارت

نظام نامه موضوعات گروه اخلاق و اسرار

الف) کتاب

۱. بایسته‌های اخلاقی و معنوی بانوان در سفرهای زیارتی: رعایت حجاب، متانت، اخلاق، استفاده از فرصت معنوی، دوری از بازار گردی و ...
۲. حج بزرگان و معمرین: مصاحبه با بزرگانی که به حج مشرف شده‌اند، خاطرات، انجام حج، همسفران و ...
۳. معرفی اسوه‌های اخلاقی مدفون در عراق: معرفی ابعاد اخلاقی شخصیت‌هایی مانند: کمیل، میثم تمار، حجر و ...
۴. راه‌های حفظ دست آوردهای زیارت: چگونه می‌توان آثار روحی، اخلاقی و رفتاری ایجاد شده را حفظ کرد.
۵. فضایل النبی ﷺ: جمع آوری فضایل مستند و معتبر پیامبر ﷺ که از طریق فریقین نقل شده.
۶. کرامات النبی ﷺ: جمع آوری کرامت‌های مستند و معتبر زائران و حج گزاران که از توسل به پیامبر اکرم ﷺ دیده‌اند.
۷. تاثیر معنوی حج و عمره در رجال سیاسی: بررسی سفرنامه‌ها و گلچین مواردی که در افراد باعث تحول شده است.

ب) مقالات

علمی پژوهشی

۱. نقش تربیتی لباس احرام: چرا احرام؟ آداب، روایات وارده، وظایف بعد از پوشش.
۲. رفتار با سالمندان و اقشار آسیب پذیر در سفرهای زیارتی: معاشرت، اخلاق نیک، مساعدت برای انجام اعمال، احترام، همراهی و ...
۳. بایسته‌های اخلاقی و معنوی امیر الحاج: منزلت و جایگاه، اخلاق و معاشرت، وظیفه شناسی، اشراف و توجه کامل.

۴. بایسته‌های اخلاقی و رفتاری مدیر کاروان: توجه کامل به همه، برخورد‌های صمیمی، صبر و حوصله، اخلاق، ارائه بهترین خدمات.
۵. لبیک، شعار حج و عمره: اهمیت و جایگاه لبیک، محتوای لبیک، پیام‌های لبیک، لبیک نماد اجابت دعوت خداوند در طول زندگی آثار تربیتی عزاداری اهل بیت علیهم‌السلام.
۶. رمی جمرات، نماد مبارزه با شیطان: شیطان‌شناسی، رمی جمرات نماد طرد و مبارزه با شیطان در طول زندگی، جلوه‌های مبارزه با هواها.
۷. عرضه عقاید به محضر اهل بیت علیهم‌السلام: بررسی فواید عرضه دین و عقاید به محضر اهل بیت علیهم‌السلام در آیات و روایات، چگونگی انجام این عمل در زمان کنونی.
۸. عرفات وادای معرفت و کمال: اهمیت عرفات، نقش عرفات در وصول به کمال معنوی، اعمال عرفات، دعای عرفه.
۹. درک حضور در اماکن مقدس: اهمیت درک و احساس حضور در اماکن مقدس، چگونگی حصول آن، نتایج.
۱۰. انس با قرآن در حج و زیارت: فضیلت تلاوت قرآن در مکه و مدینه و نیز هنگام زیارت اهل بیت در اماکن زیارتی، اهمیت و آثار آن.
۱۱. نقش مکان در استجاب دعا: توجه به روایات در خصوص کعبه و مزارات خصوصا حرم امام حسین علیه‌السلام.
۱۲. تکریم و تعظیم شعائر حج و زیارت: و من يعظم شعائر الله فانها من تقوى القلوب»، شیوه‌های تعظیم شعائر الهی و هدف از آن‌ها.
۱۳. فرصت آفرینی حج از دیدگاه امام خمینی علیه‌السلام: از دیدگاه امام خمینی علیه‌السلام حج در زمینه‌هایی از قبیل بندگی، آشنا شدن مسلمانان با مشکلاتشان و راه حل آن‌ها و... فرصت آفرینی می‌کند.
۱۴. رابطه معادباوری و زیارت: نقش زیارت در تقویت اعتقادات، تأثیر زیارت در تقویت اعتقاد به معاد، چگونگی این تأثیر.
۱۵. آثار تربیتی عزاداری اهل بیت علیهم‌السلام: تأثیر عزاداری در کنترل غرائز، جلوگیری از گناه، روی آوردن به عبادت، بهبود اخلاق فردی و اجتماعی.

۱۶. نقش شناخت اسرار حج و زیارت در تحقق حج واقعی: آشنایی با اسرار حج و زیارت چگونه بر تحقق اهداف حج و رسیدن به حج واقعی اثر می‌گذارد؟
۱۷. ابعاد تربیتی محرمات احرام: تأثیر محرمات احرام در کنترل غرائز بخصوص غریزه جنسی، اجتناب از گناهان، افزایش.
۱۸. تقوا ثمره حج و زیارت: عوامل به وجودآورنده تقوا در حج و زیارت، شیوه‌های تأثیر حج و زیارت در افزایش تقوا.
۱۹. وظیفه‌شناسی در حج و زیارت و نقش آن در آرامش روانی: لزوم رعایت نظم، انضباط و وظیفه‌شناسی توسط اعضا و نیز مدیر، چگونگی تأثیر گذاری این امر در آرامش روانی کاروان.
۲۰. صبر، روح حج و زیارت: ضرورت، نقش، ارزش صبر، محل‌ها و موارد نیاز به صبر.
۲۱. جایگاه اخلاص در حج: ضرورت، نقش، ارزش اخلاص، آفت‌های عدم اخلاص.
۲۲. شیوه تعامل پیروان اهل بیت^{علیهم‌السلام} با سایر مسلمانان در حج و زیارت: توجه به روایات و سیره عملی معصومین^{علیهم‌السلام} در خصوص تعامل با سایر مسلمانان.
۲۳. جایگاه آب زمزم، اهتمام معصومین^{علیهم‌السلام} به آن: با توجه به روایات پیرامون آن، سیره معصومین^{علیهم‌السلام}، سیر کوتاه تاریخی.
۲۴. مدیریت زمان در سفرهای زیارتی: بحث اغتنام فرصت و استفاده بهینه از موقعیت زمان و مکان.
۲۵. آداب حج و عمره در سفرنامه‌ها: بررسی سفرنامه‌ها و گلچین موارد مربوط به بحث.
۲۶. جایگاه زیارت در صحاح سته: بررسی صحاح سته اهل سنت و استخراج روایات مربوط به زیارت.
۲۷. آداب حج‌گزاری در مذهب مالکی: بررسی کتب مرجع و استخراج دیدگاه‌های بزرگان این مذهب.
۲۸. جایگاه اهل بیت^{علیهم‌السلام} در نظام هستی: شناخت مقامات اهلیت، ولایت تکوینی، قوام نظام هستی به اهل بیت^{علیهم‌السلام} ...
۲۹. آداب حج‌گزاری در مذهب حنفی: بررسی کتب مرجع و استخراج دیدگاه‌های بزرگان این مذهب.
۳۰. آداب حج‌گزاری در مذهب حنبلی: بررسی کتب مرجع و استخراج دیدگاه‌های بزرگان این مذهب.
۳۱. آداب حج‌گزاری در مذهب شافعی: بررسی کتب مرجع و استخراج دیدگاه‌های بزرگان این مذهب.

۳۲. موانع قبولی حج و زیارت از دیدگاه قرآن و عترت: بررسی آیات و روایات و استخراج آسیب‌هایی که مانع هستند.
۳۳. حج میزان سنجش اعمال: چرا ارزش اعمال با حج سنجیده می‌شود؟ مثل زیارت امام حسین علیه السلام و ...
۳۴. نقش حج و زیارت در خودشناسی: با استفاده از روایات خصوصا سخنان امام سجاد علیه السلام در روایت شبلی.

علمی ترویجی

۱. وحدت مسلمانان با محوریت محبت اهل بیت علیهم السلام: بررسی اهمیت و ضرورت وحدت مسلمین و نقش محبت اهل بیت در آن.
۲. تجلی عرفان شیعه در دعای عرفه: تطبیق مقولات عرفانی با فرازهای دعای عرفه و نتیجه‌گیری عرفانی.
۳. اسرار عرفانی مشاعر: اسرار عرفانی اماکن مقدس حج (عرفات، مشعر، منی).
۴. ابعاد عرفانی طواف و نماز طواف: فلسفه طواف چیست؟ اهمیت ادعیه طواف، اشواط طواف و آثار طواف.
۵. ابعاد عرفانی احرام: فلسفه احرام، اهمیت لباس احرام، نقش محرّمات احرام در رفتار حج‌گزار.
۶. ابعاد عرفانی سعی و تقصیر: جایگاه صفا و مروه، فلسفه سعی، آداب عرفانی سعی.

نظام نامه گروه تاریخ و سیره

الف) کتاب

۱. آشنایی با قبرستان باب الصغیر: معرفی تاریخچه این قبرستان و مدفونان در آن اعم از صحابه، تابعین، امامزادگان و وضعیت کنونی.
۲. مزارات انبیاء در سوریه: معرفی مزور و تاریخ مزارهای انبیاء در سوریه، بازسازی ها، کارکردها و ...
۳. اماکن تخریب شده مکه در طول تاریخ: بررسی اماکن زیارتی و خانه‌های صحابه و تخریب آن‌ها توسط امرا و سلاطین.
۴. نگاهی روایی به خطبه رسول خدا ﷺ در منا: بررسی روایان خطبه در منابع شیعه و سنی.
۵. علویان مدفون در بقیع: نخستین مدفون علوی در بقیع و دیگر علویان مدفون تا پایان امپراطوری عصر عثمانی.
۶. صحابه امامان اهل بیت علیهم السلام در یمن: شناسایی و معرفی اصحاب ائمه اطهار علیهم السلام در یمن و جریان شناسی تغییر مذهب شیعی یمن به زیدی.
۷. اصحاب مدنی ائمه علیهم السلام: (با توجه به حضور امامان در عراق از امام کاظم علیهم السلام به بعد، معرفی اصحاب مدنی آن حضرت و دیگر ائمه علیهم السلام و نقش آنان در گسترش فرهنگ اهل بیت علیهم السلام به ویژه در حجاز.
۸. مولفان شیعی حریمین شریفین: با توجه به اقامت اندیشوران شیعی بسیار در حرمین و نیز شیعیان بومی، معرفی مؤلفان این مذهب و نقش آنان در ارتقاء علمی حرمین و گسترش فرهنگ شیعی حائز اهمیت است.
۹. موقوفات شیعی حریمین شریفین: شیعیان بومی و غیر بومی موقوفات بسیاری به حرمین اختصاص داده‌اند که شناسایی و معرفی بانیان و نیز کارکرد این موقوفات حائز اهمیت است.
۱۰. مخطوطات شیعیان حریمین شریفین: معرفی بخشی از مخطوطات شیعیان در اعصار مختلف به عنوان بخشی از میراث

مکتوب شیعه.

۱۱. فقهای شیعی حرمین شریفین: معرفی فقهای بومی و مقیم شیعه در حرمین در اعصار مختلف اسلامی و نقش آنان در تحولات گوناگون اعم از سیاسی و اجتماعی و ...
۱۲. خطباء شیعی حرمین شریفین: معرفی خطیبان شیعه مانند آل سنان، جایگاه و کارکرد آنان در حرمین در ادوار مختلف.
۱۳. محدثین شیعی حرمین شریفین: معرفی محدثان بومی و مقیم در حرمین در ادوار مختلف، جایگاه، محدودیت‌ها و نقش آنان.
۱۴. تشیع امامی در حجاز از آغاز تا نیمه سده هفتم: منشأ تشیع امامی، چگونگی گسترش، موانع و محدودیت‌ها برای امامیه، فراز و فرود و نقش در اداره و امارت حرمین.
۱۵. حج و حرمین از نگاه مستشرقان: معرفی مستشرقانی که درباره حج و حرمین سخن گفته و نوشته‌ای دارند، بررسی و نقد دیدگاه‌ها و ...
۱۶. گاه شمار شیعی تاریخ مکه و مدینه: کرونولوژی و بیان ترتیب تاریخی رویدادها در حرمین در خصوص شیعیان.
۱۷. بررسی اسامی شهدا حره: معرفی مقتولان واقعه حره به دست سپاهیان یزید در سال ۶۲ و یا ۶۳ هجری در مدینه منوره.
۱۸. خلفاء از دیدگاه اهل بیت علیهم‌السلام و صحابه مشترک: بیان دیدگاه‌های اهل بیت علیهم‌السلام و صحابه همسو درباره خلفای راشدین.
۱۹. معماری حرمین شریفین: بررسی انواع معماری حرمین در ادوار مختلف.
۲۰. نگاره‌های تاریخ تمدن حرمین شریفین: معرفی نگاره‌ها، انواع و سبک‌ها در حرمین.
۲۱. کتیبه‌های تاریخی حرمین در سفرنامه‌ها: معرفی انواع کتیبه‌های مورد اشاره در سفرنامه‌ها در ادوار مختلف و محتویات آنها.
۲۲. مکه و مدینه در هنگامه ظهور: بررسی اوضاع حرمین در آستانه ظهور براساس منابع روایی و ...
۲۳. راه‌های حج ایرانیان در دوره عثمانی و صفویه: معرفی و بیان مشکلات مسیرهای حج در عصر عثمانی و صفویه و اقدامات این دولت‌ها در مسیرهای حج.

۲۴. صاحب منصبان ایرانی در حرمین شریفین در ادوار مختلف: با توجه به سپرده شدن برخی مناصب در حرمین به ایرانیان، معرفی اقدامات و سلوک آنان با زائران و مجاوران حائز اهمیت است.
۲۵. قرامطه و حجرالاسود: حملات قرمطیان اسماعیلی به مکه و انتقال حجرالاسود به احساء و بازگرداندن آن و دیگر اخبار مربوط به آنان.
۲۶. امرای سادات حج در دوره آل بویه و نقش آنان در پیوند علویان عراق و حرمین شریفین: معرفی، نقش و علل انتخاب آنان به عنوان امیرالحاج.
۲۷. بررسی مکان‌های منسوب به اهل بیت علیهم‌السلام در حرمین شریفین: شناسائی و معرفی اماکن منسوب به اهل بیت علیهم‌السلام و وضعیت آن‌ها در گذشته و حال.
۲۸. کتابشناسی تاریخ مکه و مدینه: معرفی و وصف آثار به نگارش در آمده درباره حرمین و نقد و بررسی آنها.
۲۹. ایرانیان مدفون در حرمین شریفین: معرفی مدفونان ایرانی در قبرستانهای مدینه و مکه.
۳۰. منادیان شیعی وحدت در حرمین شریفین: معرفی شخصیت‌های شیعی که در راه تقریب مذاهب و وحدت مسلمانان گام‌هایی برداشته‌اند.
۳۱. موقوفات ایرانیان در عتبات عالیات: بررسی کمیت و کیفیت موقوفات ایرانیان در عتبات در ادوار مختلف و معرفی بانیان و نحوه هزینه و نوع وقف.
۳۲. قیام‌های علویان در عراق و نقش آنان در گسترش تشیع: معرفی انواع قیام‌های علوی در عراق به عنوان خاستگاه مهم قیام‌های شیعی و آثار و نتایج آنها.
۳۳. نقش علمای ایرانی مقیم عراق در استقلال و مبارزه با استعمار انگلیس: معرفی اندیشوران ایرانی مقیم عراق در ستیز با استعمار و نقش آنان در استقلال عراق.
۳۴. مشاهیر ایرانی مدفون در وادی السلام: معرفی چهره‌های معروف و تأثیرگذار ایرانی مدفون در وادی السلام.
۳۵. سازمان وکالت و نقش وکلای ائمه علیهم‌السلام در گسترش تشیع عراق: معرفی تاریخچه و کارکرد سازمان وکالت و نقش

و کلا در گسترش فرهنگ اهل بیت علیهم السلام.

۳۶. مزارات تخریب شده در عراق در طول تاریخ: شناسایی و معرفی مزاراتی که به هر دلیلی در عراق تا کنون تخریب شده‌اند.

۳۷. مزارات منسوب به فرزندان بلافضل ائمه علیهم السلام در عراق، شام، مکه و مصر: معرفی مزور و تاریخ مزارهای امامزادگان بلافضل در مناطق یاد شده.

۳۸. تأثیر فرامین و احکام پادشاهان ایرانی در توسعه و عمران عتبات عالیات: بررسی و معرفی فرامین سلاطین ایرانی درباره توسعه عتبات و تأثیر آنها در ...

۳۹. باز شناخت تاریخ حله و مزارات آن: چگونگی شکل‌گیری حله و نقش آن در گسترش تشیع و معرفی مزارات موجود در این شهر.

۴۰. مشاهیر خاندان ایرانی در عراق: معرفی خاندان‌های مشهور و تأثیرگذار ایرانی ساکن در عراق و نقش آنان در تحولات این کشور.

۴۱. هنر و معماری ایرانی در عتبات عالیات: معرفی و نشان دادن هنر ایرانیان در عتبات در طول تاریخ، معرفی هنرمندان و سبک هنری و معماری و ...

۴۲. مدفونان ایرانی در حرم‌های اهل بیت علیهم السلام در عراق: معرفی و شناساندن چهره‌های معروف ایرانی مدفون در عتبات عالیات در ادوار مختلف.

۴۳. نقش بقاع متبرکه در تکوین و رشد فرهنگ و آداب مردم عراق: پرداختن به کارکردها و نقش و تأثیری که بقاع متبرکه در فرهنگ عراقیان داشته‌اند.

۴۴. عتبات عالیات در سفرنامه‌های خاورشناسان: معرفی سفرنامه‌های مستشرقان و محتویات آنها درباره عتبات و نوع نگرش آنان به فرهنگ زیارت و آداب و رسوم و آسیب‌شناسی این سفرنامه‌ها.

۴۵. بازشناسی کتیبه‌های تاریخی عتبات عالیات: معرفی انواع کتیبه‌های موجود در عتبات و موضوع آنها و نوع کتابت و کاتبان و ...

۴۶. تحلیل و بررسی خاستگاه ایرانی و زرتشتی تشیع: نقد این دیدگاه و اثبات خاستگاه عربی و حجازی داشتن تشیع

و ...

۴۷. بررسی نقش اصحاب پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و راویان ائمه و تابعین در گسترش تشیع: بررسی میزان و سهم هر یک از صحابه، تابعین و اصحاب ائمه علیهم السلام در گسترش تشیع.

۴۸. پیوستگی دین و سیاست در سیره ائمه شیعه: بررسی و تحلیل عدم جدایی دین از سیاست در سنت و سیره معصومان علیهم السلام و مقابله با نظریه جدایی دین از سیاست.

۴۹. حج و حرمین شریفین در سنت و سیره امام صادق علیه السلام: سخنان فراوان امام ششم درباره آداب حج و عمره و سیره آن حضرت در حج و عمره.

ب) مقالات

۱. بررسی ابعاد و ویژگی‌های طرح توسعه حرم مکی: تاریخ شروع حرم، مراحل اجرایی و اجزاء حرم، مجری و اهداف توسعه و ...

۲. بررسی مکان‌های منسوب به حجرالاسود در خارج از حجاز: احساء، کوفه و قم، انتقال حجرالاسود به احساء توسط قرامطه و دیگر اخبار مربوط به حجرالاسود.

۳. خدمات ایرانیان در توسعه حرمین شریفین: بررسی اقدامات و خدمات ایرانیان اعم از صاحب منصبان و دیگران در توسعه‌های حرمین تا انتهای دوره قاجاریه.

۴. فرزندان بلا فصل ائمه علیهم السلام مدفون در مکه و مدینه: معرفی امامزادگان مدفون در حرمین و مراقد آنان در ادوار مختلف.

۵. علویان مدفون در قبرستان ابوطالب: معرفی مدفونان از سادات حسنی و حسینی و نیز امرای علوی حرمین در جنبه المعلی و مراقد آنان.

۶. وضعیت فرهنگی حرمین شریفین در دوره آل بویه.

۷. مدفونان ایرانی حرم عسکریین علیهم السلام: معرفی مشاهیر ایرانی مدفون در حرم عسکریین علیهم السلام در ادوار مختلف.
۸. بررسی اسنادروایات پیشگویی درباره جعفر، فرزند امام هادی علیهم السلام: با توجه به دید منفی قاطبه شیعیان نسبت به جعفر کذاب، بررسی روایات مرتبط با او و نمایاندن چهره حقیقی وی حائز اهمیت است.
۹. تاریخ طلاکاری حرم‌های اهل بیت علیهم السلام وانگیزه آن: تاریخچه، بانیان، طلاکاران و انگیزه‌های این اقدام در حرم‌ها.
۱۰. مشاهیر معماران عتبات عالیات دوره قاجار: معرفی معماران در توسعه عتبات در بازه زمانی حکومت قاجار در ایران.
۱۱. بررسی قدمگاه‌های منسوب به امام رضا علیهم السلام در عراق: معرفی و بررسی صحت و سقم این قدم‌گاه‌ها و کارکردهای آنها، بنا و بازسازی‌ها و میزان اقبال مردم.
۱۲. زنان شیعه صاحب مرقد در سوریه: معرفی زنان نامدار شیعه در سوریه و دیگر مناطق شامات و تاریخچه مراقد آنان و کارکردهای مزارات ایشان.
۱۳. صحابه مدفون در سوریه: معرفی صحابه مدفون در شامات، صحابه دارای مرقد، علل هجرت، نقش آنان در فتوحات و تحولات شام و... .
۱۴. مقام‌های منسوب به حضرت مهدی علیه السلام در عراق، شام، ایران: معرفی و بیان تاریخچه این مقام‌ها در کشورهای یاد شده، تعداد، میزان اقبال مردم و... .

نظام نامه موضوعات گروه فقه و حقوق

الف) کتاب

۱. احکام حج کودک: بررسی صحت حج کودک (مميز و غير مميز)، لزوم ختان، حکم استطاعت، احرام و روش انجام حج توسط کودک، عمره کودکان و وظایف طفل و ولی.
۲. احکام رمی: بررسی زمان، مکان و روش رمی، خصوصیت سنگریزه و محدوده جمرات.
۳. احکام سعی: بررسی زمان سعی، سعی در طبقات مختلف، در مسعای جدید، زیاده، شک و قطع سعی.
۴. احکام شک در حج و عمره: حکم شک در اصل حج یا عمره، تک تک مناسک، وسط عمل یا بعد از آن.
۵. احکام طهارت بانوان در حج و عمره: احکام ویژه طهارت بانوان در مناسک، موارد لزوم طهارت، چگونگی اعمال بانوان معذور در احرام و طواف و نماز و...).
۶. احکام طهارت در طواف: حکم طهارت ظاهری و باطنی در طواف.
۷. احکام کفارات در حج و عمره: بررسی محرمات کفاره دار و زمان و مکان پرداخت این کفارات.
۸. احکام فقهی کعبه: بررسی احکامی از قبیل قبله بودن، حرمت هتک احترام، وجوب بناء آن در صورت تخریب و حکم ترفیع آن و... .
۹. احکام مبیطون و مسلوس در حج و عمره: بررسی احکام طواف و نماز و کیفیت تحصیل طهارت و حکم مبتلا به خروج ریح.
۱۰. احکام معذورین در حج و عمره: کسانی که به هر دلیل عذر دارند مثل بانوان معذور، سالمندانی که توان اعمال ندارند و... چه احکامی دارند؟
۱۱. احکام نیابت در حج و عمره: شرایط نیابت، روش انجام مناسک در نیابت، نیت نیاب، انجام اعمال طبق فتوای مرجع نیاب یا منوب عنه و... .

۱۲. اداره حرمین شریفین از منظر فقه و حقوق اسلامی: مطابق آیات و روایات اسلامی و قوانین حقوقی اداره حرمین بر عهده چه کسی است؟
۱۳. ارکان حج و عمره: تعریف رکن در حج و تفاوت آن با سایر اعمال و احصاء مصادیق رکن در حج و عمره با استناد به ادله.
۱۴. آیات الاحکام حج و عمره: بررسی هر آیه در حد یک موضوع مستقل و به صورت اجتهادی.
۱۵. بررسی فقهی حلق و تقصیر: کیفیت تقصیر، موارد وجوب حلق، تخییری یا تعیینی بودن حلق برای صروره، شرایط تحقق حلق و ...
۱۶. بررسی فقهی صدّ و احصار: بررسی مصادیق صدّ و احصار و احکام آنها.
۱۷. بررسی فقهی غسل زیارت: موارد، مکان و زمان.
۱۸. بررسی فقهی وقوفین: بررسی حکم وقوفین از نظر مکانی و زمانی.
۱۹. تعیین جغرافیای حرم و احکام آن: بررسی موضوعی و حکم حرم مکی.
۲۰. تعیین موقعیت مسلخ و ذبح بیرون منا: بررسی موضوعی منا و محدوده مسلخ، بررسی موقعیت مسلخ فعلی، بررسی حکمی ذبح در خارج منا.
۲۱. حجر اسماعیل و جایگاه آن در فقه: بررسی موضوعی حجر اسماعیل و واجبات و مستحبات مربوط به آن.
۲۲. حقوق مدنی حجاج و زائرین: احصاء حقوق مدنی زائران در کشورهای دیگر به عنوان توریست، بررسی حقوق حجاج در حقوق اسلامی.
۲۳. حکم لقطه در حرم: چیزی که در حرم پیدا می شود احکام خاصی غیر از لقطه ای که در جاهای دیگر پیدا می شود دارد.
۲۴. زیارت امام حسین علیه السلام و مسائل فقهی آن: بررسی فضیلت زیارت حضرت، وجوب یا استحباب، موارد شدت استحباب، فضیلت پیاده روی.
۲۵. شرایط قربانی در فقه مقارن: بررسی شرایط حیوان قربانی و ذابح در حج، زمان و مکان ذبح و نیابت در آن.

۲۶. صد و احصار: بررسی احکام مصدود و محصور.
۲۷. قواعد فقهی در باب حج و عمره: بررسی قواعد فقهی مختص به باب حج و عمره مثل کل من رم بمیقات وجب علیه الاحرام و امثال آن.
۲۸. کعبه و جایگاه آن در فقه: احکام مختص کعبه، قبله بودن، لزوم حفظ احترام، حرمت تنجیس و بی احترامی و... .
۲۹. محرمات احرام در فقه مقارن: بررسی مصادیق محرمات احرام در فقه مذاهب اسلامی.
۳۰. مسائل و مصادیق جدید استطاعت: بررسی شرطیت استطاعت علمی و هوشیاری در وجوب حج و مصادیق جدید حصول استطاعت.
۳۱. مسئولیت مدنی در سرزمین وحی و حکم متخلفان: بررسی مسئولیت‌های حقوقی مدنی در حرم یا مکه یا مسجدالحرام.
۳۲. معاهدات حقوقی ایران و عربستان در زمینه حجاج: جمع‌آوری معاهدات حقوقی میان ایران و عربستان و زمینه‌ای استفاده از آنها برای احقاق حق زائران ایرانی.
۳۳. موارد بطلان حج و عمره: بررسی موارد بطلان حج یا عمره یا قسمتی از آن و وجوب قضاء آن و روش قضاء.
۳۴. موارد تبدیل حج تمتع به افراد: بررسی موارد تبدیل حج تمتع به حج افراد و وظیفه شخص در مورد حجه الاسلام.
۳۵. موارد وجوب كفاره در تروک احرام: محرمات احرام كفاره دار.
۳۶. موالات در احکام حج و عمره: بررسی شرطیت موالات بین طواف و نماز آن.
۳۷. موضوع شناسی سنت و بدعت در حج و زیارت از منظر مذاهب اسلامی: با نقد فقهی دیدگاه وهابیت.
۳۸. موضوع شناسی مقدسات: تعیین مقدسات اصلی و ساختگی.
۳۹. موضوع شناسی حدود حرم مکی: مشخص کردن محدوده حرم.
۴۰. موضوع شناسی حدود قدیم و جدید مکه مکرمه: مشخص کردن محدوده مکه قدیم و جدید.
۴۱. موضوع شناسی مسعای جدید: بررسی محدوده مسعا (میان کوه صفا و مروه) و موضوع شناسی عرضی و ارتفاعی مسعای

جدید.

۴۲. موضوع‌شناسی مشاعر مقدسه: منا، شعر و عرفات (بررسی موضوعی حدود مشاعر مقدسه ذکر شده).
۴۳. موضوع‌شناسی مواقبت و محاذات آنها و مفهوم محاذات: بررسی مفهوم محاذات و بررسی موضوعی مواقبت حج و عمره و محاذات آنها.
۴۴. نظام حقوقی عربستان: بررسی نظام حقوقی عربستان برای استفاده جهت حمایت از زائران ایرانی.
۴۵. نقش اماکن در احکام فقهی و اعمال عبادی: بررسی مصادیق مثل فاصله مدینه تا ذی حُسب و ...
۴۶. نقش وصیت در حج: بررسی جایگاه وصیت در مناسک حج و لزوم اجرای آن و مجری وصیت و ...
۴۷. واجبات احرام در فقه مقارن: بررسی مقایسه‌ای واجبات در احرام در فقه مذاهب اسلامی.

ب) مقالات

۱. اجزاء حج صبی ممیز از حجه الاسلام: آیا کودک نابالغی که حج را به طور کامل انجام داده، پس از تکلیف باز حج بر عهده اوست؟
۲. احرام از محاذات میقات: بررسی جواز احرام از محاذات عرضی مثل جده برای جحفه یا محاذات ارتفاعی مثل احرام در هواپیما بر بالای جحفه.
۳. احکام استطاعت بانوان در حج: آیا بانوانی که مهریه طلبکارند و شوهر توان پرداخت دارد مستطیع‌اند؟ آیا بانوان بدون محرم هم مستطیع‌اند؟ جایگاه اجازه شوهر چیست؟
۴. احکام بانوان در حج: مسائل فقهی مرتبط با زنان از قبیل طهارت، عذر، استطاعت، رمی، وقوفین و ...
۵. احکام بیماران در حج: مسائل فقهی بیماران در مناسک حج و عمره و وظایف آنان در انجام مناسک.
۶. احکام زیاده و نقصان و قطع طواف: بررسی زیاده یا نقصان عمدی یا سهوی و حکم تکلیفی و وضعی طواف قبلی و طواف جدید.
۷. احکام زیارتگاههای ادیان و مذاهب دیگر: بررسی لزوم حفظ قداست زیارتگاه‌ها یا لزوم تخریب نمادهای ادیان دیگر.

۸. احکام سجده در فقه مقارن: بررسی ادله مذاهب در احکام سجده و لزوم یا عدم لزوم سجده بر زمین و رویدنی‌های آن.
۹. احکام عذر بانوان در حج و عمره: بانوانی که عذر شرعی دارند چه احکام خاصی در حج و عمره دارند؟
۱۰. احکام عمره مجدد: از حیث احرام، فاصله زمانی، از طرف خود یا دیگری، از طرف چند نفر.
۱۱. احکام فقهی تربت امام حسین علیه السلام: خوردن، هتک حرمت، استحباب همراه داشتن و سجده بر آن.
۱۲. احکام فقهی مکه و مدینه (بررسی احکام فقهی مختص به شهرهای مکه و مدینه).
۱۳. احکام نیت در حج و عمره: بررسی لزوم تلفظ نیت و نیت ترک محرمات و حکم برگشتن از نیت.
۱۴. احکام فقهی معذورین از ادامه مناسک: کسانی که به هر دلیل نمی‌توانند مناسک را تمام کنند تکلیفشان چیست؟
۱۵. احکام فقهی معذورین در قرائت نماز طواف: کسانی که نمی‌توانند الفاظ نماز را درست تلفظ کنند تکلیفشان چیست؟
۱۶. ازدحام و جایگاه آن در حج و عمره: نقش ازدحام در احکام حج و عمره و جواز و عدم جواز توسعه اماکن چیست؟
۱۷. استظلال در مکه جدید و حکم فقهی آن: بررسی موضوعی مکه جدید و حکم استظلال مردان در آن.
۱۸. اعتقاد به صحت عمل و اثر آن در حج و عمره: آیا اعتقاد به صحت عمل در صحت و عدم صحت آن موثر است؟
۱۹. بررسی ابعاد صحت قرائت در نماز طواف: تا چه اندازه‌ای باید در تلفظ قرائت نماز طواف دقت کرد؟.
۲۰. بررسی حکم تزاحم نماز جماعت با طواف واجب: آیا با اینکه وقت نماز واجب موسع است، کسی حق بر هم زدن طواف واجب را دارد؟
۲۱. بررسی سندی و دلالی روایت «لا تشد الرحال» از منظر فریقین: این روایت که با سفر برای زیارت منافات دارد چگونه جواب داده می‌شود؟
۲۲. بررسی فقهی اقتدا به اهل سنت در جماعتی که آیه سجده‌دار خوانده می‌شود: وظیفه کسی که در نماز جماعت اهل سنت شرکت کرده و امام جماعت آیه سجده‌دار در نماز خوانده چیست؟
۲۳. بررسی فقهی تعظیم شعائر در باب زیارات: بررسی مصادیق و احکام تعظیم شعائر و احکام و مسائل مربوط به

عزاداری.

۲۴. بررسی فقهی حکم لباس دوخته در احرام: مقصود از لباس دوخته چیست؟ حکم پوشیدن آن در حال احرام چیست؟ وظیفه مضطر چیست؟
۲۵. بررسی فقهی غسل احرام: بررسی مکان و زمان، وجوب یا استحباب.
۲۶. پوشش مردان در فقه مقارن: بررسی حکم اضطباع و مشروعیت آن.
۲۷. حکم اخلال در اعمال حج و عمره: بررسی حکم وضعی و تکلیفی کسی که اعمال را عقب جلو می کند.
۲۸. حکم جمع بین دو نماز از منظر مذاهب اسلامی: جمع بین الصلاتین تنها در حال اضطراب جایز است یا مطلقاً؟
۲۹. حکم نماز طواف به جماعت: مشروعیت جماعت خواندن نماز طواف مطلقاً یا در صورت عذر.
۳۰. حکم احرام از جده: آیا جده محاذی جحفه است؟ اگر نیست، حکم احرام از آن چیست؟
۳۱. حکم بنای بالاتر از کعبه در فقه فریقین: آیا ساختن بناهای مرتفع تر از کعبه در فقه اسلامی جایز است؟
۳۲. حکم فقهی خروج از مکه بین عمره تمتع و حج: آیا اصل خروج جایز است؟ آیا کسی که بین عمره و حج از مکه خارج می شود نیازمند احرام جدید است؟
۳۳. روزه مسافر در مدینه منوره: آیا مسافر می تواند بدون نذر در مدینه روزه بگیرد؟ آیا شرایطی دارد؟
۳۴. زنان و زیارت قبور از دیدگاه فقهای فریقین: نظر فقهای مذاهب اسلامی در مورد زیارت قبور توسط زنان چیست؟ حرام و بدعت، مستحب، مکروه؟
۳۵. زیارت از منظر فقه حکومتی: موارد لزوم دخالت حکومت در مسایل زیارت و حکم تبعیت از آن حکم.
۳۶. شرطیت پوشش زنان در صحت طواف و مقدار آن: بانوان در حال طواف چه پوششی باید داشته باشند؟ و اگر نداشته باشند آیا طوافشان باطل است یا تنها مرتکب معصیت شده اند؟
۳۷. شروط علمی و واقعی در حج و عمره: بررسی شروط ذکری و شروط واقعی که نادانسته نیز شرطیت دارند.
۳۸. ضروره و احکام آن: بررسی احکام خاص کسی که برای اولین بار به حج مشرف میشود، چه حج استحبایی و چه حجه

الاسلام و چه حج نذری.

۳۹. فقه الوفاق حج: بررسی اشتراکات فقهی امامیه و مذهب فقهی اهل سنت در مسائل حج و عمره.

۴۰. لقطه حرم و احکام فقهی آن: (لقطه، چیزی که پیدا شده) اگر در حرم امن الهی پیدا شود چه حکمی دارد؟

۴۱. مبانی فقهی پیاده روی اربعین: آیا روایتی برای اثبات رجحان آن هست؟ و یا تنها از عموماً تعظیم شعائر استفاده می شود؟

۴۲. محاذات زن و مرد در مسجدالحرام: حکم اصل محاذات چیست؟ آیا در مسجدالحرام حکم خاصی برای محاذات وجود دارد؟

۴۳. مشروعیت عبادات صبی: آیا اعمال کودک صحیح و مشروع است؟ آیا مثل حجی که کودک انجام می دهد مکفی از حجه الاسلام است؟

۴۴. ملاک استقرار حج و احکام مترتب بر آن (علاوه بر حصول شرایط و جوب (استطاعت)، کی حج بر شخص مستقر می شود که با انجام ندادن آن، ذمه مشغول بماند؟).

۴۵. موارد تقدیم اعمال حج بر وقوفین: بیان مواردی که اعمال بعد از وقوفین را می توان بر وقوفین مقدم کرد.

۴۶. موارد جواز بیتوته در مکه در لیالی تشریق (مواردی که شخص می تواند بجای بیتوته در منا در مکه بماند کدام است؟ شرایطش چیست؟).

۴۷. مواضع تحلل از محرّمات احرام (کی و با انجام چه اعمالی محرّم از احرام خارج می شود؟ آیا همه محرّمات در حکم مساوی هستند؟).

۴۸. نذر در حج و احکام آن (بررسی مصادیق و احکام نذر در حج از قبیل احکام حج نذری، احرام با نذر و...).

۴۹. نقش تعیین نیمه شب شرعی در اعمال حج و عمره (بررسی روش تعیین نیمه شب و اثر آن بر وقوف در مشعر و منا).

۵۰. نقش حق الناس و غصب در حج و عمره (تکلیف اعمال کسی که با مال غصبی حج و عمره انجام دهد چیست؟).

۵۱. نقش خمس و زکات در حج و عمره (کسی که خمس یا زکات پرداخت نکرده و با آن پول به حج و عمره رفته تکلیفش چیست؟ خمس و زکات به عین تعلق می گیرد یا به ذمه؟).
۵۲. نماز استنداره ای در مسجدالحرام (نماز استنداره ای در اطراف کعبه احکام خاصی دارد و نظرات در مورد روش صحیح آن متفاوت است).
۵۳. وجوب و عدم وجوب عمره مفرده بر مستطیع (آیا عمره مفرده هم مثل حج بر مستطیع یک بار در عمر واجب است یا نه؟).
۵۴. ورود دوباره به مکه و حکم احرام آن (شخص که از مکه به هر دلیل خارج شده، در چچه شرایطی می بایست دوباره محرم شود؟).
۵۵. وظیفه بانوان معذور در خصوص طواف و نماز در ضیق وقت (بانوانی که عذر شرعی دارند و عذر آنها تا بازگشت برطرف نمی شود باید چه کنند؟).

نظام نامه موضوعات پژوهشی گروه کلام و معارف

الف) کتاب

۱. امامیه و ایمان به کتب آسمانی با رویکرد پاسخ به شبهات و هابیت: طرح شبهه: (۱) شیعه می گوید چندین کتاب آسمانی پس از قرآن مجید بر ائمه علیهم السلام نازل شده است، (مانند مصحف و لوح حضرت فاطمه علیها السلام و دوازده صحیفه آسمانی) و این در واقع ادعای نبوت برای امامان خود است و این بر خلاف قرآن، سنت و اجماع است بلکه روایاتی از ائمه علیهم السلام موجود است که در تناقض با ادعای نزول کتاب آسمانی بر آنان است.

۲) شیعه معتقد است قبل از رحلت پیامبر صلی الله علیه و آله کتابی بر او نازل شد که خلیفه و امام بعد از او مشخص شده بود، حضرت علیه السلام آن کتاب را به علی علیه السلام و او به حسن علیه السلام و... تا حضرت مهدی علیه السلام داد تا طبق آن به وظیفه خود عمل کنند.

۳) شیعه ادعا می کند تمام کتاب های آسمانی پیشین نزد امامان است، و همه آن کتب در جفر و در یک پوست گوسفند است.

۴) شیعه مدعی است که تورات و انجیل تحریف نشده است، در حالی که نظر قرآن برخلاف آن است.

۲. رابطه انکار ولایت با شرک: در تفسیر و تأویل برخی از آیات ناهی از شرک مانند: نحل/۳۶- اعراف/۳۰- نساء/۴۸- بقره/۱۶۵- کهف/۱۱۰- و... روایاتی آمده است که شرک در این آیات را به انکار ولایت اهل بیت علیهم السلام تفسیر و تأویل کرده اند، همین امر موجب توهم برخی شده است که شیعه برای ائمه مقام الوهیت قائل است؛ لازم است برای دفع این توهم و شبهات، با تحلیل این آیات و روایات معنای صحیح آنها تبیین گردد.

۳. عصمت ائمه علیهم السلام و تفاوت در رفتار آنان: برخی اختلاف ائمه در موضوعات مشابه را دلیل بر عدم عصمت ائمه علیهم السلام، عدم امامت آنها، عامل تحیر در بین شیعیان و ایجاد افتراق در بین آنها و... می دانند، که لازم است این مساله مورد ارزیابی و تحلیل

قرار گیرد. (قفاری، اصول مذهب الشیعۀ، ج ۲، ص ۷۹۷-۷۹۹) لازم است برای دفع این توهم و شبهات، با تحلیل این آیات و روایات معنای صحیح آنها تبیین گردد.

۴. **اندیشه مهدویت شیعه:** اندیشه مهدویت ریشه دنیوی دارد نه دینی و دشمنان بنی العباس مانند بزرگان اسماعیلیه آن را بنا نهادند. اولین بار عبد الله بن سبأ یا مختار این عقیده را مطرح کرده‌اند که لازم است پاسخ داده شود.

۵. **آسیب‌های اندیشه مهدویت:** عقیده به مهدویت مسلمانان را از پیشرفت باز می‌دارد موجب گسترش خرافات، رواج و جرات یافتن مدعیان مهدویت و عدم امکان مقاومت و پذیرفتن صدمه را القا می‌کند.

۶. **مهدویت شیعه:** قائمی که شیعه نقل کرده نعمت است همان کسی است که یهود انتظارش را می‌کشد و همان مسیح دجال است.

۷. **بررسی نام امام مهدی (عج) در منابع شیعه و اهل سنت:** نص ابوسهل و حسن نوبختی و سعد فاقد هر گونه اشاره‌ای به اسم است بسیاری از امامیه بعد از وفات امام عسکری (ع) از قول به نص برگشتند نام مهدی از پیامبر نقل نشده است.

۸. **اقوال اندیشمندان درباره خاندان امام مهدی (عج):** در روایات سنی نام پدر امام مهدی (عج) عبدالله و حسنی است. اسم ایبه اسم ابی ساخته یاران نفس زکیه است من ولد فاطمه نه سنداً صحیح است نه دلالتاً. مادر حضرت اختلافی است.

۹. **فضائل و مقامات امام مهدی (عج) (در حال پژوهش):** فضائلی که برای امام غایب گفته شده مانند شبهاتش به انبیا و داشتن سنی از آنها همه دروغ است.

۱۰. **اثبات وجود و امامت امام مهدی (عج) (در حال پژوهش):** چون محیط شیعه برای رشد امید مهدوی مناسب است. ابهام در ولادت و وجود جزء اسرار قداست قائم خوانده می‌شود.

۱۱. **اعتقاد عالمان بزرگ اهل سنت درباره شیعه:** وهابیون ادعا می‌کنند که همه عالمان مذاهب اسلامی و علمای سلف شیعه را کافر و مشرک دانسته‌اند. (واجتمعت الأمة علی تکفیر الامامیه...) با توجه با چنین ادعایی، شایسته است سخنان عالمان اهل سنت و دیدگاه واقعی اهل سنت درباره شیعه منعکس و بطلان این ادعا آشکار شود.

۱۲. **نقد روش وهابیت در نقل و نقد دیدگاه مخالفان:** وهابیت در مقام نقد دیدگاه مخالفان خود، از روشهای غیر علمی

و غیر منطقی و غیر اخلاقی استفاده می کنند و از دروغ، افترا و تقطیع احادیث نبوی ﷺ و اهل بیت علیهم السلام و تحریف و سخنان و حذف احادیث، ابائی ندارند. استخراج متعددی از این روش های غیر اخلاقی و غیر علمی وهابیت می تواند چهره غیر علمی آنان را نشان دهد.

۱۳. **تحلیلی از فرایند تقابل وهابیت با شیعه:** با بررسی روند و وضعیت موجود چالش وهابیت با مذهب شیعه باید دید فرآیند تقابل با این جریان چگونه باید تداوم یابد؟ چه راهبردها و راه کارهایی باید مد نظر قرار گیرد، آیا روش های فعلی کافی و کارآمد هستند و یا می بایست راهبرد و روش دیگری در مواجهه با وهابیت باید اتخاذ کرد؟

۱۴. **ابعاد و فلسفه جهانی حج:** آیا حج صرفاً یک واجب شرعی و عمل عبادی در کنار سایر اعمال عبادی است و کارکرد صرفاً عبادی دارد. یا این که علاوه بر جنبه عبادی و فردی، دارای کارکرد فرهنگی، اجتماعی و سیاسی - جهانی نیز هست. آیا بر اساس منطق درون دینی و با استناد به قرآن و روایات و سنت اولیا دین، این امر قابل اثبات است یا خیر؟

۱۵. **معارف حج در کلمات معصومین علیهم السلام:** در نگاه و افق معنوی و ملکوتی اهل بیت علیهم السلام حج چگونه توصیف و معرفی شده است؟ و چگونه پیروان حقیقی اسلام می توانند به معرفت حقیقت حج آن گونه که در قرآن و روایات و سیره معصومان علیهم السلام معرفی شده است، دست یابند؟

۱۶. **آموزه های کلامی در زیارت جامعه کبیره:** زیارت جامعه کبیره الهام بخش بسیاری از اعتقادات شیعه است، از جمله نوع معرفت اهل بیت علیهم السلام و شناخت درست از مقامات علمی و اخلاقی و سیاسی ائمه علیهم السلام، رابطه امام شناسی با خداشناسی، ضرورت تولی و تبری، اعتقاد به رجعت، ولزوم تمسک به قول و فعل آنان و دیگر مباحث اعتقادی.

۱۷. **وجوب تعظیم و اطاعت نبی ﷺ، معیارها و شاخص ها:** همه مسلمانان طبق نصوص قرآن و سنت باید پیامبر ﷺ را دوست داشته باشند او را تعظیم و احترام نمایند و حرمت و منزلت او را رعایت کنند. صرف نظر از ادعای محبت و اطاعت، باید دید کدام یک از پیروان مذاهب اسلامی در اعتقاد و عمل، ملتزم به تعالیم قرآن و سنت هستند. و آیا وهابیت در دوستی و اطاعت از رسول اکرم ﷺ صادق هستند؟

۱۸. **مطاعن وهابیت به پیامبر ﷺ و اولیاء دین:** وهابیت علی رغم ادعای شناخت حق و منزلت پیامبر ﷺ و اهل بیت علیهم السلام در بسیاری از موارد، مقامات و حقوق اهل بیت علیهم السلام را انکار و مورد تردید قرار می دهند و حرمت و مقامات ظاهری و معنوی انبیا و

اولیای الهی را رعایت نمی‌کنند. شایسته است نمونه‌هایی از مطاعن وهابیت در این خصوص ارائه شود.

۱۹. **وهابیون و ادعای محبت به اهل بیت علیهم‌السلام؟** بررسی صحت ادعای وهابیت در خصوص محبت و ارادت به اهل بیت پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم، با توجه به مطاعن و انواع شبهاتی که درباره اهل بیت علیهم‌السلام مطرح می‌کنند و با توجه به دفاع آنان از دشمنان اهل بیت، باید موارد نقض ادعای آنان با استناد به کتب و سخنانشان آشکار شود.

۲۰. **اتهام پرستش اولیاء وهابیت:** وهابیت، شیعه و بسیاری از اهل سنت را متهم به پرستش اولیا زنده و مرده می‌کنند. و غلو تعظیم و تکریم زیاد و یا طلب اموری خاص مخصوص خدا از آنان را شرک تلقی می‌کنند. ولذا شایسته است با تبیین جایگاه تعظیم و تکریم اولیا و اثبات شرک آمیز نبودن عقیده عموم مسلمانان دیدگاه وهابیت مورد نقد قرار گیرد.

۲۱. **مبانی کلامی برائت از مشرکین و جایگاه آن در سیره پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و اهل بیت علیهم‌السلام:** برائت از مشرکان از لوازم ایمان و توحید عملی و توحید در اطاعت و حاکمیت است. و خدای متعال در آیات متعدد مسلمانان را از دوستی با کفار و مشرکان و پذیرش سلطه و ولایت آنها نهی نموده است. ولذا شایسته است مبانی اعتقادی و کلامی و فقهی برائت از مشرکان از منظر قرآن و جایگاه آن در سیره اهل بیت علیهم‌السلام مورد بررسی قرار گیرد.

۲۲. **نقد شبهات وهابیت بر ولایت تشریحی ائمه علیهم‌السلام:** وهابیت تشریح را فقط حق و مخصوص خدا می‌دانند و بر این اساس مبنا اعتقاد شیعه درباره حق تشریح ائمه علیهم‌السلام را مورد نقد و رد قرار داده و آن را مخالف با توحید ربوبیت می‌دانند. این دیدگاه باید مورد بررسی و نقد قرار گیرد و به شبهات وهابیت پاسخ داده شود.

ب) مقالات

۱. علمی پژوهشی

۱. **ایمان و جمع آن با فسق از منظر امامیه:** طرح شبهه: برخی از متکلمین امامیه از قبیل خواجه نصیر الدین طوسی گفته‌اند: منافاتی بین ایمان و فسق نیست بلکه جمع بین این دو ممکن است، با این که فسق خروج از اطاعت خدا است، حال

خروج از اطاعت خدا چگونه با ایمان به او قابل جمع است؟

۲. **رابطه ایمان با لعن مرتکب کبیره از منظر امامیه:** طرح شبهه: امامیه بر اساس مبنای خود نباید مؤمنین را لعن نماید، زیرا از سویی خدای متعال به استغفار برای مؤمنین امر فرموده است (محمد؛ ۱۹)، و از سوی دیگر بر اساس قواعد امامیه که می گوید امر به شیء مقتضی نهی از ضد است، ایمان مانع لعن است، اگرچه باغی و مرتکب کبیره باشد، زیرا مرتکب کبیره و باغی مؤمن است و آیه ۹ حجرات نیز دلیل بر این مطلب است.

۳. **ادله مشروعیّت ایمان به ائمه علیهم السلام، با رویکرد پاسخ به شبهات و هابیت:** امامیه ایمان داشتن به دوازده امام خود را در مسمای ایمان دخیل می داند، بلکه آن را عین ایمان می داند و در منابع روایی امامیه نیز احادیثی در این باره آمده است. این اعتقاد اولاً از دلائل واضح بطلان مذهب امامیه است. زیرا چیزی را که خدا اجازه نداده و در قرآن و سنت نیامده را جزء دین شمرده اند و ثانیاً کفر است، زیرا ایمان به خدا و پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم مهم تر از مسأله امامت است.

۴. **ثواب آخرت بر اساس ایمان نه اسلام:** طرح شبهه: امامیه می گوید ثواب در آخرت بر اساس اسلام نیست بلکه بر اساس ایمان است، و صاحب کافی بابتی گشوده است به این عنوان: « أن الاسلام یحقن به الدم و أن الثواب علی الایمان ».

۵. **ایمان به ملائکه در اندیشه امامیه با رویکرد پاسخ به شبهات و هابیت:** طرح شبهه: با این که ایمان به ملائکه یکی از ارکان ایمان است، اما امامیه ملائکه را مخلوق از نور ائمه، خدمت گزاران و موالیان و تسبیح کنندگان ائمه، طواف کنندگان و گریه کنندگان بر قبور ائمه علیهم السلام و حیات آنان را مشروط بر خواست ائمه دانسته و احادیث فراوانی در این باره به ائمه علیهم السلام نسبت می دهند، گویا آنان ملائکه ائمه علیهم السلام هستند نه ملائکه خدای متعال. و این مخالف قرآن است.

۶. **شیعه و ایمان به پیامبران:** طرح شبهه: شیعه معتقد است همه پیامبران علیهم السلام ولایت علی علیه السلام را پذیرفته اند، و برخی از آنان (مانند حضرت یونس) به خاطر این که ولایت حضرت علی علیه السلام را نپذیرفتند کیفر شدند.

۷. **غلو نسبت به ائمه علیهم السلام (امامان شیعه همردیف ملائکه مقرب):** طرح شبهه: علامه مجلسی رحمته الله علیه بابتی گشوده و در آن ائمه را مصداق اوصافی معرفی کرده است که خدای متعال آن اوصاف را به ملائکه مقرب خود نسبت داده است. « باب انهم علیهم السلام الصافون و المسبحون و صاحب المقام المعلوم و حمله عرش الرحمن و انهم السفرة الکرام البرره »، (بحار الانوار، ج ۲۴،

۸. **رابطه بدهاء و علم و اراده الهی:** طرح شبهه: اعتقاد به بدهاء، مستلزم به چالش کشیده شدن صفات خدای متعال است. زیرا:

(۱) بدهاء مستلزم جهل و علم جدید خداوند

(۲) بدهاء و مشیت ازلی الهی

(۳) بدهاء و ضرورت علی اشياء

۹. **بدهاء در قرآن و روایات از منظر امامیه و وهابیت:** طرح شبهه: اولاً: قرآن مخالف قول شیعه در مسأله بدهاء است. و آیه

شریفه: «محو الله ما یشاء و...» مقصود شیعه در قول به بدهاء را اثبات نمی کند. ثانیاً: شیعه واضع روایات منسوب به اهل بیت علیهم السلام پیرامون بدهاء است. زیرا روایاتی در کتب امامیه است که ناقض قول بدهاء است، ثالثاً: تأویل شیخ طوسی و کاشف الغطاء برخلاف روایات شیعه درباره بدهاء است.

۱۰. **بدهاء و علم امام:** طرح شبهه: مسأله بدهاء چگونه با علم امام قابل جمع است؟ الف: علمای شیعه به پیروان خود می گفتند چون احتمال بدهاء می رود، ائمه علیهم السلام خبرهای غیبی خود درباره آینده را برای شیعیان بیان نمی کنند. ب: علمای شیعه مدعی اند ائمه علیهم السلام خبرهای غیبی پیرامون آجال، ارزاق، بلایا و... را برای شیعیان بیان می کردند، اما آن را مشروط به عدم بدهاء می نمودند.

۱۱. **صفات خدای متعال در کلام اهل بیت علیهم السلام با رویکرد نقد وهابیت:** وهابیت درباره صفات خدای متعال، نسبت های ضد

و نقیضی به اهل بیت علیهم السلام داده اند، از جمله:

(۱) معرفی خدا با صفات سلبی

(۲) استفاضه روایات در اثبات صفات

(۳) روایات حد وسط بین غلو در اثبات و نفی صفات

(۴) توقف در توصیف خدای متعال

(۵) روایاتی در نفی صفات

۱۲. **حمل صفات سلبی بر خداوند و پیامدهای آن در اندیشه وهابیت:** وهابیت صفات سلبیه خدای متعال را انکار

کرده، اعتقاد به آن را مستلزم پی آمدهایی پنداشته است، از جمله:

(۱) توصیف به صفات سلبی منهج کفار مشرکین، اهل کتاب، صابئین، فلاسفه، جهمیه، باطنیه و امثال آنان است.

- ۲) توصیف خدای متعال به صفات سلبيه مستلزم تعطیل صفات است و تعطیل صفات مستلزم نفی وجود حق است.
- ۳) توصیف خدای متعال به صفات سلبيه مستلزم قبول به تمثیل کامل است. زیرا توصیف ذات حق به صفات سلبيه به معنای متصف کردن او به ممتنعات، معدومات و جمادات است.
- ۴) توصیف به صفات سلبي حتی برای بشر عادی سزاوار نیست.
۵. منهج پیامبران علیهم السلام اثبات مفصل و نفی مجمل است.
۱۳. کلام الهی از منظر اهل بیت علیهم السلام با رویکرد نقد و هابیت: وهابیت درباره حقیقت کلام الهی ادعاهای نادرستی را به اهل بیت علیهم السلام نسبت داده‌اند، از جمله:
- ۱) غیرمخلوق بودن کلام الهی و قرآن در روایات اهل بیت علیهم السلام
  - ۲) مستفیض بودن روایت امام صادق علیه السلام از نظر ابن تیمیه
  - ۳) در پاسخ معتزله بودن روایات اهل بیت علیهم السلام
۱۴. اندیشه مهدویت: بررسی شبهه: اندیشه مهدویت در اصل اندیشه‌ای مجوسی یا یهودی یا مسیحی یا یک نماد است یعنی برگشت شخص با نسل و اخلاق و روش.
۱۵. فلسفه مهدویت: تنها کسانی به مهدویت معتقدند که اعتقادی به خروج علیه حاکم ندارند و زاییده عقل جمعی افراد محکوم است.
۱۶. فلسفه مهدویت شیعه: مهدویت برای نبرد با دولتهای اسلامی و عرب‌ها و نگه داشتن کار در دست یارانشان و برای انتقام است.
۱۷. دلیل قرآنی مهدویت شیعه: شیعه نمی‌تواند عقیده به مهدویت را از قرآن ثابت کند و به تاویل آیات استناد می‌کند.
۱۸. دلیل روایی مهدویت شیعه: شیعه نمی‌تواند برای اثبات مهدویت به احادیث اهل سنت احتجاج کند زیرا آنها را حجت نمی‌داند.
۱۹. شخص خاص بودن امام مهدی علیه السلام: روایات مهدی و قائم به شخص خاصی اشاره ندارد و کلی است.

۲۰. **بررسی لقب امام مهدی (عج):** واژه مهدی تعریب مسیح (صفت مشبه به معنای اسم مفعول مسح شده برای هدایت کردن) است و این نشأت گرفته شدن این عقیده از تورات است. حجت الله گفتن به امام مهدی درست نیست.
۲۱. **برهان نظام احسن برای اثبات وجود امام مهدی (عج):** استدلال علامه حلی به این که خداوند قادر است برای نیاز بشر امام نصب کند و مفسده‌ای هم در این کار نیست پس با وجود قدرت و وجود داعی و عدم مفسده فعل واجب می‌شود، استدلالی باطل است.
۲۲. **نقد تعریف وهابیت از عبادت:** نقد مبنایی تعریف وهابیون از عبادت و اشاره به تفاوت آن با تعریف قرآن و سنت از عبادت و بررسی علل اختلاف دیدگاه آنان با دیگر مسلمانان در خور تحقیقی نقادانه است.
۲۳. **تناقضات وهابیون در ادعای ملازمه بین توحید ربوبی و عبادی:** وهابیت ملازمه بین توحید ربوبیت و توحید الوهیت را قبول دارد، لکن در بسیاری از سخنان خود به این ملازمه و مبنا پایبند نمانده و بین این دو تفکیک می‌کنند. بر اساس این مبنا بسیاری از دیدگاه‌های آنان در بحث توحید قابل مناقشه است.
۲۴. **اقسام توحید و نقد تقسیم‌بندی وهابیت:** وهابیت در مواردی توحید را به دو قسم توحید ربوبی و الوهی تقسیم نموده‌اند. در حالی که این تقسیم اشکال دارد. زیرا توحید یا ذاتی است و یا صفاتی و یا افعالی و یا عبادی. و این تقسیم از نظر قرآن و سنت و منطق و برهان کامل نیست و همه اقسام توحید را شامل نمی‌شود.
۲۵. **مرز غلو و تعظیم انبیا و اولیا:** وهابیت، شیعه را به خاطر اعتقاد به شأن و منزلت خاص اولیا نزد خدا و اعتقاد به علم غیب و ولایت تکوینی اولیا، متهم به کفر و شرک و غلو درباره اولیا می‌کند. و لذا باید دید مرز تعظیم و تکریم و غلو چیست؟ آیا شیعه آنان را فراتر از حد بندگی و بشر می‌داند؟ چگونه می‌توان دیدگاه وهابیت را ابطال نمود؟
۲۶. **تخصیص شرک در آئین وهابیت:** مسئله یگانگی خدا به هیچ وجه تخصیص و تقیید بردار نیست. و توحید حقیقی ثابت نمی‌شود مگر این که هر گونه شریکی برای خدا مطلقاً نفی شود. لکن در سخنان عالمان وهابیون موارد نقض این اصل یافت می‌شود که منافی با توحید صفاتی و افعالی و عبادی است.
۲۷. **آیا خواندن غیر خدا عبادت است؟** وهابیت با استناد به برخی از آیات قرآن مانند (تدعون من دون الله) خواندن غیر

خدا را در امور معنوی و عبادی نوعی عبادت غیر خدا می‌دانند. و اهل چنین دعا و استغاثه‌ای را مشرک می‌شمارند. با استناد به قرآن و دیدگاه مفسران بطلان دیدگاه وهابیت را می‌توان نشان داد.

۲۸. **وهابیت و پارادوکس سلفی‌گری با دستاوردهای نوین بشری:** وهابیت از نظر مبانی فکری و اعتقادی و فقهی جریان‌دگم و ایستا است و قدرت تطبیق و همسویی با مسائل جدید علمی و پیشرفت و نوآوری‌های بشری را ندارد و از نظر مبانی فکری و عملی دچار چالشی بزرگ است. و لذا شایسته است چالش‌های وهابیت در این خصوص تبیین شود.

۲۹. **جایگاه ایمان به اهل بیت^{علیهم‌السلام} از منظر قرآن و سنت و پاسخ به شبهه وهابیت:** وهابیت ادعا می‌کنند که شیعه ایمان به اهل بیت^{علیهم‌السلام} را از ارکان توحید و شرط صحت ایمان می‌داند و لذا مسئله ایمان به اهل بیت^{علیهم‌السلام} و مفهوم و جایگاه شرعی آن باید از منظر قرآن و سنت بررسی شود و همچنین معنای کفر به ائمه و آثار و تبعات آن باید تبیین شود.

۳۰. **نقد دیدگاه وهابیت در حجیت فهم و فعل سلف:** وهابیت در کنار کتاب و سنت، قول و فعل صحابه را نیز معتبر و حجت و قابل استناد می‌دانند. باطل و بی‌اساس بودن این مبنا باید به صورت مستدل مورد اثبات قرار گیرد.

۲. علمی ترویجی

۱. **حرمت بردن نام امام مهدی^{علیه‌السلام}:** در حدیثی از بردن نام امام نهی شده در حالی که بردن نام از واجبات در امر امام است.

۲. **کنیه امام مهدی^{علیه‌السلام}:** کتب روایی معروف سنی «کنیه کنیتی» را ندارد. کتاب سبط ابن جوزی هم معتبر نیست.

۳. **اوصاف ظاهری امام مهدی:** وصف اجلی الجبهه اقلی الانف در بسیاری از مردم یافت می‌شود و موجب شناخت مهدی نمی‌شود در روایات امام چهل ساله معرفی شده و این با نظر شیعه نمی‌سازد.

۴. **چگونگی رشد امام^{علیه‌السلام}:** رشد امام عادی یا غیر عادی اگر رشد امام سریع بود چرا حکومت دنبال کودک بود؟ چرا چنین رشد سریعی را حسنین^{علیهم‌السلام} نداشتند؟

۳. علمی - تخصصی

۱. بررسی و تحلیل شبهات وهابیت بر دلالت آیه تطهیر: اولاً: آیا آیه شریفه بر عصمت اهل بیت علیهم السلام دلالت دارد یا ندارد؟ اگر دلالت دارد گستره آن چقدر است؟ آیا فقط عصمت از گناهان را اثبات می کند و یا عصمت از سهو، خطا و نسیان را نیز شامل می شود؟ ثانياً: مصادیق اهل بیت علیهم السلام در آیه چه کسانی اند؟ ثالثاً: شبهات وارده کدامند و پاسخ آنها چیست؟
۲. اتهام مرجئی بودن امامیه و پاسخ آن: طرح بحث: اگر ایمان در نزد امامیه، اقرار به دوازده امام باشد و نه لزوم عمل، بنابراین معرفت ائمه علیهم السلام برای صدق ایمان و بهشتی شدن آنان کافی است، و این همان مذهب مرجئه است. مرجئه می گفتند: ایمان همان معرفت به خداست، اما امامیه می گوید: ایمان معرفت یا محبت به ائمه علیهم السلام است نه بیشتر. اکثر شیعه معتقدند محبت به علی علیه السلام حسنه ای است که با بودن آن هیچ سیئه ای ضرر نمی رساند.
۳. آیات و روایات رستگاری شیعیان با رویکرد نقد شبهات وهابیت: آیه سقایه الحاج (توبه/۱۹) و افضلیت امام علی /آیه نجوی (مجادله/۱۲) و افضلیت امام علی.
۴. کفایت شهادتین برای مسلمان شمردن فرد و نقد دیدگاه وهابیت: وهابیت صرف اظهار شهادتین قولی را برای مسلمان شمرده شدن افراد کافی نمی داند: «لیس مجرد قول: لا اله الا الله مثبتاً للاسلام،...». مجرد التلفظ بالشهادتین لایکفی فی الاسلام بدون العمل بمعناها و اعتقاده اجماعاً این دیدگاه از نظر عالمان اغلب مذاهب اسلامی باطل است. و باید این عقیده تکفیری مورد ابطال قرار گیرد.
۵. مسئله اطاعت حاکمان در دیدگاه وهابیت و تعارض آن با توحید عملی: وهابیت اطاعت از حکام فاسد و جائر را لازم و خروج و جهاد با آنان را حرام می شمارند، باید از منظر قرآن و سنت این باور را مورد بررسی و نقد قرار داد و تنافی آن با توحید عملی و توحید در اطاعت نیز تبیین شود.
۶. آیا لعن و سب صحابه مجوز تکفیر و قتل است؟: برخی از عالمان اهل سنت و وهابیت یکی از علل تکفیر شیعه را لعن و سب برخی صحابه بیان می کنند. ولعن کننده صحابه را کافر و مرتد و مهدور الدم می شمارند. آیا این معیار و مبنا وجه شرعی و دینی دارد؟ بی اساس بودن این دیدگاه وهابیت باید اثبات شود.

ج) پایان نامه

۱. جایگاه عقل از منظر مسلمانان و وهابیان: خداوند متعال به انسان دو حجت عنایت کرده است، عقل که حجت باطنی است و پیامبران که حجت ظاهری‌اند. وجود این دو در رساندن انسان به کمال مطلوب مکمل یکدیگرند. آیا عقل میزان و معیار شریعت است، یا مصباح آن می‌باشد و یا تنها نقش مفتاح را برای شریعت ایفا می‌کند؟
۲. اهل بیت علیهم‌السلام از منظر مسلمانان و وهابیان: از جمله مسائل اختلافی و مورد شبهه درباره اهل بیت علیهم‌السلام، مقام عصمت، خلافت، وجوب محبت، حجیت قول و فعل و استحباب زیارت آنهاست.
۳. اراده الهی از منظر فریقین و وهابیت: درباره اراده الهی مباحث مختلفی مطرح است: مسلک‌های مختلف، اراده خدای متعال را چگونه تفسیر می‌کنند؟، دلائل اثبات صفت اراده برای خداوند کدام است؟ آیا اراده خدای متعال حادث است یا قدیم؟ عین ذات است یا زائد بر ذات؟، مطلق است یا مقید، و در صورت مطلق بودن جایگاه اراده و اختیار انسان چگونه است؟
۴. نقد شبهات وهابیت بر اراده الهی از منظر تشیع: حادث یا قدیم بودن اراده؛ عمومیت یا محدودیت اراده؛ رابطه اراده و امر و نهی الهی؛ امکان تخلف اراده از مراد؛ اراده الهی و اراده شیطان و کفار.
۵. پاسخ به الزامات وهابیت بر قائلین به لزوم محبت اهل بیت علیهم‌السلام: طرح بحث: وهابیت درباره دایره اثر بخشی محبت اهل بیت علیهم‌السلام الزاماتی بر عهده شیعه نهاده است. از جمله:
  - (۱) اعتقاد به لزوم امامت معصوم با این اعتقاد که محبت علی علیه‌السلام جبران کننده گناهان است در تناقض است.
  - (۲) بنابراین که محبت علی علیه‌السلام کافی باشد، پس ایمان به خدا و پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و جمیع عقائد و وظائف دینی ساقط است.
  - (۳) اگر روایات محبت علی علیه‌السلام صحیح باشد مستلزم این است که بگوئیم قرآن برای هدایت نازل نشده، بلکه برای گمراهی مردم است، زیرا در قرآن درباره ی محبت علی علیه‌السلام تذکری داده نشده است.
  - (۴) روایات محبت علی علیه‌السلام مخالف با آیات قرآن است. مانند آیه: «من يعمل سوءً یجز به» (نساء: ۱۲۳)، و آیه «و من یعمل مثقال ذرة شرایره» (زلزله: ۸).

۵) روایات محبت مخالف با اصول اعتقادی امامیه است، زیرا وقتی رافضی مرتکب کبیره شود و خداوند او را عقاب نکند، مستلزم ترک واجب از ناحیه ی خدای متعال است، در حالی که امامیه ترک واجب را قبیح می‌داند.
 ۶) روایات محبت با سائر روایات ائمه در تناقض است؛ زیرا از (امام) علی علیه السلام، (امام) سجاد علیه السلام و سائر ائمه علیهم السلام در روایات صحیح نقل شده است که هنگام دعا حالت گریه و استعاذه از عذاب الهی داشتند. وقتی این بزرگواران این گونه باشند چگونه رواست دیگران به محبت آنان مغرور شده و از عمل دست بردارند؟

۷) لازمه قول امامیه که می‌گویند جز مبغض علی علیه السلام به جهنم نمی‌رود این است که امثال فرعون، هامان و قارون به جهنم نروند زیرا آنان نسبت به علی علیه السلام بغضی نداشتند، بلکه اصلا او را نمی‌شناختند. در حالی که این قول قطعاً باطل است.

۸) خوار شمردن شرائع و جرأت نمودن بر حدود الهی از آثار و پیامدهای منفی اعتقاد به اثر بخشی محبت علی علیه السلام است که در جوامع شیعی وجود دارد.

۶. **وهابیان و مسأله بداء:** طرح بحث: بخشی از شبهات و ادعاهای وهابیان تحت چهار عنوان کلی که هر کدام دارای چند زیر شاخه است، بیان می‌شود:

الف: دیدگاه اهل سنت نسبت به بداء مخالف دیدگاه شیعه است زیرا:

- ۱) روایات بداء در مرویات اهل سنت حمل بر مجاز شده است.
- ۲) زیاد شدن عمر بخاطر صله رحم علی رغم ادعای شیعه از مصادیق بداء محسوب نشده است.
- ۳) عبدالقاهر بغدادی بر شیعه به این جهت که نسخ را از قبیل بداء می‌داند، اعتراض کرده است
- ۴) واژه ی بداء در لغت عرب متضمن معنای باطل است، پس چگونه ممکن است جایگاه رفیع مورد ادعائی شیعه را داشته باشد؟

ب: شیعه در گرایش به بداء دارای انگیزه اعتقادی است، زیرا

- ۱) اعتقاد به بداء برای توجیه پیشگوئی‌های خلاف واقع امامان شیعه است.
- ۲) اعتقاد به بداء توجیه پیشگوئی‌های خلاف واقع علمای شیعه به وعده حکومت امام مهدی علیه السلام است.

۳) مخالفت با اهل سنت انگیزه شیعه برای قول به بداء است.

ج: اعتقاد به بداء دارای پی‌آمدهای منفی است، از جمله:

۱) اعتقاد به بداء موجب کفر است.

۲) اعتقاد به بداء موجب تکذیب بسیاری از آیات قرآن است از قبیل: ...

۳) عقیده به بداء سبب غلو شیعه درباره امامان خود شده است.

۴) شیعه با پذیرفتن بداء، مبتلاء به تناقض، اختلاف و دروغ گردیده است.

د: علمای شیعه در مسأله بداء دچار اختلاف نظرند:

خواجه نصیر الدین طوسی رحمته الله علیه شیعه را از قول به بداء تبرئه کرده، و روایت درباره بداء را خبر واحد دانسته است.

ابن بابویه قمی رحمته الله علیه در صدد توجیه احادیث بداء برآمده است، اما در این توجیه دچار اضطراب و سردرگمی شده است.

شیخ طوسی و محمد حسین کاشف الغطا از تعریفی که مشهور از بداء کرده‌اند عذر خواهی نموده‌اند و از طرفی

تأویل آنان از بداء برخلاف روایات شیعه در این باره است.

۷. تأویل صفات خبری در اندیشه وهابیت:

۱) تأویل کننده آیات، کافر و از دین خارج است.

۲) تأویل افتراء بر خدای متعال است.

۳) تأویل متهم نمودن شارع مقدس در کتمان حق و عدم خیرخواهی او است.

۴) تأویل تحریف قرآن است.

۵) لازمه قول به تأویل این است که خدای متعال کتابی فرستاده باشد که ظاهر الفاظ آن دعوت کننده به

تشبیه و تجسیم و گمراهی است.

۶) کفر و الحاد شیعه از مؤوله معتزله شدیدتر است، چون شیعه با تأویل آیات صفات به جنگ با کتاب خدا

رفته است.

۷) قول به تأویل در تناقض با ایمان به رسول اکرم صلی الله علیه و آله و احادیث اوست.

- ۸) تأویل مخالفت با اجماع اهل علم است.
- ۹) تأویل مخالف سیره سلف است.
- ۱۰) لازمه درست بودن تأویل نسبت جهل یا کتمان دادن به سلف است، در حالی که سلف خیر القرون و افضل امت اند.
- ۱۱) قائلین به تأویل دچار تناقض‌گوئی و نداشتن ضابطه‌اند.
- ۱۲) تأویل ریشه فساد دین و دنیا و کلید هر شر و فتنه‌ای است.
- ۱۳) تأویل، ریشه هر بدعتی در اسلام است.
- ۱۴) تأویل ریشه در یهودیت و نصرانیت دارد.
- ۱۵) احادیث اهل بیت علیهم‌السلام مخالف تأویل است.
- ۱۶) علت بطلان تأویل این است که:
  - یقینی و جزمی نیست.
  - اگر خطاب از موضوع له خود خارج شود لغو و بیهوده است.
  - تأویل امری ظنی و بی ارزش است.
  - قرآن کتابی جامع است و از عقل بی نیاز است.
  - چون عقل خطاپذیر و غیر قابل اعتماد است تأویل باطل است.
  - تبیین آیات قرآن برعهده ی پیامبر است، و نه دیگران.
- درخواست فهم تأویل آیه از مخاطب، تکلیف بما لایطاق است، زیرا تأویل حمل آیه برخلاف ظاهر است و این درخواست با کلام الهی که می‌فرماید: قرآن با عبارات و بیان آسان و قابل فهم نازل شده است در تناقض است.
- الفاظ تنها راه برای بیان مافی الضمیر است، و حال آن که تأویل حمل کلام بر خلاف مدلول لفظ است، پس لازمه قول به تأویل این است که کلام لغو و بیهوده باشد و مقصود متکلم تأمین نشود.
- فائده ی خطاب افهام است و افهام متوقف بر حسن بیان متکلم و تمکن سامع در فهم است، در حالی که با

تأویل هر دو رکن مفقود است.

- اصحاب تأویل مستندی جز الهام، دروغ و بی پروائی ندارند.

۸. اتهامات و هابیت نسبت به قرآن، سنت، اهل بیت علیهم السلام و صحابه در مسأله تجسیم:

(۱) در قرآن و سنت پیرامون جسم بودن خدای متعال نفیا و اثباتا اصلا سخنی به میان نیامده است.

(۲) هیچ یک از صحابه و تابعین پیرامون جسم بودن یا نبودن خدای متعال سخنی نگفته‌اند.

(۳) اهل بیت پیامبر علیهم السلام در زمینه جسمیت خدای متعال نفیا و اثباتا سخنی نگفته‌اند.

۹. شیعه و مسأله تجسیم با رویکرد پاسخ به ادعای و هابیت (پایان نامه): و هابیان درباره صفات خبری اتهاماتی

واهی به شیعه نسبت داده‌اند، از جمله این که:

(۱) اولین کسانی که درباره جسم بودن خدا سخن گفتند گروهی از رافضه بودند.

(۲) بزرگان شیعه به تجسیم گرایش داشته‌اند.

(۳) ائمه اهل سنت از اطلاق لفظ جسم بر خدا نفیا و اثباتا اجتناب می‌کردند.

(۴) روایاتی از اهل بیت علیهم السلام در منابع شیعه آمده است که حد وسط بین غلو متقدمین شیعه در اثبات صفات و

تشبیه و غلو متأخرین شیعه در تعطیل صفات است.

(۵) وجود روایات تجسیم و تعطیل در منابع شیعه نشان می‌دهد که این روایات متأثر از مراحل مختلف معتقدات

شیعه بوده‌اند. مرحله ای که شیعه اهل تجسیم بود و سپس در قرن سوم با تأثیرپذیری از معتزله به تعطیل گرایش

یافت.

(۶) منهج فکری غلو (تجسیم) در اثبات صفات عارض بر دیدگاه حق یعنی اثبات خالی از غلو (جریان تنزیه) که

علماء از اهل بیت علیهم السلام مروج آن بودند گردید، و این دو جریان در شیعه با هم به نزاع پرداخت. در روایات شیعه به این

نزاع اشاره شده است.

(۷) در کتاب اختصاص مفید علیه السلام آمده است: «... فسمعنا مثل صریر الزجل، فقیل یارسول الله ما هذا؟ قال: ان الله

یناجی علیا رضی الله عنه»، عبارت «مثل صریر الزجل» تجسیم و تمثیل صریح است

۸) نزد شیعه روایاتی است که نزول الهی به آسمان دنیا را اثبات می‌کند. این روایات را مجلسی در بحارالانوار از کتاب توحید صدوق نقل کرده است. اگر چه ناشر و محقق کتاب کلمه (امر) به آن اضافه کرده است که معنا را تغییر داده است، اما توجه نکرده که ادامه حدیث اضافه بودن آن را برملا می‌کند. این روایات در تفسیر قمی - که اصل تفاسیر شیعه هست - نیز موجود است.

۹) در اصول کافی آمده است که ابراهیم بن محمد خزاز و محمد بن حسین به امام رضا علیه السلام عرض کردند که هشام بن سالم و صاحب الطاق و میثمی قائل به جسم بودن خدای متعال هستند، حضرت از این سخن متعجب شد و به سجده افتاد و... .

۱۰. **شیعه و تعطیل صفات:** وهابیت بزرگان شیعه را متهم به تعطیل صفات کرده و در این باره ادعایی مطرح نموده است، از جمله:

- ۱) گرایش به تعطیل از قرن سوم
- ۲) پیشگامی بزرگان در تعطیل صفات
- ۳) پیروی از معتزله در تعطیل
- ۴) تشابه با فلاسفه در تعطیل صفات
- ۵) پیروی از منهج عقلی محض در تعطیل صفات
- ۶) عدم پایبندی بر مبنای خود - عدم دخالت عقل - در بحث صفات
- ۷) تناقض گوئی در بحث صفات
- ۸) مخالفت با قرآن و عترت در بحث صفات
- ۹) تحریف قرآن برای اثبات تعطیل
- ۱۰) جعل روایات برای اثبات تعطیل
- ۱۱) وصف خدای متعال به صفات سلب
- ۱۲) مستلزم تجسیم دانستن اثبات صفات

۱۳) گرایش به منهج نقل در بحث صفات

۱۱. **رؤیت خدا از منظر شیعه و وهابیت:** وهابیت در راستای جانب داری از رؤیت خدای متعال ادعاهای واهی به شیعه

نسبت داده است، از جمله:

۱) صحابه و تابعین قائل به رؤیت

۲) اتفاق اهل سنت بر جواز رؤیت و متواتر بودن روایت

۳) اختلاف قدما، و متأخرین شیعه در بحث رؤیت

۴) پیروی متقدمین شیعه از معتزله در نفی رؤیت

۵) مرتد انگاری معتقدین به رؤیت

۱۲. **رؤیت از منظر قرآن و اهل بیت** با رویکرد پاسخ به شبهات وهابیت: وهابیت در رابطه با رؤیت خدای

متعال ادعاهای واهی به قرآن و اهل بیت علیهم السلام نسبت داده است، از جمله:

۱) قرآن مثبت رؤیت خدای متعال است.

۲) اهل بیت علیهم السلام مثبت رؤیت است

۳) روایات نفی رؤیت جعلی است

۴) دلیل مستفاد از روایت نفی رؤیت مستلزم نفی وجود حق است

۵) در روایات نفی رؤیت تناقض است

۱۳. **امامیه و مسأله علم الهی با رویکرد پاسخ به شبهات وهابیت:** وهابیت نسبت به اعتقاد شیعه در مسأله علم الهی

شبهاتی مطرح کرده است، از جمله:

۱) متناقض بودن وجوب تکلیف با علم به عدم امتثال

۲) لغویت وجوب تکلیف با علم به عدم امتثال

۳) برخی از امامیه منکر علم الهی به جزئیات قبل از خلقت

۴) قرآن و عترت مخالف حدوث علم به جزئیات

۵) بیان کشف حال بودن آیه ۱۴۲ آل عمران، نه علم حقیقی

۱۴. کلام الهی از منظر شیعه با رویکرد پاسخ به شبهات وهابیت: وهابیت در راستای دفاع از عقیده حشویه اتهامات ناروایی به شیعه منتسب کرده است، از جمله:

- ۱) شیعه منکر کلام الهی
- ۲) مخالف بودن قول شیعه با روایات اهل بیت علیهم السلام
- ۳) تأویل روایات اهل بیت علیهم السلام توسط ابن بابویه رحمه الله و بطلان آن
- ۴) حمل برتقیه شدن روایات توسط ابن بابویه رحمه الله
- ۵) پیروی شیعه از معتزله در مخلوق بودن کلام الهی
- ۶) اختلاف قدما و متأخرین در مخلوق و غیر مخلوق بودن قرآن
- ۷) مخالف بودن قول شیعه با نص قرآن در رابطه با تکلم حضرت موسی علیه السلام
- ۸) تناقض گوئی شیعه در ردّ تکلم موسی علیه السلام و اثبات تکلم امامان خود
- ۹) متأثر بودن جعد بن درهم - اولین قائل به مخلوق بودن کلام - از یهود، صابئین و فلاسفه
- ۱۰) کافر بودن منکر کلام
- ۱۱) بدعت گزار بودن منکر کلام

۱۵. دلیل قرآنی مهدویت: لفظ مهدی علیه السلام در قرآن نیامده و هیچ جای قرآن وعده‌ای نیست و نمی‌تواند مصداق آیه استخلاف باشد.

۱۶. دلیل روایی مهدویت: کتاب‌هایی که روایات مهدی علیه السلام را دارند اصح کتب نیستند احادیث اهل سنت برای اثبات مهدویت کافی نیست در صحیح بخاری و مسلم نیامده است.

۱۷. برهان لطف برای اثبات وجود امام مهدی علیه السلام: اگر خداوند امر به مخفی شدن امام کرده دیگر وجودش لطف و مصلحتی ندارد. لطف زمانی است که فرد توان انجام عدالت را داشته باشد.

۱۸. نقد شبهات وهابیت در خصوص ولایت تکوینی اهل بیت علیهم السلام: وهابیون ادعا می‌کنند که اعتقاد و اعمال شیعه در

مورد ولایت تکوینی اهل بیت علیهم السلام ناشی از نوعی اعتقاد به الوهیت و ربوبیت برای ائمه علیهم السلام است، این ادعا و دیگر شبهات مربوط به ولایت تکوینی اهل بیت علیهم السلام جای نقد و پاسخ دارد.

۱۹. **شُرک مشرکان عصر جاهلیت:** وهابیت ادعا می‌کنند که: مشرکان زمان پیامبر صلی الله علیه و آله ایمان به توحید ربوبی داشته‌اند و تنها در توحید عبادی دچار انحراف بوده‌اند. باید این ادعا مورد بررسی و نقد قرار گیرد و مخالف بودن آن با دیدگاه قرآن کریم نشان داده شود.

۲۰. **نواقض اسلام از نظر وهابیت و اهل سنت:** اغلب عالمان مذاهب اسلامی معیار اصلی اسلام را اقرار به توحید و رسالت نبی مکرم اسلام صلی الله علیه و آله شمرده‌اند و بر این اساس ناقض اسلام کفر و شرک علنی خواهد بود. لکن وهابیون موارد نقض توحید را بیش از ده مورد بر شمرده‌اند که دیدگاه آنان از منظر قرآن و سنت قابل نقد و ابطال است.

۲۱. **خصائص الربوبیه (تفسیر نادرست وهابیت از برخی صفات و افعال الهی):** وهابیت مدعی هستند که برخی از صفات و افعال مثل دعا، شفا، شفاعت، رزق، مرگ، زندگی و علم غیب و نجات مختص خدای متعال است و اگر کسی این صفات را به غیر خدا نسبت دهد دچار شرک در ربوبیت و الوهیت شده است. این دیدگاه باید مورد بررسی و تحلیل قرار گیرد و مغالطه وهابیت آشکار شود.

۲۲. **نقش وسائط در امور معنوی:** وهابیت منکر وسائط در امور معنوی هستند و ادعا می‌کنند که اتخاذ وسائط شرک است. ولذا بایسته است جایگاه وسائط فیض و وسایل قرب الهی از منظر قرآن و سنت مورد بررسی و اثبات قرار گیرد. و بطلان دعاوی وهابیت آشکار شود.

نظام نامه موضوعات گروه‌های پژوهشی برای میقات حج

مجله «میقات حج» که به صاحب امتیازی نمایندگی ولی فقیه در امور حج و زیارت منتشر می‌شود، و بیست و چهارمین سال (شماره ۹۵) خود را پشت سر می‌گذارد، در راستای اهداف خود مبنی بر اشاعه و ترویج فرهنگ حج، از پژوهندگان و عالمان اهل قلم، به ویژه همکاران روحانی، معین‌ها و معینه‌ها در کاروان‌های حج، دعوت به عمل می‌آورد نتیجه مطالعات و پژوهش‌های خود در موضوعات زیر را به نشانی: قم خیابان سمیه، بین کوچه ۲۶ و ۲۸ پژوهشکده حج و زیارت ارسال نمایند تا پس از ارزشیابی و تأیید از سوی هیئت تحریریه، در فصلنامه یاد شده انتشار یابد.

الف) موضوعات اسرار و معارف

۱. اسوه‌های اخلاق و معنویت در حج (شخص محور. تعیین موضوعات با مجله).
۲. شیوه رفتار با سالمندان و اقتشار آسیب پذیر در سفرهای زیارتی.
۳. حج و نقش آن در تربیت زائر.
۴. آسیب‌شناسی حج و زیارت (مبارزه با خرافات و... در حج و زیارت) ارائه الگوی صحیح زیارت در اماکن مختلف (نظر نهایی با سردبیر مجله).
۵. تعهدات متقابل زائر و کارگزار در عمره و حج کاروان‌ها؛ هتل‌ها؛ از نظر رفاهی؛ فرهنگی؛ رفتاری و نظم و انجام مناسک و زیارت دوره و حمل و نقل و...
۶. اخلاق و عرفان در زیارت نامه‌ها و...
۷. قبولی حج و زیارت از دیدگاه قرآن و عترت.
۸. ویژگی‌های اخلاقی و معنوی امیرالحاج.

۹. ویژگی‌های اخلاقی و رفتاری روحانی کاروان (تایید با سردبیر مجله).
۱۰. ویژگی‌های اخلاقی و مدیریتی مدیر کاروان.
۱۱. زیارت، عبادت یا بدعه (تبیین عالمانه بعد عبادی زیارت...).
۱۲. حج آموزش زندگی.
۱۳. حج جلوه عبودیت و بندگی.
۱۴. تعظیم شعائر در حج و زیارت (شیوه‌ها و اهداف...).
۱۵. تقوا از ثمرات حج و زیارت (شیوه‌ها، نشانه‌ها، عوامل بوجود آورنده تقوا، قرب الهی و عوامل آن در حج و زیارت).
۱۶. رعایت حجاب و عفاف در حج و زیارت (حدود، آثار، اهداف و نتایج).
۱۷. چگونگی حفظ دست آوردهای حج و زیارت.
۱۸. توبه و استغفار در سرزمین وحی.
۱۹. حج و استجابت دعا.
۲۰. حج معیار سنجش عبادات (کارهایی که در روایات، ثواب چندین حج و عمره دارد).
۲۱. تمرین اخلاص در حج و زیارت (حج تمرین اخلاص راه کارها و علائم و نشانه‌ها).
۲۲. رسالت‌های اخلاقی و رفتاری پیروان اهل بیت علیهم‌السلام در حج.
۲۳. حج عامل یقظه و بیداری (غفلت زدایی در حج).
۲۴. حق الناس در حج و عمره.
۲۵. اخلاق و معنویت در شعر حج و متون ادبی.
۲۶. انسان‌شناسی در دعای عرفه.
۲۷. چگونگی زندگی در حج و زیارت.
۲۸. آثار جامعه‌شناختی حج (با رویکرد اخلاقی).

۲۹. نقش حج در کنترل غرائز
۳۰. رمی جمرات در مبارزه با شیطان (شیطان‌شناسی در حج).
۳۱. تلاش‌ها و وسوسه شیطان در حج و آثار آن.
۳۲. خودشناسی در حج.
۳۳. مستحبات و نقش تربیتی آن در حج و عمره.
۳۴. مشعر مکان شناخت و شعور.
۳۵. گریه در حج و اماکن مقدس و نقش تربیتی آن (مشروعیت، چرایی، و...).
۳۶. لبیک شعار حج و عمره و آثار آن در زندگی حاجی (نماد لبیک به دعوت خداوند در طول زندگی).
۳۷. عوامل بازدارنده از فیض معنوی در حج و زیارت.
۳۹. نکات تربیتی دعای عرفه امام حسین علیه السلام.
۴۰. بایسته‌های اخلاقی و معنوی بانوان در سفرهای زیارتی.
۴۱. بایسته‌های اخلاقی و معنوی جوانان در سفرهای زیارتی. (کاروان‌های دانشجویی و دانش‌آموزی).
۴۲. ابعاد تربیتی محرمات احرام.
۴۳. تربیت اخلاقی در حج از دیدگاه امام خمینی علیه السلام و مقام معظم رهبری (مدظله العالی).
۴۴. آثار معنوی حج در رجال سیاسی با تاکید بر سفرنامه‌ها.
۴۵. ویژگی‌های حج مقبول (دستاورد حج و زیارت در زندگی مسلمانان).
۴۶. اخلاق هم‌زیستی در سفرهای زیارتی.
۴۷. مدیریت زمان در سفرهای زیارتی.
۴۸. مراتب حج و نقش آن در رفتار زائران.
۴۹. فضائل ائمه بقیع علیهم السلام از نگاه اهل سنت.
۵۰. فضائل فاطمه زهراء علیها السلام از نگاه اهل سنت.

۵۱. آداب حج و عمره در مذاهب اربعه.
۵۲. نگاهی به «کتاب حج» آیت الله جوادی.
۵۳. نگاهی به کتاب «حج در آیینه روان‌شناسی» محمد رضا احمدی.
۵۴. نگاهی به کتاب «نسیم معرفت حج» سید محمود طاهری.
۵۵. نگاهی به کتاب «زیارت از دیدگاه فریقین» سید محمود طاهری.

ب) موضوعات تاریخی

۱. معرفی فقهای شیعه حرمین از ابتدای دولت بنی امیه تا انتهای دولت بنی العباس.
۲. جنبش‌های شیعی در حرمین شریفین در طول تاریخ اسلام (با رویکرد دولت‌ها).
۳. نگاهی به مکان‌های منسوب به حجرالاسود در خارج از حجاز (احساء، کوفه و قم).
۴. نقش اصحاب مدنی امام هادی و عسکری علیه السلام در معرفی امام زمان علیه السلام در حرمین شریفین.
۵. معرفی موقوفات شیعیان در حرمین شریفین در ادوار مختلف.
۶. خدمات ایرانیان در توسعه حرمین شریفین از آغاز تا کنون.
۸. حج و حرمین از نگاه سیاحان و خاورشناسان (مستشرقان).
۹. کتیبه‌های تاریخی حرمین در سفرنامه‌ها (یا با عنوان نگاره‌های تاریخی حرمین شریفین).
۱۰. مکه و مدینه در هنگامه ظهور.
۱۱. صاحب منصبان ایرانی در حرمین شریفین در ادوار مختلف (سید محمود سامانی).
۱۲. به خاک سپردگان از فرزندان بلا فصل ائمه علیهم السلام در مکه و مدینه (محمد مهدی فقیه بحرالعلوم).
۱۳. علویان مدفون در قبرستان ابوطالب.
۱۴. سب و لعن مخالفان در سیره معصومان علیهم السلام.
۱۵. وضعیت فرهنگی حرمین شریفین در دوره آل بویه.

۱۶. کتاب‌شناسی توصیفی و تحلیلی تواریخ مکه ومدینه تا انتهای قرن چهارم هجری.
۱۷. مشاهیر ایرانیان مدفون در حرمین شریفین (قبرستانهای مدینه و مکه).
۱۸. بررسی نقش اصحاب پیامبر اکرم ﷺ و تابعین در تاریخ تشیع.
۱۹. بررسی تاثیر زبان عربی در حج.
۲۰. حج‌گزاری انبیای الهی در منابع کهن.
۲۲. بررسی و عوامل روابط اقتصادی حرمین و عثمانی‌ها.
۲۳. نقش حکومت حجاز در تجزیه عثمانی.
۲۴. تحلیلی از روابط سیاسی عثمانی و حرمین.
۲۵. بررسی روابط سیاسی مصر و حرمین در دوره‌های مختلف.
۲۶. سیر درگیری‌های آل سعود با حکام حرمین و عثمانی.
۲۷. مقایسه دوره‌های مختلف حکومت آل سعود.
۲۸. بررسی قیام جهیمان و تاثیر آن در حکومت حجاز.
۲۹. بررسی کارنامه سیاسی، اجتماعی، فرهنگی عبدالعزیز.
۳۰. بررسی کارنامه سیاسی، اجتماعی، فرهنگی آل سعود.
۳۱. بررسی کارنامه سیاسی، اجتماعی، فرهنگی خالد.
۳۲. بررسی کارنامه سیاسی، اجتماعی، فرهنگی فهد.
۳۳. بررسی کارنامه سیاسی، اجتماعی، فرهنگی عبدالله.
۳۴. بررسی کارنامه سیاسی، اجتماعی، فرهنگی فیصل.
۳۵. شناخت گروه‌های مخالف حکومت سعودی (اپوزسیون‌ها).
۳۶. معرفی گروه‌های فعال سیاسی در سعودی (سید محمود سامانی).
۳۷. معرفی استان‌های شیعه نشین سعودی (سید محمود سامانی).

۳۸. آشنایی با شیعیان سعودی و شرایط سیاسی اجتماعی آنان.
۳۹. بررسی تاثیر حج بر اقتصاد آل سعود در دوره‌های مختلف.
۴۰. شناخت مراکز علمی و آموزشی عربستان.
۴۱. بررسی روابط و مناسبات عربستان و اروپا در حکومت آل سعود.
۴۲. بررسی روابط و مناسبات عربستان و آمریکا.
۴۳. چگونگی مناسبات عربستان و کشورهای اسلامی شیعی.
۴۴. بررسی تاریخی سوء قصدها به حرم پیامبر ﷺ.
۴۵. بررسی حوادث آتش سوزی در حرم پیامبر و پیامدهای فرهنگی آن.
۴۶. معرفی فقهای سبعه مدینه و ارتباطشان با اهل بیت پیامبر ﷺ.
۴۷. معرفی سعید بن جبیر و نقش علمی و فرهنگی وی در مدینه.
۴۸. نقش و تاثیر حاکمان مشهور حرمین در فرهنگ و سیاست و توسعه حرمین: مروان. سعید بن عاص. خالد بن عبدالله قسری... .
۴۹. نظری به سیر تحول تبلیغات وها بیت بر ضد شیعه در حرمین شریفین.
۵۰. نقاط مشترک اسراء و معراج بین امامیه و اهل سنت.
۵۱. آشنایی با تربت شفا نزد قبیله بلحارث.
۵۲. چاه غریس و اثر شفا بخش آن در مدینه منوره.
۵۳. میراث اهل بیت ﷺ در حجاز (مجموعه مقالات آشنایی با اماکن منسوب به اهل بیت ﷺ).
۵۴. آشنایی با تفرقه افکنان (معرفی سایت‌ها و پایگاه‌های تفرقه افکنی میان فریقین).
۵۵. معرفی تحلیلی مستبصرین وهابی (سلمان/عصام العمادو..).
۵۶. معرفی سفرنامه‌ها و کتاب‌های حرمینی با استفاده از کتاب‌شناسی دانشنامه.
۵۷. معرفی بانیان خیر در حرمین (با استفاده از مقالات دانشنامه) مثلا امیر چوپان/جمال الدین/ نورالدین زنگی.

۵۸. گلچینی از تاریخ تشیع در حرمین در گزارش‌های ابن فرحون (محمدسعید نجاتی).
۵۹. گلچینی از تاریخ مکه در اخبار مکه ازرقی و فاکهی.
۶۰. خرماى عجوه واقعی در مدینه.
۶۱. مراحل توسعه مسجدالنبی در ادوار مختلف.
۶۲. مراحل توسعه مسجدالحرام در ادوار مختلف.
۶۳. آشنایی با بیت الاحزان و تاریخ آن.
۶۴. بیت المدارس: مراکز تعلیمی یهود در مدینه.
۶۵. بازخوانی حمله ابرهه به مکه و ادله آن.
۶۶. خدمات عمرانی سید احمد نقیب حسینی در حرمین شریفین (محمد مهدی فقیه بحرالعلوم).
۶۷. معرفی برخی از شرفاء مکه و خدمات آنان در حرم مکی (در دست اقدام سید محمود سامانی).
۶۸. بقاع بقیع در گزارش سفرنامه‌ها.
۶۹. بقعه حضرت خدیجه در سفرنامه‌ها.
۷۰. بقاع مدینه در سفرنامه‌ها.
۷۱. دولت زبیریان تنها خلافت اسلامی با مرکزیت مکه مکرمه (محمدسعید نجاتی).
۷۲. بازخوانی بازسازی‌های کعبه از جمله بازسازی ابن زبیر.
۷۴. نقدهای اهل سنت بر وهابیت هر شماره معرفی یک اثر یا یک نقد جدی.
۷۵. معرفی امرای حج در دوره آل بویه.
۷۶. معرفی امراء حج در دوره سلجوقیان.
۷۷. نقل کرامات مستند از زیارت بقاع ائمه بقیع علیهم‌السلام در سفرنامه‌ها.
۷۸. توسل بزرگان اهل سنت و زیارت آنان از ائمه بقیع علیهم‌السلام.
۷۹. موقوفات امیرالمومنین علیه‌السلام در یمن.

۸۰. معرفی سید حسین بن عبدالله حسینی سمرقندی مدنی به عنوان کاتب و زبان‌دان مدینه از اعلام قرن دهم.
۸۱. نقد و بررسی کتاب این زباله در تاریخ مکه.
۸۲. نقد و بررسی کتاب امراء مدینه المنوره تالیف عارف احمد عبدالغنی.
۸۳. حج‌گزاری کشورهای مختلف (با استفاده از تحقیقات آقای فلاح‌زاده).
۸۴. نقش علویان در اداره ینبع.
۸۵. حج‌گزاری ایرانیان در عصر آل بویه.
۸۶. حج‌گزاری ایرانیان در عصر ترکان (غزنویان، سلجوقیان و خوارزمشاهیان).
۸۷. حج‌گزاری ایرانیان در عصر ایلخانان مغول.
۸۸. حج‌گزاری ایرانیان در عصر صفویه.
۸۹. حج‌گزاری ایرانیان در عصر افشاریه و زندیه.
۹۰. حج‌گزاری ایرانیان در عصر قاجاریه.
۹۱. خاندان‌های علمی ایرانی در حرمین (نقش خاندان برزنجی، زرنندی، شوشتری، سنان، طبری، کازرونی و ابن‌ظهیره).
۹۲. امیر الحاج‌های علوی.
۹۳. امیر الحاج‌های ترک.
۹۴. امیر الحاج‌های نظامی.
۹۵. شیخ الحرم‌های عصر ایوبیان.
۹۶. شیخ الحرم‌های عصر ممالیک.
۹۷. شیخ الحرم‌های عصر عثمانی.
۹۸. امام الحرمین‌های ایرانی و غیر ایرانی.
۹۹. اقطاعات نبوی در مدینه.

۱۰۰. اقطاعات نبوی در دیگر نقاط.

۱۰۱. بدرقه و استقبال حجاج در کشورهای اسلامی.

۱۰۲. قاضیان ایرانی در حرمین.

ج) موضوعات فقهی

۱. احکام عمره مجدد.

۲. اشتراط تحلل در احرام.

۳. اعتقاد به صحت و اثر آن در حج و عمره.

۴. بررسی جدایی زنان و مردان در مناسک حج و عمره.

۵. بررسی فقهی روایت «لا تشد الرحال» از منظر فریقین.

۶. بررسی مسأله قران دو عمره.

۷. بررسی موضوعی مواقیت حج و عمره.

۸. بررسی نقش حقوق مالی در حج و عمره (خمس، زکات، حق الناس و...).

۹. برگزاری نماز جماعت در مطاف هنگام طواف واجب.

۱۰. ترتیب اعمال حج و عمره و حکم اخلال در آن.

۱۱. تعیین نیمه شب شرعی و نقش آن در حج.

۱۲. تقدیم اعمال مکه بر اعمال عرفات.

۱۳. جماعت در نماز طواف.

۱۴. جمع بین دو نماز از منظر فریقین.

۱۵. چالشها و راهکارهای تامین مالی ثبت نام عمره.

۱۶. حفظ استطاعت مالی در صورت عدم استطاعت زمانی در حج.

۱۷. حقوق مجرمین در سرزمین وحی.
۱۸. حکم فقهی ترفیع کعبه.
۱۹. رابطه فقهی خمس و حج.
۲۰. رابطه فقهی طهارت و حج.
۲۱. رابطه فقهی غصب و حج.
۲۲. رابطه فقهی وصیت و حج.
۲۳. روزه مسافر در مدینه منوره.
۲۴. زن و استطاعت.
۲۵. زن و محرّمات احرام.
۲۶. زیارت قبر حضرت رسول ﷺ و احکام آن.
۲۷. سجده بر قبر معصومین علیهم‌السلام.
۲۸. سجده در فقه مقارن.
۲۹. صد و احصار و جایگاه آن‌ها در حج و عمره.
۳۰. طواف از طبقات فوقانی.
۳۱. غسل زیارت در حج و عمره.
۳۲. قضای حج و احکام آن.
۳۳. میناشناسی فقهی فقها در کتب فقهی (جواهر، شیخ انصاری، امام خمینی، آقای خوئی و کسانی که کتب فقه الحج خاص دارند).
۳۴. محاذات زن و مرد در مسجدالحرام به هنگام نماز.
۳۵. مسائل مستحدثه حج و عمره (جابجایی مقام، گسترش مسعا، منا و...).
۳۶. مصادیق زینت در حال احرام با تاکید بر آرایش‌های جدید.

۳۷. موارد بطلان حج و عمره.
۳۸. موارد تبدیل حج تمتع به افراد.
۳۹. موالات بین طواف و نماز آن.
۴۰. موالات عرفیه و جایگاه آن در اعمال حج و عمره.
۴۱. موضوع‌شناسی اماکن مناسک.
۴۲. نذر در حج و احکام آن.
۴۳. نقد و بررسی روش جمع‌آوری فتاوا در مناسک حج محشی (نظریات تغییر کرده هر سال قبل از شماره حج آورده شود).
۴۴. نقش پوشش زن در صحت طواف.
۴۵. ورود گردشگران غیر مسلمان به اماکن مقدس.

د) موضوعات کلامی

۱. احادیث مشترک شیعه و سنی در ارتباط حج و عمره.
۲. احادیث مشترک شیعه و سنی در ارتباط زیارت.
۳. احتجاج و مناظره حضرت ابراهیم علیه السلام با عموی خود (آزر).
۴. احتجاج و مناظره حضرت ابراهیم علیه السلام با مشرکین.
۵. احتجاج و مناظره حضرت ابراهیم علیه السلام با نمرودیان.
۶. ارتباط حج و ولایت.
۷. ارتباط مهدویت و نبوت.
۸. امام معصوم علیه السلام روح حج.
۹. امام مهدی علیه السلام و حج.

۱۰. امنیت، قداست و برکت حرم از نگاه کلامی (امنیت تکوینی).
۱۱. بت پرستی در مکه قبل از اسلام.
۱۲. ابتلائات حضرت ابراهیم علیه السلام و ارتباط آن با مسئله امامت، با تمرکز بر آیه ۱۲۴ سوره بقره.
۱۳. بررسی آیات حج از منظر علم کلام.
۱۴. بررسی آیه ابتلا (۱۲۴ بقره) از منظر مذاهب و فرق اسلامی در مسئله امامت.
۱۵. بررسی تطبیقی آیه شریفه «سقایه الحاج»، (آیه ۱۹ توبه) از منظر فریقین.
۱۶. بررسی دعاهای طواف از منظر کلامی.
۱۷. بررسی علل و عوامل تفرقه مسلمانان از منظر کلامی.
۱۸. بررسی فضائل امیرالمؤمنین علیه السلام در آیات حج.
۱۹. جایگاه کلامی برائت از مشرکان.
۲۰. بررسی کلامی حدیث روضه النبی، «من بین قبری و منبری...»، (بهشت برزخی، اثبات و بررسی مصادیق).
۲۱. بررسی کلامی دعاهای حضرت ابراهیم علیه السلام و اسماعیل علیه السلام نزد خانه کعبه.
۲۲. بیعت با امام معصوم علیه السلام شرط تمامیت حج.
۲۳. سلسله مقالات پژوهشی کلامی در دعای عرفه امام حسین علیه السلام.
۲۴. سلسله مقالات پژوهشی کلامی در دعای عرفه امام سجاد علیه السلام.
۲۵. تقریب مذاهب از منظر آیات و روایات.
۲۶. حج امام حسین علیه السلام.
۲۷. حج پیامبران علیهم السلام.
۲۸. حج تجلی امامت.
۲۹. حج تجلی توحید.
۳۰. حج تجلی قیامت.
۳۱. حج در ادعیه و زیارت نامه‌ها.

۳۲. حج در صحیفه سجادیه (دعای عید قربان، عرفه، و...).
۳۳. حفظ آثار شخصیت‌های دینی از منظر کلامی.
۳۴. رابطه حج و جهاد.
۳۵. رابطه حج و هجرت (اقسام هجرت، و مراتب حج).
۳۶. سیره حج‌گزاری معصومین علیهم‌السلام.
۳۷. شرافت خانه کعبه از منظر آیات و روایات.
۳۸. بررسی تطبیقی شفاعت پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم از منظر مذاهب و فرق اسلامی.
۳۹. شیوه‌های مبارزه پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم با مشرکان مکه.
۴۰. مبانی فکری و اعتقادی خوارج و گروه‌های تکفیری.
۴۱. مبانی کلامی حج ابراهیمی. الف: (توحید، اخلاص، عبادت).
۴۲. مبانی کلامی حج ابراهیمی. ب: (برائت، تولی و تبری، وحدت، اخوت).
۴۳. مبانی کلامی حج ابراهیمی. ج: (هجرت، ولایت، قدرت).
۴۴. محوریت اهل بیت علیهم‌السلام در وحدت امت اسلامی.
۴۵. مشرکان عصر پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم.
۴۶. معارف حج از نگاه امام خمینی ره.
۴۷. معارف حج از نگاه مقام معظم رهبری (مدظله العالی).
۴۸. معارف حج از منظر آیه الله جوادی آملی (دامت برکاته).
۴۹. مناظرات حضرت ابراهیم علیه‌السلام مصداق جدال احسن.
۵۰. مناظرات کلامی امام صادق علیه‌السلام.
۵۱. مناظرات کلامی امامان علیهم‌السلام در مسجدالحرام.
۵۲. مناظرات کلامی امامان علیهم‌السلام در مدینه النبی صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم.
۵۳. منافع حج از منظر کلامی، بررسی آیه شریفه «لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ...»، (آیه ۲۸ حج).

۵۴. نقد و بررسی جایگاه سقیفه از دیدگاه عقل و نقل.
۵۵. نقد و بررسی شبهات کلامی وارد شده بر غدیر.
۵۶. نقش حج در تقویت باورهای دینی، شیوه‌ها، راه کارها، موانع، و آسیب‌ها.
۵۷. نگاه کلامی به احادیث امام باقر علیه السلام پیرامون حج.
۵۸. نگاه کلامی به احادیث امام صادق علیه السلام پیرامون حج.
۵۹. نگاه کلامی به احادیث امیرالمؤمنین علی علیه السلام پیرامون حج.
۶۰. نگاه کلامی به احادیث اهل سنت پیرامون حج.
۶۱. نگاه کلامی به احادیث پیامبر صلی الله علیه و آله پیرامون حج.
۶۲. وحدت مسلمین از منظر نهج البلاغه.
۶۳. ویژگی‌های امت واحده اسلام از منظر قرآن کریم.
۶۴. معنا و مصداق‌شناسی عبادت غیرخدا از منظر قرآن و سنت.
۶۵. منزلت و حقوق اهل بیت علیهم السلام از دیدگاه اهل سنت و وهابیت.
۶۶. صفات فرابشری ائمه علیهم السلام.
۶۷. آثار اعتقادی و عملی تحجر گرایی وهابیون.
۶۸. چالش‌های درونی و بیرونی وهابیت.
۶۹. حرمت قبر نبی صلی الله علیه و آله از منظر کلامی.
۷۰. بررسی عناصر و مؤلفه‌های شرک از نظر وهابیت.
۷۱. وهابیت و غصب اموال موقوفه.
۷۲. مفهوم شعائر و ضرورت تعظیم آن از منظر قرآن و سنت.
۷۳. نقد روش وهابیت در مباحث علمی.
۷۴. مخالفت روش وهابیت با سنت رسول الله صلی الله علیه و آله در برخورد با مسلمانان.
۷۵. آیا طعن و نقد صحابه موجب کفر است؟

۷۶. تناقض وهابیت در نص گرایي.
۷۷. وهابیت و تناقض در سلفی‌گرایی.
۷۸. بررسی و نقد تفسیر وهابیت از مفهوم توسل و شفاعت.
۷۹. غلبه گفتمان شرک در اندیشه وهابیت.
۸۰. تفسیر نادرست وهابیت از مفهوم بدعت.
۸۱. لوازم اعتقادی و عملی توحید باوری.
۸۲. مشروعیت توسل و شفاعت از دیدگاه عالمان شافعی.
۸۳. مشروعیت توسل و شفاعت از دیدگاه عالمان حنفی.
۸۴. مشروعیت توسل و شفاعت از دیدگاه عالمان مالکی.
۸۵. مشروعیت توسل و شفاعت از دیدگاه عالمان حنبلی.
۸۶. مشروعیت زیارت قبور از دیدگاه اندیشمندان اهل سنت.
۸۷. شیوه‌های تبلیغ وهابیت و راهکارهای مقابله با آن.
۸۸. نوع مواجهه وهابیت با دستاوردهای جدید بشری.

نظام نامه موضوعات فصلنامه فرهنگ زیارت

الف) موضوعات گروه اخلاق و اسرار

۱. آسیب‌های راه‌یافته به زیارت: آسیب‌هایی از قبیل خواندن زیارتنامه‌های جعلی، سجده برای مزور، و برخی از خرافات مورد بررسی قرار می‌گیرند.
۲. شرایط بهره‌مندی حداکثری از زیارت (مواردی از قبیل افزایش معرفت به مزور، رعایت ادب، و حضور قلب زمینه بهره‌مندی هرچه بیشتر از زیارت را فراهم می‌کنند).
۳. سیما یا ویژگی‌های اخلاقی اهل بیت علیهم‌السلام در زیارتنامه‌ها (زیارتنامه‌ها چه ویژگی‌های اخلاقی برای اهل بیت ترسیم می‌کنند؟ نقش زیارت‌نامه‌ها در معرفی صحیح اهل بیت علیهم‌السلام).
۴. نمودهای عملی محبت اهل بیت علیهم‌السلام (نمودهای عملی محبت به اهل بیت علیهم‌السلام چیست؟ چگونه می‌توان این نمودها را ایجاد کرد؟ اهمیت این نمودها چیست؟).
۵. زیارت مساجد (مساجد به عنوان خانه‌های خدا، به حضور در مساجد، آبادکردن، زیارت آنها و آثار آنها).
۶. سندشناسی زیارتنامه‌های مشهور، اهمیت و محتوای آنها (بررسی سندی زیارتنامه‌های عام و خاص و بررسی محورهای این زیارتنامه‌ها).
۷. شیوه‌های ترغیب به زیارت امام حسین علیه‌السلام توسط اهل بیت علیهم‌السلام (آیا معصومین علیهم‌السلام مردم را به زیارت امام حسین علیه‌السلام ترغیب می‌کردند؟ از چه شیوه‌های بهره می‌بردند؟ فلسفه این ترغیب‌ها چیست؟).
۸. عزاداری؛ غلبه عقل و منطق یا شور و احساس: آیا در عزاداری باید عقل حاکم باشد یا شور و احساس؟ جایگاه هر یک از این دو در سلامت عزاداری کجاست؟

۹. **مراتب معرفت در زیارت:** ارزش زیارت اهل بیت علیهم السلام بر اساس معرفت به آنان است، نقش معرفت در مراتب زیارت و آثار زیارت با معرفت.
۱۰. **زیارت در سیره پیامبر صلی الله علیه و آله، صحابه و تابعین:** آیا زیارت در سیره صحابه و تابعین جایز است؟ چقدر به زیارت رسول خدا صلی الله علیه و آله و قبور اصحاب پیامبر علیهم السلام اهمیت می‌دادند؟ و...
۱۱. **نقش حرم‌های معصومین علیهم السلام در استجاب دعا و قبول توبه:** حرم معصومین علیهم السلام محل حضور فرشتگان و پالایش درون و استجاب دعا.
۱۲. **آثار دعا در بهداشت روان:** دعا موجب آرامش روان، کاهش افسردگی و اضطراب و اعتماد نسبت به یاری خدا ایجاد می‌کند.
۱۳. **آثار زیارت در بهداشت روان:** زیارت می‌تواند باعث بهداشت روان شود و آثاری از قبیل آرامش روح و کاهش تنیدگی به دنبال داشته باشد.
۱۴. **آداب زیارت:** آداب زیارت چیست؟ نقش رعایت آداب زیارت در قبول زیارت چیست؟
۱۵. **تربیت عاطفی زیارت:** یکی از ابعاد انسان، بعد عاطفی اوست. بررسی نقش زیارت در ارتقای بعد عاطفی زائر، نقش زیارت در رقت قلب.
۱۶. **تربیت اخلاقی زیارت:** یکی از نتایج زیارت، تأثیر آن در اخلاق زائران است. و این، به عنوان تربیت اخلاقی زیارت اهل بیت علیهم السلام مورد مطالعه قرار می‌گیرد.
۱۷. **تربیت اعتقادی زیارت:** اولویت مسائل اعتقادی در زیارت نامه‌ها. نقش زیارت در تقویت باورهای دینی زائران.
۱۸. **مراتب معرفت در عزاداری:** ارزش عزاداری اهل بیت علیهم السلام بر اساس معرفت به آنان است، نقش معرفت در مراتب عزاداری و آثار عزاداری با معرفت.
۱۹. **مفهوم‌شناسی زیارت:** زیارت در لغت و اصطلاح، از نگاه روایات، فقه، فلسفه زیارت، ارکان زیارت و دیگر مباحث مرتبط با آن.

۲۰. پیشینه زیارت در منابع دینی: زیارت از دیدگاه ادیان آسمانی، زیارت از دیدگاه اسلام و مذاهب مختلف مسلمان و ...
۲۱. فلسفه دعا و نیایش: اهمیت دعا و نیایش، نقش دعا در مقدرات هستی، نقش دعا در آرامش روانی، آداب دعا و عوامل قبولی دعا و ...
۲۲. زیارت در ادبیات فارسی: بررسی اشعار شعراء درباره اهمیت، جایگاه، نقش تربیتی زیارت در قصیده‌ها و غزل‌ها.
۲۳. آموزه‌های اخلاق اجتماعی در زیارت: آداب اخلاق اجتماعی زیارت، اهمیت اخلاق اجتماعی، آثار رعایت اخلاق اجتماعی در بهره‌گیری از زیارت.
۲۴. بررسی روایات وارده در زیارت هر یک از معصومین علیهم‌السلام و تحلیل آن‌ها: اهمیت روایات زیارت، بررسی سندی، محتوای زیارات و پاداش زیارت هر یک از معصومین علیهم‌السلام.
۲۵. زیارت عاشورا و برکات آن: سند زیارت عاشورا، محتوا، آثار و شرح‌های تالیف شده.
۲۶. زیارت جامعه و برکات آن: سند زیارت جامعه، محتوا و محورهای این زیارت، آثار و شرح‌های تالیف شده.
۲۷. کرامات مزارات: کرامات صادره از معصومین علیهم‌السلام، اعتبار این کرامات، اهمیت کرامات در تقویت ایمان مردم، آثار کرامات و ...
۲۸. زیارت در سیره معصومین علیهم‌السلام: آیا معصومین علیهم‌السلام زیارت می‌رفتند، اگر می‌رفتند نحوه انجام زیارت در سیره آن بزرگواران چگونه بوده است؟
۲۹. اصول اعتقادات در زیارتنامه‌ها: جایگاه اصول اعتقادی مانند توحید، عدل، ولایت اهل بیت علیهم‌السلام در زیارت نامه‌ها، اهمیت باور به این اصول در زیارت با معرفت.
۳۰. نقش زیارت در تعمیق باورها: چرا به زیارت توصیه شده؟ نقش سفرهای زیارتی در تعمیق باورهای دینی مردم چیست؟
۳۱. شیوه زیارت از دیدگاه معصومین علیهم‌السلام: بهترین راه شناخت زیارت صحیح توجه به سیره خود معصومین علیهم‌السلام است تا از

افراط و تفریط جلوگیری شود.

۳۲. بیان ظلم به اهل بیت علیهم السلام در زیارت نامه‌ها: مظلومیت اهل بیت علیهم السلام در زیارت نامه‌ها، انواع ظلم‌های به اهل بیت علیهم السلام مصادیق ظلم‌ها.

۳۳. زیارت در سیره مسلمین: آیا مسلمانان پیوسته به زیارت قبور مومنین و ارحام خود می‌رفتند؟ آیا قبل از ظهور وهابیت هیچ یک از مسلمانان دیگری را به خاطر زیارت متهم به کفر و شرک می‌کرد؟. در طول تاریخ اسلام بر خورد مسلمانان با اهل قبور چگونه بوده؟

ب) موضوعات گروه تاریخ و سیره

۱. زیارت در ادیان قبل از اسلام: بررسی آیین زیارت در ادیان الهی دیگر.
۲. مزارهای مقدس مسیحیان در عراق: معرفی مزور و تاریخ مزارهای مقدس پیروان مسیحیت.
۳. انبیاء مدفون در عراق: معرفی پیامبران و تاریخچه مزارات در عراق.
۴. مزارهای مقدس بیهودیان در عراق: معرفی مزارات و تاریخ زیارتگاه‌های مقدس پیروان مسیحیت.
۵. بررسی زیارتگاه دانیال نبی علیه السلام: معرفی حضرت دانیال و زیارتگاه‌های منسوب به وی و تاریخچه آن.
۶. حنفیان و زیارت اولیاء: معرفی اجمالی ویژگی‌های مذهب حنفی و نگاه فقهی آن به مساله زیارت و زیارت در سیره بزرگان این مذهب.
۷. مالکیان و زیارت اولیاء: معرفی اجمالی ویژگی‌های مذهب مالکی و نگاه فقهی آن به مساله زیارت و زیارت در سیره بزرگان این مذهب.
۸. شافعیان و زیارت اولیاء: معرفی اجمالی ویژگی‌های مذهب شافعی و نگاه فقهی آن به مساله زیارت و زیارت در سیره بزرگان این مذهب.

۹. حنبلیان و زیارت اولیاء: معرفی اجمالی ویژگی‌های مذهب حنبلی و نگاه فقهی به مسأله زیارت و زیارت در سیره بزرگان این مذهب.
۱۰. مزارات اولیاء در بصره: معرفی مزارات معروف در بصره و مزورهای آن.
۱۱. مزارات اولیاء در حله: معرفی مزارات معروف در حله و مزورهای آن.
۱۲. خدمات مزیدیان به حوزه علمیه در حله: معرفی تاریخچه دولت مزیدیان و حله و حوزه علمیه آن و مناسبات آن دو.
۱۳. دولت آل بویه و حرم حسینی: بررسی خدمات دولت آل بویه در حرم حسینی.
۱۴. دولت آل بویه و حرم علوی: بررسی خدمات دولت آل بویه در حرم علوی.
۱۵. دولت صفویه و عتبات عالیات: بررسی خدمات دولت صفویه در عتبات عالیات.
۱۶. دولت افشاریه و عتبات عالیات: بررسی خدمات دولت افشاریه در عتبات عالیات.
۱۷. دولت قاجاریه و عتبات عالیات: بررسی خدمات دولت قاجاریه در عتبات عالیات.
۱۸. دولت پهلوی و عتبات عالیات: بررسی خدمات تجار و بازرگانان در دوره پهلوی در عتبات عالیات.
۱۹. دولت جمهوری اسلامی و عتبات عالیات: بررسی خدمات گسترده دولت جمهوری اسلامی در عتبات.
۲۰. زیارت در سیره رسول الله: زیارت در زندگی و کلام رسول الله ﷺ.
۲۱. زیارت در سیره امام علی علیه السلام: زیارت در زندگی و کلام امیر مؤمنان علیه السلام.
۲۲. زیارت در سیره معصومان علیه السلام: زیارت در زندگی و کلام معصومان علیه السلام.
۲۳. تبرک در نگاه اهل سنت: تبرک از نگاه فقهی و کلامی مذاهب اهل سنت و در سیره بزرگان آن.
۲۴. نگاهی به مشهد النذور در بغداد: معرفی تاریخچه مشهد النذور.
۲۵. کانون‌های زیارت در عراق: معرفی کانون‌های مهم زیارت در عراق و مقایسه ویژگی‌های آن با یکدیگر و آسیب‌ها و فرصت‌های هر کدام.

۲۶. اندیشوران مدفون در حرم حسینی: معرفی زندگی نامه و تبار و خاندان و مهم ترین اقدامات و تاریخچه مدفن این افراد.
۲۷. اندیشوران مدفون در حرم علوی: معرفی زندگی نامه و تبار و خاندان و مهم ترین اقدامات و تاریخچه مدفن این افراد.
۲۸. عالمان مدفون در سامرا: معرفی زندگی نامه و تبار و خاندان و مهم ترین اقدامات و تاریخچه مدفن این افراد.
۲۹. اندیشوران مدفون در کاظمین: معرفی زندگی نامه و تبار و خاندان و مهم ترین اقدامات و تاریخچه مدفن این افراد.
۳۰. مدارس علمیه در کربلا: معرفی مدارس و بنیان و تاریخچه و افراد برجسته و وضعیت فعلی مدارس علمیه کربلا.
۳۱. سفرنامه‌ها درباره کربلا: معرفی و تحلیل سفرنامه نویسان و سفرنامه‌های معروف کربلای معلّا.
۳۲. حیات علمی علماء ایرانی ساکن در عتبات عالیات: معرفی زندگی نامه و تبار و خاندان و مهم ترین اقدامات و تاریخچه مدفن این افراد.
۳۳. سوگواری امام حسین علیه السلام در عصر دولت‌های شیعی در عراق: بررسی تاریخچه، چگونگی و پیامدهای این سوگواری در دوره‌های مختلف عراق.
۳۴. وقف نامه‌های عزاداری: معرفی و تحلیل وقف نامه‌های اعصار مختلف برای عزاداری.
۳۵. نذورات عزاداری: معرفی و تحلیل برخی از نذورات اعصار مختلف برای عزاداری امام حسین علیه السلام.
۳۶. آثار و برکات دنیوی زیارت: جمع آوری و دسته‌بندی آثار مختلف دنیوی که درباره زیارت در روایات آمده.
۳۷. آثار و برکات اخروی زیارت: جمع آوری و تحلیل آثار مختلف معنوی و اخروی زیارت در روایات.
۳۸. آثار اجتماعی اعتقاد به زیارت: بررسی آثار جامعه شناختی اعتقاد به زیارت در فرد و جامعه.
۳۹. محدودیت‌ها برای زیارت امام حسین علیه السلام در عصر عثمانی: معرفی دوره‌های مختلف عثمانی و جایگاه عراق و کربلا در آن و محدودیت‌ها و سختی‌ها و قوانین وضع شده توسط دولت عثمانی برای آن.
۴۰. کتابشناسی فرهنگ زیارت: معرفی موضوعی کتاب‌های مختلفی که درباره زیارت به زبان‌های مختلف نگاشته شده است.

۴۱. راهکارهای مقابله با خرافات در عزاداری: معرفی خرافات در عزاداری‌ها و عوامل گسترش آن و ارزیابی راهکارهای مختلف برای مقابله با آن.
۴۲. خدمات و نقش بنی اسد در کربلا: معرفی بنی اسد و شخصیت‌های برجسته و روابطشان با اهل بیت (علیهم‌السلام) و دشمنانشان در طول تاریخ.
۴۳. پیامدهای گردشگری در عتبات عالیات: بررسی آسیب‌های گردشگری و سفرهای زیارتی در موسسه‌های مختلف در شهرهای مختلف عراق.
۴۴. نقش زوار در توسعه عتبات عالیات: بررسی کارکردهای مثبت حضور زائران در عتبات در موسسه‌های مختلف.
۴۵. راهکارهای توسعه فرهنگ زیارت: بررسی و ارزیابی پیشنهادات مناسب برای گسترش فرهنگ زیارت و بهره‌مندی پایدار از زیارت و دوری از آسیب‌های آن.
۴۶. زیارت در کتیب شیعه: تحلیل مفهومی و کارکردهای مختلف زیارت و مقایسه متون مختلف زیارات هر معصوم در کتب و منابع شیعی.
۴۷. نقش زیارت در گسترش فرهنگ و تمدن اسلامی: بررسی و تحلیل و تبیین تاثیر زیارت در گسترش فرهنگ و تمدن اسلامی.
۴۸. نقش زیارت در تفاهم میان اقوام و ملت‌ها: بررسی و تحلیل و تبیین تاثیر زیارت در تفاهم میان اقوام و ملت‌ها.
۴۹. عزاداری‌های خونین در عراق: معرفی و تحلیل عزاداری‌های خونین در عراق در دوره‌های مختلف (هر دوره یک مقاله می‌شود).
۵۰. علل هجوم وهابیان به عتبات عالیات: تحلیلی بر موقعیت و جایگاه وهابیان و برشمردن علل حمله آنان به عتبات با ارزیابی ادله و مدارک.
۵۱. علل ناکامی آل سعود در حمله به نجف: تحلیلی بر موقعیت و جایگاه وهابیان و برشمردن علل ناکامی آنان در حمله به نجف اشرف با ارزیابی ادله و مدارک.

۵۲. حایر حسینی در گذر تاریخ: سیر تحول و تطور حائر حسینی.
۵۳. نقش نخعیان در خلافت امام علی علیه السلام: معرفی قبیله نخع. افراد برجسته آن و نقششان در خلافت امام علی علیه السلام با بیان ویژگی‌های عصر امام علی علیه السلام.
۵۴. مساجد تاریخی در عراق: معرفی تاریخچه مساجد مهم و تاریخی عراق، بازسازی‌ها و مرمت‌ها، حوادث مهم، بانیان و ...
۵۵. خاندان‌های علمی در عتبات عالیات: معرفی زندگی‌نامه و تبار و افراد مهم و مهم‌ترین اقدامات و تاریخچه مدفن این خاندان.
۵۶. دولت‌های ترک تبار و عتبات عالیات.
۵۷. صاحب منصبان ایرانی در عتبات عالیات: معرفی زندگی‌نامه و تبار و خاندان و مهم‌ترین اقدامات و تاریخچه مدفن این افراد.
۵۸. تاریخ کاروان‌های زیارتی: معرفی مسیرهای معروف کاروان‌های زیارتی، آذوقه‌ها، مخارج، سالار کاروان‌ها، خطرات و خاطرات.
۵۹. نقد و بررسی زیارت‌های مهم مانند زیارت شاه عباس: معرفی شاه عباس و دوره او و تاثیر مشکلات اقتصادی و سیاسی و روابط صفویه و عثمانیان بر این امر، واکنش عوام و خواص به آن.
۶۰. مقایسه متون زیارت‌های مختلف و متعدد ائمه علیهم السلام: مفاهیم و پیام‌ها، سبک‌ها، نقاط افتراق و اشتراک.
۶۱. محتوا و تحلیل زیارات از دور و نزدیک: مفاهیم و پیام‌ها، سبک‌ها، نقاط افتراق و اشتراک.
۶۲. تاریخ حرم‌های مطهر بازسازی، بناها، تخریب‌ها؛ هجوم‌ها و...: هر کدام از عتبات مطهره با محوریت هجوم‌ها، تخریب‌ها و... مورد بررسی قرار بگیرد.
۶۳. تاریخ متولیان و خاندان‌های متولی حرم‌های مقدس: معرفی زندگی‌نامه و تبار و خاندان و مهم‌ترین اقدامات و تاریخچه مدفن این افراد.
۶۴. زندگی زائران برگزیده: رسول ترک، عمران بن شاهین، سید مجاب و... (معرفی زندگی‌نامه و تبار و خاندان و مهم‌ترین

اقدامات و تاریخچه مدفن این افراد).

۶۵. **شفا یافتگان حرم حسینی:** معرفی زندگی نامه و تبار و خاندان و مهم ترین اقدامات و تاریخچه مدفن این افراد و قصه شفا گرفتنشان.

۶۶. **شفایافتگان حرم علوی:** معرفی زندگی نامه و تبار و خاندان و مهم ترین اقدامات و تاریخچه مدفن این افراد و قصه شفا گرفتنشان.

۶۷. **شفایافتگان حرم کاظمین:** معرفی زندگی نامه و تبار و خاندان و مهم ترین اقدامات و تاریخچه مدفن این افراد و قصه شفا گرفتنشان.

۶۸. **شفایافتگان حرم عسکریین:** معرفی زندگی نامه و تبار و خاندان و مهم ترین اقدامات و تاریخچه مدفن این افراد و قصه شفا گرفتنشان.

۶۹. **نقش عتبات عالیات توسعه اقتصادی عراق:** بررسی ابعاد مختلف توسعه اقتصادی عراق در دوران های مختلف و تاثیر عتبات به عنوان توریسم دینی بر آن.

۷۰. **مستبصرین در عتبات عالیات:** معرفی زندگی نامه و تبار و خاندان و مهم ترین اقدامات و تاریخچه مدفن این افراد و قصه استبصارشان.

ج) موضوعات گروه فقه و حقوق

۱. احکام بانوان در سفرهای زیارتی: اجازه شوهر، حکم معذورین، حکم ازدحام و مساله حفظ حجاب و ...
۲. احکام روزه در سفرهای زیارتی: نذر روزه، روزه در مدینه و ...
۳. احکام موقوفات زیارتگاهها: لزوم حفظ، حکم نوشتن در کتب وقفی زیارتگاهها، متولی وقف، احکام وقف و ...
۴. احکام نذر در سفرهای زیارتی: کیفیت صحیح نذر، لزوم اتیان نذر و ...
۵. احکام زیارتگاههای ادیان و مذاهب دیگر: بررسی لزوم حفظ قداست زیارتگاهها یا لزوم تخریب نمادهای ادیان دیگر.

۶. احکام فقهی تربت امام حسین (علیه السلام): خوردن، هتک حرمت، استحباب همراه داشتن و سجده بر آن.
۷. بررسی فقهی غسل زیارت: استحباب برای زیارت کدام معصوم؟ جواز استحباب برای امامزادگان و... .
۸. بررسی فقهی نماز زیارت: استحباب برای زیارت کدام معصوم؟ جواز استحباب برای امامزادگان و... .
۹. بررسی موضوعی بی حرمتی به حرم اهل بیت (علیهم السلام): مصادیق بی احترامی به حرم‌های اهل بیت (علیهم السلام) و حکم آن.
۱۰. بررسی موضوعی وهن در زیارت: بررسی مصادیق وهن در زیارت‌ها.
۱۱. بررسی فقهی تعظیم شعائر در باب زیارات: بررسی مصادیق و احکام تعظیم شعائر و احکام و مسائل مربوط به عزاداری.
۱۲. پیاده روی اربعین و مبانی فقهی آن: بررسی روایات، از باب تعظیم شعائر، سیره فقها و... .
۱۳. حقوق مدنی زاپرین در کشورهای دیگر: بررسی حقوقی حقوق زائرین در کشورهای دیگر و چگونگی انعقاد قراردادها و احقاق حقوق آنان.
۱۴. حکم ابداع زیارتنامه: حکم اختراع زیارتنامه برای معصومین یا امامزادگان.
۱۵. حکم انتساب مرقد به امامزاده‌ها بدون علم: آیا تمام امامزاده‌هایی که هستند واجب الاحترامند و یا خدشه در انتساب آنها جایز است و آیا می‌توان بدون داشتن علم، مرقدی را به امامزاده‌ای منتسب کرد؟
۱۶. حکم برداشتن خاک از زیارتگاه‌ها به عنوان تبرک: آیا خاک از موقوفات است؟ آیا تبرک به خاکی غیر از تربت امام حسین (علیه السلام) جایز است؟ آیا برداشتن تربت بدون اجازه تولیت جایز است؟
۱۷. حکم دخول کافران در حرم معصومین (علیهم السلام): حکم ورود گردشگران غیر مسلمان به حرم معصومین (علیهم السلام) و... .
۱۸. حکم درخواست حاجت از معصوم (علیه السلام): به جای واسطه قرار دادن از خود معصوم (علیه السلام) حاجت خواستن.
۱۹. حکم زیارت امام حسین (علیه السلام): بررسی فضیلت زیارت حضرت، وجوب یا استحباب؟، موارد شدت استحباب و... .
۲۰. حکم ساخت بناء بر روی قبور در فقه مذاهب اسلامی: بررسی حکم مرتفع کردن قبر یا ساخت بناء بر مزار

مردگان، اعم از معصومین علیهم السلام، امامزاده‌ها و افراد عادی.

۲۱. حکم نماز در اطراف ضریح معصومین علیهم السلام: حکم رو به قبر خواندن نماز، پشت به قبر کردن در نماز و...

۲۲. حکم ورود معذوران به حرم معصومین علیهم السلام: بحث موضوعی حرم و بحث حکمی ورود.

۲۳. رابطه زیارت امام حسین علیه السلام با عناوین ثانوی مثل حفظ جان، تقیید به قوانین و مقررات و...: آیا زیارت

امام حسین علیه السلام در هر صورت استحباب دارد و لو منجر به خطر افتادن جان شود یا خلاف مقررات کشور اسلامی باشد؟

۲۴. زنان و زیارت قبور: بررسی حکم زیارت قبور به طور مطلق (معصومین علیهم السلام، امامزاده‌ها، افراد عادی) برای زنان.

۲۵. زیارت از منظر فقه حکومتی: نقش حکومت اسلامی در زیارت، وجوب ارسال زائران در صورت نرفتن کسی و...

۲۶. زیارت، سنت‌ها و بدعت‌ها در فقه مذاهب اسلامی: بیان مصادیق بدعت و سنت از نگاه فقه مذاهب اسلامی.

۲۷. عزاداری امام حسین علیه السلام، بایدها و نبایدهای فقهی آن: بررسی حکم رفتارهای افراطی و مصادیق آن و احکام مربوط

به عزاداری و پاسخ به شبهات فقهی.

۲۸. فقه الدفاع عن حرم المعصومین علیهم السلام: مبانی فقهی حضور مدافعان حرم در کشورهای دیگر و وظیفه شیعیان در مقابل

تهاجم به حریم‌های اهل بیت علیهم السلام.

۲۹. مبانی فقهی توسل در فقه اسلامی: بررسی مبانی فقهی جواز توسل در فقه مذاهب اسلامی.

۳۰. مبانی فقهی زیارت در فقه اسلامی: بررسی مبانی فقهی جواز زیارت در فقه مذاهب اسلامی.

۳۱. محرمات زیارت در فقه اسلامی: بررسی موضوعی و حکمی محرمات مربوط به زیارت مثل ورود معذوران به حرم،

وهن، بدعت و... در زیارت و زیارتگاه‌ها.

۳۲. مستحبات زیارت در فقه اسلامی: بررسی موضوعی و حکمی مستحبات و آداب مربوط به زیارت.

۳۳. مکروهات زیارت در فقه اسلامی: بررسی موضوعی و حکمی مکروهات مربوط به زیارت.

۳۴. موضوع شناسی مقدسات: بررسی موضوعی تقدیس و تکریم و مصادیق آن.

۳۵. واجبات زیارت در فقه اسلامی: بررسی موضوعی و حکمی واجبات مربوط به زیارت مثل حفظ احترام مزور و زیارتگاه.

د) موضوعات گروه کلام و معارف

۱. بررسی تحلیلی احادیث نهی از نماز و دعا نزد قبور: وهابیت خواندن نماز و دعا و انجام اعمال عبادی در نزد قبور انبیا و اولیا را باطل و شرک آمیز می‌داند. لذا باید بطلان ادعای آنان روشن شود.
۲. جایگاه کلامی برائت از مشرکان: با توجه به انکار و بدعت آمیز دانستن برگزاری مراسم اعلام برائت از مشرکان در ایام حج توسط وهابیت بررسی مبانی کلامی اصل برائت و لزوم تبری اهل ایمان از مشرکان و کفار، ضرورت دارد.
۳. اشکالات هم‌معنا دانستن توحید ربوبیت و خالقیت: صفت خالقیت خدای سبحان صفتی جدا از صفت ربوبیت است، ولی عالمان وهابیت خالقیت و ربوبیت را به یک معنا بکار می‌برند. شایسته است با استناد به آیات و روایت و دلایل عقلی، منشأ خطا و مغالطه دیدگاه وهابیت را نشان داد.
۴. محوریت اهل بیت علیهم‌السلام در وحدت امت اسلامی: بررسی رسالت و نقش اهل بیت علیهم‌السلام در جهت تحقق اتحاد و انسجام بین امت، و ارائه نمونه‌ها و شواهد قولی و فعلی از سیره اهل بیت علیهم‌السلام.
۵. معنا و مصداق شناسی عبادت غیر خدا از منظر قرآن و سنت: تبیین مرز عبادت خدا به عبادت و عبودیت غیر خدا، و تطبیق مفهوم عبادت از منظر قرآن با تعریف شیعه و وهابی از عبادت.
۶. گفتمان شرک در اندیشه وهابیت: بررسی عناصر و مؤلفه‌های شرک از نظر وهابیت «ارائه تعریف وهابیت از شرک و بیان مبانی و مؤلفه‌های شرک از نظر این فرقه و بحث و بررسی علت تعمیم آن در گفتمان وهابیت».
۷. منزلت و حقوق اهل بیت علیهم‌السلام از دیدگاه اهل سنت و وهابیت: بررسی جایگاه و مقام و منزلت اهل بیت در اسلام از نزد اهل سنت و وهابیت و بیان تفاوت بین دیدگاه اهل سنت و وهابیت در خصوص منزلت اهل بیت علیهم‌السلام و اینکه آیا وهابیت حقوق و منزلت اهل بیت علیهم‌السلام را در عمل رعایت می‌کنند یا خیر؟ موارد نقض این ادعا کدامند؟

۸. **صفات فرابشری ائمه** علیهم‌السلام: طبق دیدگاه اغلب متکلمان و مفسران فریقین، اهل بیت علیهم‌السلام دارای مقام عصمت، علم لدنی، مقام اصفیاء، استجاب دعا، حق شفاعت، مقام ولایت و کرامت هستند. که از طریق قرآن و احادیث نبوی صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و شواهد تاریخی قابل اثبات است. و لذا ادعای منکران این مقامات به نوعی انکار قول خدا و رسول شمرده می‌شود.
۹. **مفهوم شعائر و ضرورت تعظیم آن از منظر قرآن و سنت**: تعظیم شعائر الهی از جمله آموزه‌های مهم قرآن کریم است که عالمان اهل سنت و شیعه بر وجوب آن تأکید دارند، لکن وهابیت به نفی بسیاری از شعائر و نمادهای مقدس دینی می‌پردازند و شمول آن نسبت به برخی مصادیق را انکار می‌کنند، تبیین مفهوم و گستره مصادیق آن باید مورد بررسی و تحقیق قرار گیرد.
۱۰. **مخالفت روش وهابیت با سنت رسول الله** صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم **در برخورد با مسلمانان**: اثبات مخالف بودن بسیاری از عقاید و اعمال وهابیت با قرآن و سیره نبوی صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم با ارائه شواهدی نظیر: عدم توجه به توصیه‌های قرآن و سنت به اتحاد و مودت و اخوت مسلمانان، عدم تکفیر مسلمانان، تعدی نکردن به جان و مال مسلمانان، عدم دوستی با کفار و مشرکان و دشمنان اسلام و ... .
۱۱. **منافع حج از منظر کلامی، بررسی آیه شریفه** ﴿لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ...﴾، «حج: ۲۸»: حج به عنوان یکی از فرائض مهم اسلام، حج دارای منافع بسیاری دنیوی و اخروی است. منافع ظاهری آن در دو محور منافع دنیوی (فردی و اجتماعی) قابل بررسی است و منافع معنوی آن نیز می‌تواند نیز در دو بعد منافع دنیوی و اخروی مورد بررسی و تبیین قرار گیرد. به ویژه منافع اجتماعی حج که در ابعاد فرهنگی، سیاسی و اقتصادی قابل بررسی است).
۱۲. **تقریب مذاهب از منظر آیات و روایات**: با توجه به عمومیت رهنمودهای قرآن و سنت، همه پیروان فرق و مذاهب اسلام موظف به اتحاد و انسجام در برابر دشمنان دین هستند.
۱۳. **احادیث مشترک شیعه و سنی در ارتباط با زیارت**: احادیث بسیاری در متون روایی شیعه و اهل سنت در ارتباط با اهمیت، ثواب، آداب زیارت و ... وجود دارد. تعیین، بررسی و تحلیل این روایات نقش بسزایی در تقریب مذاهب اسلامی و ... دارد.
۱۴. **راهپیمایی اربعین تبلور ارزش‌های انسانی - اسلامی**: صفات ارزشمندی چون ابراز عشق به خدا و اهل بیت پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم شجاعت و استقامت، ایثار و جوانمردی، عطف و مهربانی جلوه‌هایی از ارزش‌های انسانی - اسلامی است که در راهپیمایی اربعین تبلور می‌یابد.

۱۵. راهپیمایی اربعین همایش وحدت و همدلی: راهپیمایی اربعین از مرزهای جغرافیایی و مذهبی فراتر رفته و مذاهب و کشورهای مختلف اسلامی بلکه همه ادیان ابراهیمی را در بر گرفته است.
۱۶. ارتباط معنایی اربعین و عاشورا: انگیزه‌ها و اهداف مقدس نهضت عاشورایی امام حسین علیه السلام و یاران و اهل بیت باوفای آن حضرت در بزرگداشت اربعین امام حسین علیه السلام به ثمر نشسته است.
۱۷. اندوه‌ها و گریه‌های پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله: وهابیان گریه بر اموات را بدعت و حرام می‌دانند، با بررسی احادیث و سیره پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله درباره گریه‌های آن حضرت بر شهدا و در گذشتگان به ویژه در منابع اهل سنت؛ به این شبهه وهابیت پاسخ داده می‌شود.
۱۸. اهمیت زیارت اربعین در منابع اسلامی: بررسی منابع اصیل اسلامی درباره سیره قولی و عملی اهل بیت علیهم السلام و علمای اسلامی درباره اهمیت زیارت اربعین.
۱۹. اهمیت زیارت مرقد حسینی علیه السلام: زیارت مرقد مطهر امام حسین علیه السلام در متون روایی مورد توجه ویژه قرار گرفته و پاداش، آثار و برکات فراوانی بر آن مترتب شده است.
۲۰. آداب زیارت قبور به ویژه قبور اولیای الهی: زیارت قبر مطهر پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله، اهل بیت علیهم السلام، پیامبران علیهم السلام، اولیای الهی و سایر اموات دارای آداب مخصوص است که در متون روایی شیعه و اهل سنت آمده است.
۲۱. بررسی احادیث اهل سنت درباره ممنوعیت زیارت قبور برای زنان: در متون روایی اهل سنت احادیثی درباره عدم مشروعیت زیارت قبور توسط زنان آمده است بررسی و تحلیل این احادیث می‌تواند موجب نزدیک شدن دیدگاه‌های شیعه و اهل سنت در این زمینه گردد.
۲۲. بررسی و نقد شرک‌پنداری زیارت قبور: وهابیان برای زیارت قبور قید و بندهای فراوانی قائل شده‌اند و در نتیجه زائران قبور اعم از شیعه و اهل سنت را مشرک و قبوری می‌نامند.
۲۳. پژوهشی کلامی در زیارت نامه اربعین: در زیارت نامه اربعین، پیرامون بسیاری از مسائل کلامی از جمله: اهداف قیام امام حسین علیه السلام، عبرت آموزی از آن قیام، تجدید بیعت و پیروی از اهل بیت علیهم السلام سخن به میان آمده است.

۲۴. **تأثیر اهدای خیرات برای اموات:** بررسی و تحلیل آیات و روایات فراوانی که درباره تأثیر اهدای خیرات برای اموات آمده است در ترغیب مسلمانان در اهدای خیرات برای درگذشتگان مؤثر است.
۲۵. **چگونگی ارتباط زائر و مزور:** در آیات و روایات و کلام بزرگان از ارتباط ویژه بین زائر و مزور سخن به میان آمده است. آگاهی از این ارتباط موجب ارتقای کیفیت زیارت زائران می‌گردد.
۲۶. **مشروعیت زیارت قبور از دیدگاه اندیشمندان اهل سنت:** جمع‌آوری بیانات علمای اهل سنت و استناد به آنها برای اثبات مشروعیت زیارت قبور.
۲۷. **معنای قاطبه در زیارت عاشورا:** منظور از تعبیر بنی امیه قاطبه چیست؟ با این که می‌بینیم در بنی امیه نظیر عمر بن عبدالعزیز و دیگر تواین وجود دارند؟
۲۸. **منزلت و حقوق اهل بیت علیهم‌السلام از دیدگاه اهل سنت و وهابیت** (بیان شأن اهل بیت علیهم‌السلام نزد اهل سنت و وهابیت برای یافتن و اثبات اختلاف وهابیت با اهل سنت و جهان اسلام).
۲۹. **نقش اربعین در ایجاد الفت و وحدت امت اسلامی:** راهکارها، چالش‌ها، آسیب‌ها و موانع.
۳۰. **نگاهی کلامی به زیارت نامه اربعین:** تبیین فقرات دعا که به موضوعات کلامی نظیر جایگاه امام علیه‌السلام در عالم خلقت، نقش امام علیه‌السلام در جامعه اشاره کرده است.
۳۱. **نماز خواندن کنار قبر امام حسین علیه‌السلام:** چرا در باب زیارت امام حسین علیه‌السلام آمده است که به جای قبله رو به قبر نماز بخوان؟
۳۲. **آیا سنت عزاداری، سینه زنی، سیاه پوشی، قمه زنی و ممنوعیت ازدواج در ماه محرم از مسیحیت نشأت گرفته است؟:** منشا این آداب کجاست آیا در مسیحیت نیز چنین آدابی هست افتراق آن با ما در چیست؟
۳۳. **آیا عزاداری برای اهل بیت علیهم‌السلام موجب افسردگی می‌شود؟:** آیا گریه و سیاه پوشی و به سر و سینه زدن موجب افسردگی می‌شود یا انبساط روح؟
۳۴. **محو شدن گناهان در پرتو زیارت قبر امام حسین علیه‌السلام:** بررسی و تحلیل روایاتی که بیان می‌کند زیارت، موجب

بخشش گناه است و بیان آن با حکیمانه بودن این امر.

۳۵. علت استفاده نکردن امام حسین علیه السلام از قدرت معنوی و اظهار معجزه در روز عاشورا: بیان موانعی که موجب می شد تا امام از قدرت معنوی برای پیروزی استفاده نکند.

۳۶. عزادای برای اهل بیت علیهم السلام فرصت‌ها و چالش‌ها: بیان عرصه‌های فعالیت و آثار مثبت عزاداری و نیز بیان عرصه‌های لغزش و مشکل‌زا در زیارت‌نامه‌ها.

۳۷. مدح ائمه علیهم السلام در زیارت‌نامه‌ها و ادعای غلو: بیان میزان مجاز مدح امام بر اساس روایات که بیش از آن غلو است معیار غلو نبودن مدح در زیارت‌نامه‌ها.

مداخل و اشخاص و حریم شریفین

گزارشی اجمالی از مجلدات ششم، هفتم و هشتم دانشنامه حج و حریم شریفین.

جلد ششم:

این جلد شامل ۱۴۷ مدخل از جعرانه تا حجون است و مجموع مدخل‌های اصلی آن ۱۱۳ مدخل و مداخل ارجاعی آن ۳۴ مدخل می‌باشد. تعداد کلمات این جلد از دانشنامه حج و حریم شریفین ۲۷۵/۰۰۰ کلمه و در ۷۳۰ صفحه تدوین شده که ۱۴ صفحه آن تصویر می‌باشد. نویسندگان این جلد ۵۲ نفر بوده‌اند.

جلد هفتم:

این جلد شامل ۱۶۲ مدخل از حدائق سبعة تا خیزران تدوین می‌شود که مجموع مدخل‌های اصلی آن ۱۲۶ مدخل و مداخل ارجاعی آن ۳۶ مدخل می‌باشد. تعداد کلمات این جلد از دانشنامه حج و حریم شریفین ۲۷۰/۰۰۰ کلمه و در حدود ۷۰۰ صفحه تدوین خواهد شد که ۷۰ تن از نویسندگان در آن قلم زده‌اند.

جلد هشتم:

این جلد شامل ۱۸۶ مدخل از خیزران تا پایان حرف «سین» می‌شود که مجموع مدخل‌های اصلی آن ۱۱۲ مدخل و مداخل ارجاعی آن ۷۴ مدخل می‌باشد. تا کنون ۵۵ مقاله از این جلد نگاشته شده که مراحل آماده سازی نهایی را طی می‌کند و باقی مقالات حدود ۵۷ مقاله جهت نگارش به نویسندگان واگذار شده است و طبق برنامه زمانبندی تا آخر بهمن ماه سال ۹۵ مراحل نهایی آماده سازی جلد هشتم به پایان خواهد رسید. در حدود هفتصد مدخل دیگر از مداخل دانشنامه باقیمانده است که پیش بینی می‌شود پنج جلد دیگر دانشنامه را تشکیل دهد که مجموعاً ۱۳ جلد خواهد شد.

مداخل باقیمانده دانشنامه حج و حرمین:

۱. **دار الضیفاء:** محل ضیافت و پذیرایی مهمانان رسول خدا ﷺ در مدینه. دار الضیفاء (ض).
۲. **دار القراء:** خانه مَحْرَمَه بن نوفل در مدینه که پایگاه قاریان قرآن بود. دار القراء (لُ قُ ر).
۳. **دار الکسوه:** کارگاه تهیه پرده کعبه که عبدالعزیز سلطان حجاز و نجد در مکه بنا نمود. دار الکسوه (لُ کِ و).
۴. **دار النابغه:** محلی که در آن شماری قبر از جمله قبر عبدالله پدر پیامبر بوده که در توسعه مسجدالنبی تخریب شده.
۵. **دار الندوه:** محل اجتماع سران قریش که به دست قصی بن کلاب ساخته شد.
۶. **دارالهجره:** از نام‌های مدینه.
۷. **داود پاشا:** از حاکمان مصر که قبه ای بر مقبره حضرت خدیجه بنا نهاد. اشاراتی به دیگر فعالیت‌های او در حوزه حج و حرمین با استناد به منابع معتبر عصر عثمانی لازم است.
۸. **دحو الارض:** گسترش زمین از کعبه به سوی بقیه جاها در روز ۲۵ ذی القعدة. بررسی این موضوع هم از نظر میراث حدیثی و هم دانش جغرافیا لازم است.
۹. **دحیه کلبی:** که جبرئیل به شکل وی مجسم می‌شد.
۱۰. **در الکمبین:** نوشته نجم بن فهد م ۸۸۵ کتاب ارزشمند و شخصیت‌شناسی و تراجم‌نگاری.
۱۱. **درر الفوائد المنظمه:** درر الفوائد المنظمه فی اخبار الحاج و طریق مکه المکرمه - مؤلف: محمد بن عبدالقادر/ جزیری/ مصری/ حنبلی - زبان: عربی - تاریخ وفات: ۹۴۴ه.ق. - از آثار مهم تاریخ حج.
۱۲. **دره الثمینه فی فضل المدینه:** الدرہ الثمینہ فی فضل المدینہ. ابن نجار. از آثار کهن تاریخ مدینه.
۱۳. **دشیشه:** گندم مخصوص حرمین که مصر یا عثمانی‌های می‌فرستاده‌اند و برای طبخ غذای دشیشه که ترکیبی از گندم و جو و گوشت بود استفاده می‌شده است.

۱۴. دعا: دعاهایی که در جای جای مکه و مسجدالحرام وارد است و نیز دعاهایی که از مستحبات اعمال حج و عمره است.
۱۵. دعای عرفه: از ادعیه پر فضیلت در روز عرفه است. درباره سندها و معارف و تعالیم مخصوصاً آنچه به مناسک و آموزه‌های حج اشاره دارد بحث می‌شود.
۱۶. دکه الاغوات: محل اقامت اهل صفة را دکه الاغوات گویند.
۱۷. دلیل الانام فی...: دلیل الأنام فی سبیل زیاره بیت الله الحرام مؤلف: سلطان مراد میرزا حسام السلطنه.
۱۸. دندان کشیدن: از محرمات احرام.
۱۹. دیوار سربی: دیواری که اطراف قبر پیامبر در زیر زمین کشیده شده بود.
۲۰. ذات عرق: میقات عراقی‌ها بوده و درباره منطقه و موقعیت آن نسبت به هر منطقه تهامه بحث می‌شود.
۲۱. ذبیح: پیامبر ﷺ فرمود «انا ابن الذبیحین» مراد از ذبیحین اسماعیل عليه السلام و عبدالله بن عبدالمطلب است این دو را پیامبر ﷺ ذبیحین نام نهاد.
۲۲. ذو الحلیفه: میقات عمره تمتع است در چند کیلومتری مدینه.
۲۳. ذی طوی: مکانی نزدیک مکه که در روز فتح مکه قیس بن عباد وارد آنجا شد و پیامبر ﷺ از آنجا به مدینه هجرت نمود. دیگر اتفاقات تاریخی این محل بررسی می‌گردد.
۲۴. رابطہ العالم الاسلامی: سازمان اسلامی در شهر مکه و در مسیر جاده مکه به جدّه که به امور ارتباط و تبلیغ اسلامی اشتغال دارد.
۲۵. رابغ: محل احرام اهل سنت به جای مسجد شجره/از منازل بین مکه و مدینه، مسیر قریش برای رسیدن به احد رابغ.
۲۶. راهله: وسیله سفر به حج و از مباحث مطرح در موضوع استطاعت.
۲۷. رامشت: تاجر ایرانی که ناودان کعبه را تعویض و در سالی که به دلیل جنگ پرده کعبه نرسیده بود با هزینه خود کعبه را پوشاند.

۲۸. **راه‌های حج:** بررسی طرق و راه‌های حج برای مسلمانان نقاط مختلف جهان که در منابع متفاوتی از جمله کتب منازل و مسالک مورد بررسی قرار گرفته است.
۲۹. **رحلات محسن الامین:** سه سفرنامه از علامه سید محسن امین از سفرهای حج ایشان برجای مانده است. - این سفرنامه توسط جواد محدثی ترجمه شده است.
۳۰. **رحله الحجازیه:** نوشته اولیا جلیبی از سفرنامه‌های مهم حج.
۳۱. **رحله الحجازیه:** محمد لیب بتونی.
۳۲. **رحله الحجازیه:** سنوسی محمد بن عثمان از علمای نامدار تونس است.
۳۳. **رحله العبدری:** محمد بن محمد علی العبدری. از سفرنامه‌های مهم قرن هفتم.
۳۴. **رخام حمراء:** سنگ‌های سرخی که زمین کعبه به آن فرش شده و مستحب است حاجی در وداع کعبه روی رخام حمراء نماز کند.
۳۵. **رضوی:** کوهی در هفت فرسنگی مدینه نزدیک شهر منبع و در روایات مشهور و معروف زیرا محل استقرار مهدی موعود علیه السلام می‌باشد.
۳۶. **رفادت:** طعام دادن به حجاج. از سنت‌های قریش.
۳۷. **رفت:** از محرّمات احرام.
۳۸. **رکن شامی:** رکن شمال غربی همان رکن شامی است.
۳۹. **رکن عراقی:** درباره رکن طرف غرب و تحولات آن در بناهای مختلف کعبه واحکام خاص آن.
۴۰. **رکن یمانی:** و آن زاویه‌ای از خانه خدا که سمت یمین قرار دارد.
۴۱. **رماده:** محلی که یکی از مساجد رسول خدا ۹۱ در آنجا توسط خود آن حضرت تاسیس شد و دو میل پایین‌تر از ابواء قرار دارد. رماده.

۴۲. رمل: با حالت پهلوانانه راه رفتن در سه شرط نخست طوافهایی که در آن اضطباع سنت است.
۴۳. رمی: رمی جمرات یکی از واجبات حج است. با (جمرات) و (حصناء) مرتبط است.
۴۴. روحاء: قسمتی در بخش میانی بقیع است که قبر حضرت ابراهیم فرزند رسول الله و قبر عثمان بن مظعون در آن واقع است.
۴۵. روحانی کاروان: راهنمایی زائران در برگزاری اعمال حج و عمره.
۴۶. روزه: از عناوین مطرح در حج از جمله نسبت به کسی که قدرت بر قربانی ندارد.
۴۷. روضه: قسمتی از مسجدالنبی که در ناحیه شرقی مسجد قرار دارد. این قسمت که میان قبر و منبر قرار دارد.
۴۸. روغن مالی: از محرمات احرام.
۴۹. رویت هلال: رؤیت هلال ذی حجه در مکه و اختلاف شیعه و سنی در ثبوت آن.
۵۰. ری شهری، محمد: محمد محمدی ری شهری نیک - امیر الحاج ایران پس از انقلاب.
۵۱. الریاستة العامه لاداره شؤون الحرمین الشریفین: همان الاداره العامه لشؤون الحرمین الشریفین است که تغییر نام یافته است.
۵۲. ریال سعودی: بحثی از نفوذ رایج در مکه و مدینه و وجه رایج حالی آن کشور و اشاره به تاریخ نفوذ مکه و مدینه و تعییرات آن و تأثیر آن و تأثیراتی بر اقتصاد حرمینی و وضع فعلی آن می باشد.
۵۳. زبیده بنت جعفر: صاحب بثر زبیده به جهت خدمات شایان توجه به مکه و مدینه.
۵۴. زبیر بن عوام: از اسامی مکتوب در صحن النبی.
۵۵. زمزم: درباره تاریخ حفر زمزم.
۵۶. زنگی / خاندان: زیارت: زیارت قبر رسول خدا ﷺ - همچنین زیارت ائمه پس از حج سفارش شده و سنت بزرگان بوده است.
۵۷. زیارت دوره: رفتن به اماکن زیارتی و دیدنی اطراف مدینه و مکه.

۵۸. زیارت قبور: میراث حدیثی زیادی درباره زیارت قبور، سیره نبوی و اهل بیت و سیره علما وجود دارد و بر مبنای آن شیعه به مشروعیت زیارت قبور معتقد است.
۵۹. زیان / خاندان: از خاندانهای شیعه ای حاکم مدینه که بر اهل سنت سخت می گرفتند و در منابع از آنها یاد شده است.
۶۰. زید بن حارثه: پسر خوانده پیامبر ﷺ و از شهدای جنگ موته می باشد.
۶۱. زیدیه: یکی از فرقه های شیعه.
۶۲. زینت: انگشتر دست کردن و زیور آلات زنان از محرمات احرام است.
۶۳. زینی دحلان: از مفتیان شهر مکه که با وهابیت و اقدامات ایشان مخالف بود و تالیفاتی نیز در مورد مکه حرمین دارد.
۶۴. زیور آلات کعبه: اموال و ثروتهایی که به خانه خدا هدیه داده می شود.
۶۵. زیارت رسول الله ﷺ: زید / خاندان: از خاندانهای مهم مکه.
۶۶. سادات عریضی: از خاندانهای شیعی مدینه (واگذار شده).
۶۷. سازمان اوقاف و امور خیریه: سازمانی که در گذشته متولی امور حج و زیارت بود.
۶۸. سازمان حج و زیارت: سازمانی دولتی که متکفل ثبت نام، اعزام و برنامه ریزی همه ساله حج و عمره در جمهوری اسلامی ایران می باشد.
۶۹. سازمان کنفرانس اسلامی: سازمان کنفرانس اسلامی که ناظر بر تقسیم سهمیه حجج کشورها نیز می باشد.
۷۰. ساسان، جد ساسانیان: از اجداد سلسله ساسانی که هدایای زیادی به کعبه داشته است.
۷۱. ساعت مکه: بزرگترین ساعت دنیا که بر روی برج بلندی در کنار مسجدالحرام قرار گرفته.
۷۲. سامانیان: سلسله تاثیر گذار در حج.
۷۳. سایبان کعبه: سبزواری، میرزا حسن: از عالمان شیعی که در ۱۳۳۲ هنگام بازگشت از مکه شهید و در بقیع دفن شد.
۷۴. سنتو: (موارد و جوب و استحباب پوشش بدن در حج).

۷۵. سجده: شامل موضوعات مرتبط با سجده بر حصیر یا فرش و غیره که در حج مورد ابتلا است.
۷۶. سد ابواب: بستن در خانه اصحاب بجز امام علی.
۷۷. سرایا: جمع سریه.
۷۸. سرف: سرف. مکان قبر میمونه همسر رسول الله.
۷۹. سرمه کشیدن: یکی از محرمات احرام.
۸۰. سعد بن عباد: از اسامی مکتوب در صحن مسجدالنبی، از کسانی که قبل از اسلام حج بجای آورد و در پیمان عقبه حضور داشت.
۸۱. سعد بن معاذ: از اسامی مکتوب در صحن مسجدالنبی.
۸۲. سعی: سعی صفا و مروه از ارکان حج و عمره.
۸۳. سفرنامه بیت الله: مؤلف: میرزا علی خان/اعتماد السلطنه.
۸۴. سفرنامه مکه: میرزا داود وزیر وظایف.
۸۵. سفرنامه مکه: امین الدوله.
۸۶. سفرنامه مکه: محمد حسین فراهانی.
۸۷. سفرنامه مکه: مخبر السلطنه.
۸۸. سفرنامه ناصر خسرو: ناصر خسرو.
۸۹. سفرنامه نویسی: بررسی و تحلیل سفرنامه ها.
۹۰. سفرهای دینی و زیارتی: شرح و رویکرد سفرهای دینی و زیارت.
۹۱. سقایت: آب دادن مجانی به حجاج.
۹۲. سقیفه بنی ساعده: سقیفه بنی ساعده در نزدیکی مسجدالنبی محل رخداد تاریخی بیعت با ابوبکر بوده است.

۹۳. سلاح برداشتن: بررسی احکام حمل سلاح در حرم و ارتباط آن بامفهوم قتل و قتال در حرم و بغی و بغات بررسی می گردد.
۹۴. سلجوقیان:
۹۵. سلع / کوه: کوهی در شمال مدینه و غار کوچکی دارد که رسول خدا قبل از نزول آیه (والله يعصمك من الناس) مدتی در آن توقف داشت.
۹۶. سلفیه: تاریخچه سلفیه و ارتباط اندیشه‌های آنان با حج و تشیع و ...
۹۷. سلمان فارسی: از اسامی مکتوب در صحن مسجدالنبی است. از نقش طرح او در خندق و شرکت در دیگر غزوات و حج گزاری او بحث می شود.
۹۸. سلیم عثمانی: از سلاطین عثمانی (سال نهصد و هشتاد و هفت) تعمیر چشمه زبیده و صرف سی هزار دینار طلا و رسیدگی به اهل حرمین و ساخت چهار مدرسه برای علمای چهار مذهب از خدمات او است.
۹۹. سلیمان قانونی: سلطان مشهور عثمانی که آبادانی‌هایی به دستور او در حرمین انجام دشه است.
۱۰۰. سمط النجوم العوالی: کتاب/ عصامی/ از منابع مهم تاریخ مصر و مکه.
۱۰۱. سمیه: مادر عمار یاسر از مدفونین در جنة المعلاة.
۱۰۲. سوره پرائت: درباره ارسال حضرت علی و بردن سوره به مکه، ممانعت از حضور مشرکان در حج و پیامدهای این موضوع و دیگر معارف مرتبط سوره بحث می شود.
۱۰۳. سوره بلد: بلد از اسامی شهر مکه این سوره در فتح مکه نازل شده است.
۱۰۴. سوره حج: نزول در مسایل حج و در برخی از آیات آن تسلی دل پیامبر ﷺ است.
۱۰۵. سوره فتح: به جهت نزول در موضوع فتح مکه است. بررسی معارف مربوط به فتح مکه در سوره لازم است با (فتح مکه) مرتبط است.
۱۰۶. سوره فیل: در این سوره به داستان اصحاب فیل که برای تخریب کعبه آمده بودند اشاره شده است.

۱۰۷. **سوره قریش:** به گفته برخی این سوره مربوط به سوره فیل می‌باشد و اینکه هلاکت اصحاب فیل برای این بود که قریش در امان بمانند.
۱۰۸. **سوره‌ها مدنی:** سوره‌های از قرآن کریم که در مدینه بر پیامبر ﷺ نازل شده‌اند. علاوه بر بررسی مشخصات کلی این سوره‌ها به اجمال نام این سوره‌ها و معارف کلی آنها طرح می‌گردد.
۱۰۹. **سوره‌های مکی:** سوره‌های از قرآن کریم که در مکه بر پیامبر ﷺ نازل شده‌اند. به بررسی ویژگی کلی این سوره‌ها، نام این سوره‌ها و معارف کلی آنها اشاره می‌گردد.
۱۱۰. **سوغات:** سوغات از مستحبات سفر است. آداب و رسوم سوغات و تاریخ آن در کشورهای اسلامی بررسی می‌گردد. تنها به بحث از سوغات در سفر حج مربوط است.
۱۱۱. **سوگند:** سوگند کذب و بیش از سه سوگند راست از محرّمات احرام است. علاوه بر آن از احکام سوگند در حرم و حلف نذر حج و دیگر مصادیق حلف در حرّمینی بحث می‌شود.
۱۱۲. **سهل بن حنیف اوسی انصاری:** امیر مدینه منوره از سوی امیرالمومنین در سال ۳۷ پیامبر ﷺ میان وی و علی رضی الله عنه در مدینه پیمان برادری بست. قبل از غیبت صغری و از اصحاب پیامبر اکرم.
۱۱۳. **شاذروان:** برآمدگی متصل به دیوار کعبه جز و کعبه است. بررسی تاریخ آن و اینکه نامی ایرانی است، مثل میزاب و تغییرات آن موضوع این مدخل است.
۱۱۴. **شافیعه:** مذهب فقهی اهل سنت که تابع امام شافعی هستند.
۱۱۵. **شامات:** شامل بحث تاریخی و کشورهایی که امروزه در بر می‌گیرد. سوره به این مدخل ارجاع می‌شود.
۱۱۶. **شب زنده داری:**
۱۱۷. **شبه قاره هند:** بررسی وضعیت حج‌گزاری، تاریخ کاروان و قافله‌های هندی.
۱۱۸. **شبیبه بن عثمان بن ابی طلحه حجبی:** نخستین شخصی که برای تمیز کردن و سبک نمودن کعبه جامعه‌های قدیمی را برداشت.

۱۱۹. **شرف الدین سید عبدالحسین:** از علما شیعه که در سالی که به حج مشرف گردید، امامت مسجدالحرام را بعهدہ داشت. در سال حج خودش، نماز جماعت مسجدالحرام به امامت وی برگزار شد.
۱۲۰. **شُرک:** مفهوم شرک به طور کلی و ارتباط آن با وقایع حرمین و نیز مسائل مربوط به آن در دوران معاصر و اختلاف با وهابیت.
۱۲۱. **شعب ابی طالب:** به قسمت «وجه کعبه» «معلاه» به سمت بالای مکه است و قصی بن کلاب آنرا برای سکونت فرزندان خود اختصاص داد.
۱۲۲. **شفاعت:** از مواردی اختلافی با وهابیت و مورد سوال در حج.
۱۲۳. **شق القمر:** از مواردی اختلافی با وهابیت و مورد سوال در حج.
۱۲۴. **شکاف کعبه:** یکی از محرمات احرام است. درباره صید در محدوده حرم و احکام و مناسک و کفارات آن بحث می شود.
۱۲۵. **شورای عالی حج:** شورای به ریاست رئیس جمهور نماینده رهبری رییس سازمان حج و... با هدف برنامه ریزی و سیاستگذاری کلان حج.
۱۲۶. **شوط:** هر دور از طواف یک شوط است. بررسی مفهوم شرط و فلسفه هفت شوط و کیفیت احتساب هر شرط موضوع این مدخل است.
۱۲۷. **شهدای احد:** کسانی که در غزوه احد به شهادت رسیدند از مهاجرین چهار نفر بودند و از انصار ۶۵ نفر بودند.
۱۲۸. **شهدای بدر:** کسانی که در جنگ بدر به فیض شهادت نائل شدند آیاتی چند در مقام و منزلت شهدای بدر نازل شده است.
۱۲۹. **شهرستانی محمدعلی:** مهندس ایرانی فرزند محمد صالح متولد کر بلا ۱۳۵۰ قمری که طرح ساخت منابع بزرگ آب در منا و عرفات و مشعر و نیز طرح های نو در رابطه با قربانگاه و اسکان زائران را مطرح کرد.
۱۳۰. **شهید ثانی:** شهادت شهید ثانی که در سال ۹۶۵ روی داده و با مکه و حج ارتباط دارد.
۱۳۱. **شهید فخر:** حسین بن علی در سال ۱۶۹ علیه اموی عباسی مکه دست به قیام زد و شهید شد. شهید فخر.

۱۳۲. شیخ الحرم: عنوانی در تولیت حرم.
۱۳۳. شیخ الفراثین: رییس فراش‌ها، وی اسامی فراش‌ها را در دفتری قید می‌کند.
۱۳۴. شیخ مکه: بزرگ و مهتر مکه.
۱۳۵. شیعه: فرقه ناجیه از فرق اسلامی.
۱۳۶. شیعیان عربستان: تعداد شیعیان در عربستان و حوزه جغرافی آن.
۱۳۷. شیعیان مدینه: ساکنان مدینه از صدر اسلام. نام طوایف شیعه (نخاوله، عوالی و) و توضیحی در مورد گذشته و جمعیت و اشتغال لازم است.
۱۳۸. شیعیان مکه: تاریخ سکونت شیعیان مکه و مکان‌های منسوب به آنها.
۱۳۹. صحابه: به نظر اهل سنت کسی که پیامبر را درک نموده و مسلمان از دنیا رفته باشد به نظر شیعه یاران و مصاحبان موافق وی صحابه هستند.
۱۴۰. صدر الاشراف: محسن صدر - معروف به صدرالاشراف اولین سرپرست ایرانی حجاج در سال ۱۳۲۷ شمسی.
۱۴۱. صدقات اهل بیت: شامل بحث از صدقات ائمه، پیامبر و حضرت فاطمه. بحث از موقوفات و صدقات و خیرات هریک از ائمه در مکه و مدینه موضوع این مدخل است.
۱۴۲. صدقه: صدقه در حرمین.
۱۴۳. ضروره: مکلفی که برای اولین بار حج بر او واجب شده و به حج می‌رود.
۱۴۴. صره: به جهت ابتلاء زیاد در حج چه در گذشته و چه حال.
۱۴۵. صفا: کوهی که سعی از آن آغاز می‌شود کوهی که سعی از آن آغاز می‌شود.
۱۴۶. صفا الملک: کاربرد از دوره قاجاری در حج که گزارش‌های حج سال ۱۳۱۶ ق بر اساس نامه‌های وی ترسیم شده است.
۱۴۷. صفویان: وضعیت حج‌گزاری در این دوران.

۱۴۸. **صلوات:** از مستحبات و آداب ورود به حرم و نیز اهمیت آن در زیارت مرقد نبوی و ذکر صلوات در احرام، طواف، استلام و دیگر مناسک بررسی می‌گردد.
۱۴۹. **صهباي حج:** از کتب معاصر در تبیین اسرار حج و آداب باطنی و عرفان حج نوشته عبدالله جوادی آملی است.
۱۵۰. **صید:** از محرمات احرام.
۱۵۱. **ضریح:** معنی و تاریخچه ساخت و نصب ضریح بر قبور ائمه و بزرگان.
۱۵۲. **طالبیان:** نسل ابوطالب علیه السلام که در حرمین از حیث مختلف مانند امارت و نقابت نقش داشته‌اند.
۱۵۳. **طریق الانبیاء:** مسیر انبیا در سرزمین مقدس حجاز به طرف کعبه که هنوز هم به همین نام معروف است.
۱۵۴. **طریق الهجره:** موضوع این مدخل بررسی مسیر هجرت پیامبر اکرم و منازل و راه‌های طی شده و کارهای پیامبر در این مسیر تا رسیدن به قباست.
۱۵۵. **طلحه:** از اسامی مکتوب در صحن مسجدالنبی.
۱۵۶. **طلقاء:** از اسامی مکتوب در صحن مسجدالنبی.
۱۵۷. **طواف:** طواف یکی از ارکان حج و عمره.
۱۵۸. **طواف نساء:** از واجبات حج و عمره است و انجام آن زنان را بر همسران حلال می‌کند و با طواف کردن زنان متفاوت است.
۱۵۹. **طواف نیابتی:** اجیر کردن کسی برای انجام طواف از طرف فرد و دلایل و احکام آن موضوع این مدخل است.
۱۶۰. **طواف وداع:** برای کسی که قصد خروج از مکه را دارد طواف وداع مستحب است.
۱۶۱. **طوسون بیگ:** طوسون بن محمد علی پاشا - امیر مدینه در سال ۱۲۲۷ و از کسانی است که بر علیه وهابیت مبارزه کرده و هم در مکه و هم مدینه آنان را شکست داد.
۱۶۲. **طهارت:** پیشنهاد گروه فقه - طهارت در حرمین - مسجدالحرام / طهارت به مفهوم تنجیس کعبه و مسجدالحرام داریم.

۱۶۳. **ظهور مهدی:** از علایم و نشانه‌ها ثابت و صحیح رستاخیز ظهور خلیفه بزرگ و امام عادل مشهور است که به وسیله وی آثار اسلامی زنده می‌شود وی در مکه ظهور می‌کند.
۱۶۴. **عاشورا/ آیین:** نوعی غذا که در مدینه مرسوم بوده و از دوازده نوع از حبوبات تهیه می‌شده و در روز عاشورا میان خانواده‌ها و نزدیکان و همسایگان و فقرا تقسیم می‌شده است.
۱۶۵. **عاکف:** عاکف در آیه شریفه ﴿سَوَاءٌ الْعَاكِفُ فِيهِ وَالْبَادِ...﴾ به معنای ساکن مکه و به عبارت دیگر عرب شهرنشین است.
۱۶۶. **عام الحزن:** سالی که ابوطالب و خدیجه همسر پیامبر رحلت کردند.
۱۶۷. **عام الفتن:** در سال قحطی اهل مدینه بر حسب نظر عایشه روزنه‌ای از حجره قبر رسول خدا به آسمان باز کردند و همان موجب نزول باران فراوان و فربهی شتران و شخم آنها دریده شد و منفتق گردید.
۱۶۸. **عام الفیل:** سالی که لشکر اصحاب فیل به مکه حمله کرد.
۱۶۹. **عام الوفود:** هیئت‌های نمایندگی از دور و نزدیک و از قبایل مختلف خدمت پیامبر ﷺ شرفیاب شدند.
۱۷۰. **عائشه:** همسر پیامبر و مدفون در بقیع.
۱۷۱. **عباس بن عبدالمطلب:** زندگانی عمومی پیامبر ﷺ و نقش آن در تاریخ اسلام.
۱۷۲. **عبد الله بن ابی:** آخرین بزرگ و سردمدار مدینه قبل از هجرت نبوی.
۱۷۳. **عبد الله بن زبیر:** حاکم مکه از سال ۶۲ تا ۷۳ به آتش کشیده شدن کعبه دز زمان وی و تجدید بنا کعبه در زمان وی بحث می‌شود.
۱۷۴. **عبد المحسن بن ابی الحمید امجدی:** از دانشمندان ایرانی که سالها امامت مسجدالحرام نزد مقام ابراهیم را بعهده داشت.
۱۷۵. **عبد المطلب:** جدّ پیامبر اسلام و مدفون در قبرستان بقیع.
۱۷۶. **عبدالجبار اصفهانی:** از دانشمندان ایرانی که سالها شیخ حرم بوده و در سال ۵۲۱ در مکه وفات کرد.

۱۷۷. عبدالرحمن بن عوف: از اسامی مکتوب در صحن مسجدالنبی، مدفون در بقیع است.
۱۷۸. عبدالله بن اریقظ: راهنمای پیامبر در هجرت به مدینه.
۱۷۹. عبدالله بن جدعان: از ثروت مندان بزرگ مکه و از قبیله بنی مخزوم.
۱۸۰. عبدالله بن جعفر: مدفون در بقیع.
۱۸۱. عبدالله بن حنظله: (ابن غسیل الملائکه) فرمانده و رهبر قیام مردم مدینه بر ضد یزید در سال ۶۳ و از شهدای واقعه حرّه.
۱۸۲. عبدالله بن عبدالمطلب: پدر رسول خدا، مدفون در دارالنابعه.
۱۸۳. عبدالملک بن ابی مسلم نهاوندی: از دانشمندان ایرانی که سالها امامت مسجدالحرام نزد مقام ابراهیم را بعهده داشت.
۱۸۴. عتاب بن اسبید: از جمله حاکمان مکه در زمان پیامبر ﷺ پس فتح آن.
۱۸۵. عثمان بن عفان: خلیفه سوم.
۱۸۶. عثمانی / حکومت: تاریخ حکومت عثمانی ها بر حجاز و وقایع مشهور آن.
۱۸۷. عجم آغاسی: عنوانی برای سرپرست حجاج ایرانی در قلمرو عثمانی.
۱۸۸. عراق: بررسی وضعیت حج گزاردی در طول تاریخ، حوادث خاص، درگیری حاجیان عراق با دیگران، سنتها و رسوم خاص که در منابع انعکاس یافته است.
۱۸۹. عرب: بررسی مفهوم و نسب عرب عاربه و مستعربه و عربهای حجاز و مکه و مدینه موضوع این مدخل است.
۱۹۰. عربستان سعودی: کشوری است که طبق تقسیمات فعلی کشورها حرمین شریفین در آنجا قرار دارد.
۱۹۱. عرفات: بررسی مناسک و احکام خاص مربوط به عرفات و تاریخ عرفات موضوع این مدخل است.
۱۹۲. عرفه: اطلاعات و مناسک خاص روز نهم ذی حجه موضوع این مدخل است. مطالب مربوط به عین عرفه در عیون مکه بررسی می گردد. مسجد عرفه نیز مستقلا مدخل است.

۱۹۳. **عرنه:** محل این مکان و نامگذاری آن و تفاوت آن با عرفه و حوادثی که در تاریخ آن اتفاق افتاده بررسی گردد.
۱۹۴. **عریض:** از مناطق تحت اختیار ائمه در مدینه بالخصوص امام کاظم علیه السلام. عریض نام یکی از وادی‌های شرقی مدینه است.
۱۹۵. **عزائم:** یات سجده دار - احکام خاص آن در هنگام اعمال و مناسک حج مانند طواف.
۱۹۶. **عشیره/ منزل:** از منازل بین راه به طرف مکه از طریق کویت و محل محرم شدن شیعیان.
۱۹۷. **عصار خراسانی / سید حسن:** سید حسن عصار خراسانی، از علماء شیعه که سالها به امر تبلیغ در مدینه منوره مشغول بوده است.
۱۹۸. **عطار، مصطفی:** شهردار شیعه مدینه، و تنها مطوف یا مزور شیعیان در مدینه در حوالی سالهای ۱۳۲۹ ش.
۱۹۹. **عطا ملک جوینی:** کسی که پس از هفت سال بسته بودن راه حج؛ دستور فتح آن را صادر نمود.
۲۰۰. **عقد:** یکی از محرمات احرام، عقد ازدواج است که معنا و احکام آن بررسی می‌گردد.
۲۰۱. **عقد اخوت:** موضوع این مدخل پیمان برادری مهاجرین و انصار است که توسط پیامبر اکرم بعد از هجرت صورت گرفت.
۲۰۲. **عقد الثمین فی فضائل البلد الامین:** العقد الثمین فی فضائل البلد الامین. از منابع اصلی تاریخ مکه
۲۰۳. **عقیل بن ابی طالب:** درباره زندگی او در عهد پیامبر و حضرت علی و حج گزاری و وفات و دفن در بقیع بحث می‌شود. خانه عقیل مدخل مستقل دیگری است.
۲۰۴. **عکاظ:** درباره سوق عکاظ و نقش آن در تجارت بومی مکه و حوادث خاص تاریخی آن بحث می‌شود.
۲۰۵. **علائم ظهور:** نشانه‌های ظهور که تعدادی از آنها در مکه و حرمین و کعبه صورت می‌گیرد.
۲۰۶. **علی بن ابی طالب:** امام اول شیعیان و نقش آن در فتح مکه و حرمین شریفین. سیاست‌های خاص حضرت در قبال حج و حرمین، تعیین امراء مکه و مدینه و امیرالحاج‌ها و احیاناً حج گزاری.
۲۰۷. **علی بن جعفر عریضی:** مرقد علی بن جعفر در محله‌های در غرب مدینه قرار دارد و مورد توجه زائران است. درباره

زندگی و شخصیت عریضی و مرقد او بحث می‌شود.

۲۰۸. **علی بن حسین** علیه السلام: امام چهارم شیعیان - امام سجاد علیه السلام - مدفون در قبرستان بقیع.

۲۰۹. **علی بن محمد**: امام دهم شیعیان - امام هادی علیه السلام از اسامی مکتوب در صحن نبوی است.

۲۱۰. **علی بن موسی**: امام هشتم شیعیان - از اسامی مکتوب در صحن مسجدالنبی صلی الله علیه و آله است.

۲۱۱. **علی بن یقطین**: از راهداران عهد عباسی. مدت ۱۱ سال مسئول مراقبت از راه و طریق حج عراق بود.

۲۱۲. **عمار یاسر**: صحابه پیامبر صلی الله علیه و آله و امام علی علیه السلام.

۲۱۳. **عمارت مسجدالحرام**: در این مدخل به پیشینه تاریخی عمارت کعبه و بازسازی آن و کسانی که در آن نقش داشته‌اند پرداخته می‌شود.

۲۱۴. **عمالقه**: نخستین گروهی که در مدینه به کشاورزی پرداخته و نخلستان‌هایی به وجود آوردند و خانه‌ها و قلعه‌هایی را در آن پیش از فرود آمدن یهودیان در شهر یثرب به وجود آوردند.

۲۱۵. **عمر بن خطاب**: موضوع این مدخل بررسی زندگی خلیفه دوم، ارزیابی سیاست‌های او در حج و حرمین.

۲۱۶. **عمر بن عبدالعزیز**: بررسی دوران امارت او بر حرمین، توسعه مسجدالنبی و مسجدالحرام، تعمیر عیون و برکه‌ها و تعمیر راه‌های حج موضوع این مدخل است.

۲۱۷. **عمرو بن لحي**: درباره نقش او در رواج بت پرستی در مکه.

۲۱۸. **عمره القضاء**: عمره سال هفتم رسول خدا. **عمره القضاء**.

۲۱۹. **عمره تمتع**: موضوع این مدخل عمره تمتع و احکام و مناسک و تفاوت‌های آن با عمره مفرده و حج می‌باشد.

۲۲۰. **عمره دانش‌آموزی**: درباره این موضوع و تاریخ آن، سازمان‌اجراکننده و وضعیت آن در ایران بحث می‌شود و نمونه‌های مشابه در جهان اسلام بررسی می‌گردد.

۲۲۱. **عمره دانشجویی**: درباره عمره دانشجویی، تاریخ آن در ایران و اهداف و نتایج آن بحث می‌شود.

۲۲۲. **عمره رجبیه:** فضیلت و اهمیت و احکام آن بررسی می‌گردد.
۲۲۳. **عمره رمضانیه:** درباره این عمره در سیره صحابه و تاریخ آن بحث می‌شود.
۲۲۴. **عمره مجدد:** فصل عمرتین - تکرار عمره نیز در این مدخل مطرح شود.
۲۲۵. **عمره مفرده:** از مستحبات موکده اسلامی است. موضوع آن بررسی احکام و مناسک عمره مفرده، تفاوتها با حج و عمره تمتع است.
۲۲۶. **عمری، شبیخ محمد علی:** رهبر و از بزرگان شیعیان مدینه که مسجد وی در مدینه مورد توجه زائران ایرانی و شیعی بود.
۲۲۷. **عمل الحرمین:** منصبی سیاسی که متصدی آن امرای با نفوذی بودند که در خطبه مکه نامشان همراه خلیفه برده می‌شد و ماموز امنیت مکه و کاروان‌ها بودند.
۲۲۸. **عمل اهل مدینه:** عمل و اجتماعات اهل مدینه یکی از ادله فقه نزد قدامت و کتابهای زیادی در مورد عمل به آراء اهل مدینه نوشته شده است.
۲۲۹. **عوالی:** محله شیعیان مدینه در حومه جنوبی مدینه به جای خود مدینه.
۲۳۰. **عید قربان:** بررسی احکام و مناسک روز دهم ذیحجه موضوع این مدخل است. مداخل خطبه عید قربان و نماز عید قربان هم مستقلا آمده است.
۲۳۱. **عیبر/ کوه:** بررسی روایات مربوط به این کوه، موقعیت آن در مدینه، نقش آن به عنوان حد حرم مدنی موضوع این مدخل است.
۲۳۲. **عین زبیده:** چشمه‌ای که زبیده آن را حفر نمود و آن را به منی متصل نمود.
۲۳۳. **غار بنی حرام:** غاری که پیامبر در آنجا به سجده طولانی رفته و محل اختفاء مسلمانان در جنگ خندق.
۲۳۴. **غار حراء:** محلی که حضرت محمد ﷺ به پیامبری مبعوث گردید. در منابع هم به عنوان غار هم جیل از آن یاد شده و موضوع هر دو واژه یکی است.
۲۳۵. **غار مرسلات:** محل نزول سوره مرسلات بر رسول الله واقع در کوه صفايح در مکه است

۲۳۶. غایبه المرام: غایبه المرام فی اخبار سلطنه البلد الحرام - عبدالعزیز بن فهد ۹۲۲ از کتب معروف و مهم در تاریخ مکه.
۲۳۷. غدیر خم: غدیر خم جایی میان مکه و مدینه واقع شده است.
۲۳۸. غرانیق: افسانه غرانیق با توجه به آیه ﴿فَارَيْتُمُ اللَّاتَ وَالْعُزَّىٰ﴾.
۲۳۹. غرفه خلیفه: محلی در مسجد نبوی که بلندتر و محصور بود و حاکمان عثمانی؟ از ترس ترور در زیارت به آنجا می‌رفتند.
۲۴۰. غیبات الدین ابرقوهی: از عالمان معروف ایرانی که در مکه به طبابت مشغول بوده است.
۲۴۱. فاطمه بنت اسد: مادر علی علیه السلام و مدفون در قبرستان بقیع.
۲۴۲. فاطمه بنت محمد: درباره زندگی و مناقب حضرت، هجرت به مدینه، حوادث بعد از رحلت پیامبر، عزاداری فاطمه زهرا بر قبور بقیع و رفتن به آنجا در هر هفته و ...
۲۴۳. فاطمیان: از حاکمان اسلامی که تاثیر زیادی در وضعیت شیعیان و حکومت‌های شیعی مدینه داشته‌اند.
۲۴۴. فتح مکه: از جنگ‌های پیامبر صلی الله علیه و آله در ماه رمضان سال هشتم هجری در منطقه مکه.
۲۴۵. فتوح الحرمین: محیی لاری، قرن دهم، این اثر که سفرنامه‌ای منظوم است به کوشش آقای رسول جعفریان به چاپ رسیده است. (قم ۱۳۷۳).
۲۴۶. فدک: دهکده‌ای در شمال مدینه که پیامبر آنرا به حضرت زهرا بخشیدند. از حوادث تاریخی فدک و تحولات آن مخصوصاً نقشه معنوی امام کاظم علیه السلام بحث می‌شود.
۲۴۷. فرزدق: از اصحاب امیرالمؤمنین و امام حسین و امام سجاد علیهم السلام مکنی به ابوفراس است.
۲۴۸. فساد حج: ابطال حج به این مدخل ارجاع شده است.
۲۴۹. فسوق: از محرّمات احرام است. با مفاهیم رفتن به جدال و آمیزش مرتبط است.
۲۵۰. مدخل دشنام به اینجا ارجاع شده است.

۲۵۱. فضائل نگاری حرمین: بررسی منابع فضایل مکه و مدینه.
۲۵۲. فلسطین: موضوع آن بررسی وضعیت حج‌گزاری و فعالیتها و سنتهای حج است.
۲۵۳. قاجاریه: از سلسله‌های حاکم بر ایران به جهت هدایا و کمک‌های ایشان به کعبه و اماکن مقدس و توجه به آنها.
۲۵۴. قاسم بن محمد بن ابی بکر: پسر رسول خدا، مدفون در قبرستان ابوطالب.
۲۵۵. قاضی عسکر / سید علی: امیر الحاج ایرانی.
۲۵۶. قافله باشی: قافله باشی‌های قزوین - عنوانی برای خاندانی معروف در قزوین که مدت‌ها مسئول قافله‌های حج بوده‌اند.
۲۵۷. قایتبای: از توسعه دهندگان مسجد نبوی در سال ۸۸۸ و جاعل قبه زرقاء که الان زیر قبه خضرا قرار دارد
۲۵۸. قبرستان حره: کشته شدگان مدنی و مکی در حره و شهر مدینه را در قبرستان مدینه بقیع جمع نمودند و بر آنان خاک ریختند و مقبرشان بعدها به عنوان شهداء الحره مشهور شد. با مفاهیم حره، یزید بن معاویه، ابن زبیر، حصین بن نمر و مسلمة بن عقبه مرتبط است.
۲۵۹. قبرستان شبیکه: موقعیت و بخاک سپردگان در آن.
۲۶۰. قبله: درباره فلسفه قبله، مناسک و احکام آن و مشخصات قبله کعبه و مبانی مرکزیت آن برای هر نمازی.
۲۶۱. قبله مسجدالنبی: قبله مسجدالنبی از جهات مختلفی همچون نحوه تعیین اعجاز آمیز آن توسط پیامبر اکرم، اختلاف تاریخی علمای اسلامی درباره انحراف آن از قبله کعبه و...
۲۶۲. قبله نما: درباره اصول تهیه قبله نما، قواعد نجومی آن و تاریخ و قبله نماهای معروف بحث می‌شود.
۲۶۳. قبله یابی: مواردی چون قرار گرفتن آفتاب در بالای کعبه و...
۲۶۴. قبه البنات: درباره مقبره بنات النبی در بقیع و تحولات این قبه و تخریب آن توسط وهابیت بحث می‌شود.
۲۶۵. قبه الثنایا: محل شکسته شدن و افتادن دندان پیامبر در جنگ احد.
۲۶۶. قبه الجبرئیل: مکانی که در شب معراج براق را آن‌جا آورده و پیامبر ﷺ به معراج رفت.

۲۶۷. **قبه الخضراء:** همان «گنبد زرقا» است که در سال ۶۷۱ بر ضریح رسول خدا ساخته شد و قبه فعلی، مرقد نبوی که به رنگ سبز می‌باشد.
۲۶۸. **قبه الزوجات:** مدفن همسران پیامبر در بقیع.
۲۶۹. **قبه العمات:** بررسی مقبره عمات النبی در بقیع است.
۲۷۰. **قبه رسول الله:** قبه رسول با قبه جبرئیل بیت ارش باشد گویند شب معراج رسول ﷺ اول به قبه صخره نماز کرد و دست بر صخره نهاد و چون بیرون می‌آمد صخره از برای جلالت وی برخاست و رسول دست بر صخره نهاد تا باز به جای خود شد و قرار گرفت.
۲۷۱. **قبه زرقاء:** تحت قبه خضرا.
۲۷۲. **قبه وحی:** قبه ای است که (بعدها) در خانه حضرت خدیجه در محل نزول حضرت جبرئیل بر نبی اکرم ساخته شد. (حرمین شریفین، ﷺ ۱۰۶).
۲۷۳. **قبه هارون:** قبه ای است در بالاترین نقطه کوه احد که قبرهارون پیامبر ﷺ است که در راه حج یا عمره در این نقطه در گذشت. قبه هارون (-ء).
۲۷۴. **قرامطه:** گروهی از فرقه اسماعیلیه که در سال ۳۱۷ مکه را تصرف کردند و حجرالاسود را بمدت ۲۰ سال به سرزمین «هجر» احساء و بحرین بودند.
۲۷۵. **قرائت:** بحث قرائت نماز - نماز طواف نساء - تصحیح قرائت در سفر حج در این موضوع مطرح می‌شود.
۲۷۶. **قرآن:** مباحث مربوط به نزول قرآن به بیت المعمور، جمع قرآن و مصحف عثمانی و نگهداری آن در مسجد نبوی.
۲۷۷. **قربانگاه:** محل قربانی در منا.
۲۷۸. **قربانی:** یکی از واجبات مربوط به مناسک حج.
۲۷۹. **قرعه:** از رسوم جاهلی و قواعد فقهی آن بررسی می‌گردد با قروح و از لازم مرتبط است.
۲۸۰. **قرن المنازل:** یکی از میقاتهای معروف است. نسبت معنایی آن با مزدلفه تبیین می‌گردد.

۲۸۱. **قرنطینه:** چگونگی قرنطینه حاجیان و جایگاههای آن در راههای حج.
۲۸۲. **قریتین:** از تعبیر قرآنی در مورد دو شهر مکه و طائف در سوره زخرف آیه ۳۱.
۲۸۳. **قریش:** نام قبیله معروف و مشهور مکه.
۲۸۴. **قصر و اتمام:** نماز را از چهار رکعت به دو رکعت کوتاه نمودن در سفر مگر در مسجدالحرام و مسجدالرسول...
۲۸۵. **قصرهای مدینه:** قصرهای معرف زیادی در تاریخ کهن مدینه بوده و جزء آثار تاریخی مدینه است.
۲۸۶. **قصی بن کلاب:** از اجداد رسول خدا نخستین کسی که از قریش بر مکه مسلط شود.
۲۸۷. **قعیقان:** نام کوهی است که در حادثه شق القمر یک قسمت ماه بر آن و قسمت دیگر آن بر کوه ابوقیس قرار گرفت. **قُعُوعان / کوه.**
۲۸۸. **قلاند:** آنچه به وسیله آن قربانی (هدی) علامت دار می شود مانند کفش و غیر آن.
۲۸۹. **قلیس:** نام کنیسه ای که ابرهه در صنعاء ساخت تا مردم را از زیارت کعبه منحرف سازد. قلیس (قُلِّ) (قُلِّ) (قُلِّ).
۲۹۰. **قندیل:** قندیلهای بسیار بر ستونهای مسجدالحرام و کعبه آویخته شود.
۲۹۱. **قیادت:** از مناصب مکه - رهبری و فرماندهی جنگ و راهنمایی زائران از سنت‌هایی که قصی بن کلاب درباره کعبه تاسیس کرده بود.
۲۹۲. **قیس بن سعد بن عباد:** از بزرگان صحابه و در روز فتح مکه پیامبر ﷺ پرچم را به دست وی داد
۲۹۳. **کارگزاران حج:** شامل امیرالحاج‌ها، مطوف‌ها، حمله‌دارها، مطوف د مکه مستقر بوده و کار حاجیان را در آنجا سامان می‌داد.
۲۹۴. **کاروان حج:** گروهی از حجاج که با یکدیگر عازم زیارت خانه خدا باشند - جهت بررسی وضعیت کاروان‌ها و خصوصیات آنها.
۲۹۵. **کاشانی / زین العابدین:** دانشمند شیعی که پس از سیل به تعمیر کعبه اقدام نمود و به جرم تشیع شهید شد.

۲۹۶. کتاب حج: گزارش گونه ای از حج که همه ساله توسط بعثه مقام معظم رهبری منتشر می گردد.
۲۹۷. کتابخانه های مدینه:
۲۹۸. کتابخانه های مکه: مشهورترین کتابخانه های مکه در حال حاضر.
۲۹۹. کثیر الحج: کسی که زیاد به حج مشرف می شود.
۳۰۰. کروی مهدی: امیرالحاج ایرانی.
۳۰۱. کشتن جانوران: از محرمات احرام است که مناسک و احکام آن بررسی می شود.
۳۰۲. کعبه: در اینجا افزون بر تحلیل عظمت و اهمیت کعبه، شناسایی نام های کعبه و اشارات قرآن به کعبه از تاریخ بناها و ساختمانهای کعبه در حد کلیات و اندازه ها و ذراع کعبه بحث می شود و ...
۳۰۳. کعبه نجران: یا دیر نجران، دیر نجران در سرزمین یمن است و مردم برای گزاردن حج به آنجا می رفتند.
۳۰۴. کعبه / آتش سوزی: اولین آتش سوزی در کعبه و دیگر آتش سوزی های آن.
۳۰۵. کعبه / تطهیر: با توجه به آیات ۱۲۵ بقره {طهرا بیتی} و ۲۶ حج {وطهرا بیتی} بحث تلویث کعبه نیز ذیل همین مدخل مطرح می شود.
۳۰۶. کعبه / درب غربی: موقعیت و تاریخچه و نوع درب.
۳۰۷. کعبه / شستشو: شستن خانه خدا که در سال چند نوبت صورت می گیرد با مدخل گلاب قمصر در ارتباط است.
۳۰۸. کعبه / عطر افشانی: این کار اولین بار در زمان معاویه به هنگام تعویض جامه قدیمی انجام شده و پس از آن مرسوم گردیده و علاوه بر عطر آگینی هنگام تعویض جامه در مواقع دیگری هم خانه کعبه عطر آگین می شده است.
۳۰۹. کعبه / هدایا: یکی از بخشهای مفصل و گسترده مرتبط با اعمال سلاطین است.
۳۱۰. کعبه / تخریب: تخریب های مختلف در طول تاریخ چه طبیعی و چه به دست حکام.
۳۱۱. کعبه / ستون ها: ستون های داخلی کعبه که سه ستون به نام های ۱. خفان ۲. بنان ۳. دیان می باشند.

۳۱۲. **کعبه / کتیبه:** کتیبه‌های حکاکی شده در کعبه در طول تاریخ و زمان معاصر.
۳۱۳. **کعبه / کلید:** کعبه کلیدها و قفل‌های متعددی داشته.
۳۱۴. **کعبه / موقوفات:** در طول تاریخ موقوفات متعدد و مختلفی به کعبه اختصاص داده شده است.
۳۱۵. **کفارات:** انجام بعضی از محرمات احرام موجب و جوب کفاره بر عامل آن می‌گردد. کفارات.
۳۱۶. **کمال‌پور محمد:** از مهندسان ایرانی که در تاسیس اداره نقشه برداری عربستان در سال ۱۳۴۴ نقش بسزائی داشته و اولین نقشه هوائی از مکه مکرمه را تهیه کرده است.
۳۱۷. **کندن گیاه:** از محرمات احرام.
۳۱۸. **کوچه بنی‌هاشم:** محله بنی‌هاشم.
۳۱۹. **گلاب قمصر:** گلاب ناب ایرانی که از مدت‌ها قبل در طول تاریخ برای شستشو و عطر افشانی مسجدالحرام، کعبه و حرم نبوی مورد استفاده بوده است.
۳۲۰. **گیلانی / حسین بن ابراهیم:** عالم فاضل حکیم صوفی من تلامیذ المولی صدر الدین الشیرازی المتوفی سنه ۱۰۵۰ که در مکه مورد ضرب و شتم قرار گرفت.
۳۲۱. **گینه:** درباره تاریخ حج‌گزاری در گینه نو و نهادها و فعالیت‌های مرتبط بحث می‌شود.
۳۲۲. **گینه بیسائو:** بررسی وضعیت حج‌گزاردن در این کشور.
۳۲۳. **لباس احرام:** درباره احکام، آداب و مناسک پوشش احرام.
۳۲۴. **لباس دوخته:** پوشیدن لباس دوخته از محرمات حرام است و احکام و مناسک آن بررسی می‌گردد.
۳۲۵. **لقطه حرم:** چیزی که در حرم پیدا شده و دارای احکام خاصی است. این موضوع با مبحث آداب حرمین که یافتن ضاله و گمشده در آن کراهت دارد و نیز با مبحث خصائص الحرمین، حرم مکی، حرم مدنی ارتباط معنایی و موضوعی دارد.
۳۲۶. **لواسانی / سید محمد:** از علمای شیعی معاصر و ساکن در مدینه و سازنده مهدیه در مدینه.

۳۲۷. **لورنس**: ای. لورنس مشهور به لورنس عرب که در کتاب (ستونهای هفت گانه حکمت) گزارشات فراوانی از مدینه ارائه نموده است.
۳۲۸. **لیله المبیّت**: شب هجرت پیامبر ﷺ از مکه که به واسطه خبر الاهی از توطئه مشرکان برای قتل پیامبر بود و حضرت علی رضی الله عنه در آن شب به جای پیامبر در بستر خوابیدند.
۳۲۹. **ماء الموائد**: الرحله العیاشیه: ابوسالم عبدالله بن محمد العیاشی، از مفصلترین سفرنامه‌هاست. مؤلف در سالهای ۱۰۵۹، ۱۰۶۴ و ۱۰۷۲ به سفر حج آمده است.
۳۳۰. **مأذنه بلال**: بنای مربع شکلی در مسجدالنبی به ارتفاع دو متر محلی که بلال در زمان رسول خدا در آن اذان می‌گفت. مقام بلال به آن ارجاع شود. مأذنه بلال.
۳۳۱. **مازمین**: راهی از عرفات به مشعر.
۳۳۲. **مالک بن انس**: مالک بن انس بن مالک اصبحی از ائمه اربعه اهل سنت.
۳۳۳. **مالکیه**: مذهب فقهی اهل سنت که تابع امام مالک هستند. بررسی آراء خاص آنها در مناسک، طواف، احرام و حرمین موضوع این مدخل است.
۳۳۴. **ماه‌های حرام**: ماه‌های ذی القعدة و ذی الحجه و محرم و رجب/مدخل‌های ذو القعدة و ذو الحجه به این مدخل و مدخل ماه‌های حج ارجاع شده‌اند.
۳۳۵. **ماه‌های حج**: ماه‌های انجام حج.
۳۳۶. **مباهله**: روز ۲۴ ذی الحجه مباهله پیامبر ﷺ با نصاری نجران و در آیاتی از قرآن بدان اشاره شده است.
۳۳۷. **مجله الحج**: مجله الحج که از طرف وزارت حج کشور سعودی منتشر می‌شود.
۳۳۸. **مجله المدینه**: مجله الحج که از طرف وزارت حج کشور سعودی منتشر می‌شود.
۳۳۹. **مجله میقات**: از مجلات تخصصی در مورد حج به زبان فارسی و عربی.
۳۴۰. **مجنه**: بازار فصلی مربوط به حج - بررسی ذوالمجنه یا مجنه.

۳۴۱. محاذات میقات: مکانی که به محاذات و در طرف میقات قرار دارد و کسانی که به میقات نمی رسند ولی از آن مکان محاذی و مساوی میقات عبور می کنند می توانند از آنجا محرم شوند.
۳۴۲. محراب النساء: از محرابهای مسجدالنبی است.
۳۴۳. محراب تهجد: مقابل صفا و پشت خانه فاطمه علیها السلام محل نماز شب رسول خدا و محل نماز فاطمه علیها السلام در مسجدالنبی است.
۳۴۴. محراب حنفی: نام دیگر محراب سلیمانی است.
۳۴۵. محراب رسول الله صلی الله علیه و آله: در محلی ساخته شده که رسول خدا در آنجا نماز می گزارد.
۳۴۶. محراب سلطانی: از محرابهای مسجدالنبی است.
۳۴۷. محراب سلیمانی: این محراب خارج از روضه النبی و در سمت غرب منبر قرار دارد.
۳۴۸. محراب شیخ حرم: محرابی در قسمت زنانه برای امام جماعت نایبای، زنان در مسجد نبوی است.
۳۴۹. محراب عثمان: محرابی در سمت قبله محراب النبی قرار دارد ساخته عثمان بن عفان است.
۳۵۰. محراب فاطمه علیها السلام: در جنوب غربی محراب تهجد، داخل حجره فاطمه قرار دارد- داخل حرم نبوی و در جنوب محراب تهجد است که محل اقامه نماز فاطمه علیها السلام بوده است.
۳۵۱. محرمات احرام: ۲۴ چیز بر محرم حرام می شود. بررسی کلیات هر یک از تروک احرام و مناسک کلی موضوع این مدخل است چون جزئیات در مداخل مربوطه می آید.
۳۵۲. محصب: منطقه ای بین پل حجون و معابده کنونی در مکه، محل نزول رسول خدا پس از ورود به مکه است.
۳۵۳. محکمه: نام دیگر خوارج به نظر می رسد موضوع باید به خوارج ارجاع داده شود چون محکمه همان خوارج هستند. محکمه.
۳۵۴. محلاتی، فضل الله: سرپرست حجاج ایرانی در سال ۱۳۵۸.
۳۵۵. محله بنی هاشم: محل سکونت بنی هاشم در مدینه که در نزدیکی مسجدالنبی صلی الله علیه و آله قرار دارد.

۳۵۶. محمد اعرج: محمد اعرج بن احمد بن موسی مرقع - امیر الحاج قم - نوه موسی مبرقع.
۳۵۷. محمد بن ابراهیم بن منذر: اصلی/از دانشمندان ایرانی مجاور و شیخ حرم مکه. وی در سال ۳۰۹ در مکه وفات کرد.
۳۵۸. محمد بن ابراهیم بن یوسف نیشاپوری: از دانشمندان ایرانی مجاور و شیخ حرم. وی که در سال ۳۴۸ در مکه فوت کرد.
۳۵۹. محمد بن ابی بکر: در کنار مسجد شجره بدینا آمده و در حالیکه مادرش به قصد حج محرم بوده است.
۳۶۰. محمد بن ادریس شافعی: نام و نسب محمد بن ادریس... مکنی به ابو عبدالله.
۳۶۱. محمد بن اسحاق بن ابراهیم: محمد بن اسحاق بن ابراهیم بن مصعب - در سالهای ۲۳۶ امارت داشته و اولین فردی بوده است که در اطراف مدینه دیوار کشید.
۳۶۲. محمد بن جعفر بن محمد: محمد بن جعفر بن محمد بن عبد الله بن هاشم الحسنی - او در سال ۴۵۵ هجری بنا به نقلی برای مدت کوتاهی امیر بر حرمین شریفین بوده است.
۳۶۳. محمد بن حنفیه: در منابع از نقش او در برخی حوادث و نیز کیفیت احرام، طواف و حج او آمده است. در بقیع مدفون است.
۳۶۴. محمد بن عبد العزیز بن عبد الرحمن: محمد بن عبد العزیز بن عبد الرحمن بن فیصل - در سال ۱۳۴۴ تا ۱۳۸۵ هجری امیر مدینه منوره.
۳۶۵. محمد بن علی بن الجواد (۰۲+): امام جواد علیه السلام امام نهم شیعیان که درباره محل زندگی و شهادت، حج گزاری و تحلیل احادیث حج و مناسک موضوع این مدخل است.
۳۶۶. محمد بن علی اصفهانی: از ایرانیانی که خدمات فراوانی همانند احداث دیوار دور مکه، آبرسانی به عرفات انجام داد.
۳۶۷. محمد بن علی الباقر علیه السلام (۰۱+): امام محمد باقر علیه السلام -.
۳۶۸. محمد رسول الله: پیامبر اسلام.
۳۶۹. محمد رسول الله / تجهیزات جنگی: وسائل جنگی و جنگاوری رسول خدا صلی الله علیه و آله

۳۷۰. محمد رسول الله / حج: نحوه حجگذاری رسول خدا ﷺ.
۳۷۱. محمد رسول الله / خاتم: انگشتر رسول خدا ﷺ.
۳۷۲. محمد رسول الله / خانه‌ها: خانه‌های پیامبر ﷺ.
۳۷۳. محمد رسول الله / خصائص: خصائص النبی ﷺ یا ویژگی‌های ایشان.
۳۷۴. محمد رسول الله / دختران: دختران پیامبر ﷺ.
۳۷۵. محمد رسول الله / صدقات: صدقات و موقوفات رسول خدا ﷺ.
۳۷۶. محمد رسول الله / عصا: عصای رسول خدا ﷺ و نامه ۴۴۴.
۳۷۷. محمد رسول الله / عمره: نحوه عمره گذاری رسول خدا ﷺ و تعداد آن.
۳۷۸. محمد رسول الله / فرزندان: فرزندان الم پسر و دختر رسول خدا ﷺ.
۳۷۹. محمد رسول الله / منبر: کیفیت منبر رسول خدا ﷺ.
۳۸۰. محمد رسول الله / مو: موی رسول خدا ﷺ و ادعای برداشتن عثمانی‌ها از آن.
۳۸۱. محمد رسول الله / موالی: مردگان و غلامان رسول خدا ﷺ.
۳۸۲. محمد رسول الله / نعلین: کفش رسول خدا ﷺ.
۳۸۳. محمد علی پاشا: حاکم مکه.
۳۸۴. محمل: کجاوه زینت شده ای بود که (از قرن هفتم هجری) از جانب ایران و شاهان مسلمان پیشاپیش کاروان حج به مکه فرستاده می‌شد.
۳۸۵. مختار ثقفی: مختار بن ابی عیبه ثقفی فارس‌المختار عسکراهاجم مکه و اخرجهما (محمد بن حنفیه و ابن عباس) من الشعب.
۳۸۶. مختبی: قطعه سنگی در خانه پیامبر ﷺ در ابعاد یک ذراع در یک ذراع و یک وجب که مخیفگاه و پناهگاه آن حضرت

در مکه بوده است.

۳۸۷. **مخبرق:** از شهدای احد و قال رسول ﷺ مخبرق خیر یهود.

۳۸۸. **مدینه:** در این مدخل درباره تاریخ، اسامی، جغرافیا، تاریخ سیاسی، کلیات امارت مدینه با تأکید بر عهد پیامبر و مناطق و قریه‌ها بحث می‌شود.

۳۸۹. **مدینه / محلات:** محله‌های مهم مدینه.

۳۹۰. **مدینه / بازارها:** بررسی بازارهای مدینه قدیم و حدیثا.

۳۹۱. **مدینه / برج‌ها:** بر فراز هر دروازه برجی زیبا و با نقش و نگار لطیف و روح‌افزا جهت دیدبانی در برابر تهاجم اعراب بادیه‌نشین ساخته شده است.

۳۹۲. **مدینه / تاریخ‌نگاری:** بررسی تاریخ‌نگاری مدینه و سیر این بحث در میان مورخان اسلامی و آثار تاریخی در این موضوع

۳۹۳. **شفا دهی خاک مدینه:** مدینه / تربت.

۳۹۴. **مدینه / جشن‌ها:** جشن‌های که در مدینه به مناسبت‌های مختلف از جمله ورود حجاج، ورود محمل، مولد النبوی و اعیاد اسلامی برگزار می‌گردید - جشن خالی داریم.

۳۹۵. **مدینه / چراگاه‌ها:** مباحث مربوط به دیوار دو مدینه که جهت حفاظت این شهر کشیده شده بود.

۳۹۶. **مدینه / چشمه‌ها:** بررسی چشمه‌ها و منابع آب شهر مدینه که موجب رونق این شهر بوده است.

۳۹۷. **مدینه / حصار:** تاریخ ساخت حصار دور شهر مدینه.

۳۹۸. **مدینه / خاندان‌ها:** خاندان‌های مشهور مدنی.

۳۹۹. **مدینه / دار الاماره:** درباره محل امارت، دروازه دارالاماره و تغییرات دارالاماره مدینه بحث می‌شود.

۴۰۰. **مدینه / دروازه‌ها:** دروازه‌های معروف مدینه و تحولات آن از صدر اسلام تا قرون اخیر بررسی می‌گردد.

۴۰۱. مدینه/ سیل‌ها: سیل‌ها و حوادث مربوطه بررسی می‌گردد.
۴۰۲. مدینه/ قضات: درباره تاریخ قضاوت، معروفترین قضاوت مدینه بحث می‌شود.
۴۰۳. مدینه/ مجاوران: اشخاصی که مجاورت مدینه را برگزیده‌اند.
۴۰۴. مدینه/ مدارس: مدارس مهم مدینه در طول تاریخ.
۴۰۵. مدینه/ مفتیان: مفتی‌های مدینه و شاخص‌ترین آنها.
۴۰۶. مدینه/ نام‌ها: نام‌های شهر مدینه.
۴۰۷. مدینه الحاج: مدینه‌الْحَاج در داخل جدّه و به صورت حجره بوده و زائران مدت زیادی را در آنجا می‌گذرانند تا وقت حرکت به مدینه و جحفه برسد.
۴۰۸. مدینه بین الماضی و الحاضر: المدینه بین الماضی و الحاضر/ ابراهیم بن علی عیاشی از کتب معتبر معاصر در ۵۹۵ص تحقیق در تاریخ و اماکن و مساجد و کوه‌های مدینه.
۴۰۹. مدینه شناسی: تالیف سید محمد باقر نجفی تحقیق مفصل و دو جلدی (یک جلدی رحلی هم چاپ شده) درباره اماکن، مقابر، مساجد و حوادث تاریخ مدینه از دیدگاه شیعه است.
۴۱۰. مرآة الحرمین (۱): ایوب صبری ۱۸۹۰ م - تهران، میراث مکتوب، ۵۱۸ص.
۴۱۱. مرآة الحرمین (۲): ابراهیم رفعت پاشا (۱۲۷۳ ۱۳۵۳). وی در سالهای ۱۳۲۰، ۱۳۲۱ و ۱۳۲۵ امیرالحاج بوده و کتاب او از بهترین آثار در این زمینه است.
۴۱۲. مرقد نبوی: قبر مطهر پیامبر ﷺ دارای پوشش بوده است از جمله این پوشش‌ها پوشش بسیار نفیس و گرانبهای مصری است که مزین به انواع جواهرات و پارچه‌ای بسیار قیمتی.
۴۱۳. مرقد نبوی / پوشش: پوشش مدفن رسول خدا.
۴۱۴. مرقد نبوی / گلاب پاشی: در سال سه بار حرم مطهر حضرت رسول با گلاب ناب شستشوی شده است.

۴۱۵. مرکز تحقیقات حج: آثار و فعالیت‌های علمی فراوانی در زمینه حج ارائه نموده است.
۴۱۶. مرگ در حج: فوت حاجی یا نایب آن و احکام خاص آن همچنین بحث از دعا برای آن یا فضیلت آن در صورت وجود.
۴۱۷. مروان بن حکم: فرماندار مدینه و آخرین سلسله ازالامیه وی در سال ۶۵ هجری در دمشق از دنیا رفت.
۴۱۸. مروانیان: مروان یا آل مروان سلسله از خلفای اموی که پس از آل ابوسفیان به خلافت رسیدند.
۴۱۹. مزور: زیارت خوانانی در حرم پیغمبر که در قبال مبلغی، آداب زیارت را یاد داده و برای آن حضرت زیارت می‌خوانند. مزور (مُزَوِّر).
۴۲۰. مزوله: ساعتی آفتابی در صحن مسجدالنبی برای شناخت اوقات روز و پنجگانه. محتملاً قبل از دوران عثمانی ساخته شده بود - مزوله (مَزُول).
۴۲۱. مساجد فرع: سه مسجد در منطقه فرع در راه مکه و مدینه که پیامبر در آن نزول کرد استراحت نمود و نماز گزارد. مساجد فرُع.
۴۲۲. مستجار: مقابل ملتزم در سوی دیگر کعبه دیوار رکن یمانی را مستجار می‌نامند.
۴۲۳. مسجد ابراهیم (۰۲): مسجدی بر فراز کوه ابوقیس در محلی که ابراهیم عَلَيْهِ السَّلَام مردم را دعوت به حج نمود.
۴۲۴. مسجد ابوبکر (۰۱): مسجدی است در حدود سیصدمتری مسجدالنبی در منطقه مناخه که بنا بر قولی پیامبر صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در آن نماز خوانده است.
۴۲۵. مسجد ابوبکر (۰۲): مسجدی از مساجد سبع در منطقه خندق است.
۴۲۶. مسجد ابوبکر (۰۳): بنا بر قولی مسجدی در سمت مسفله پایین مکه که ابی‌بکر در شب هجرت همراه پیامبر صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ از آن محل به سمت غار ثور حرکت کرد.
۴۲۷. مسجد ابوقیس: از اماکن زیارتی مکه که کوه ابوقیس می‌باشد.
۴۲۸. مسجد ابواء: در طریق مکه بین ابواء و جحفه مسجد ابواء است که منسوب به رسول خدا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ می‌باشد

۴۲۹. **مسجد ابوذر:** / مسجدی در نزدیکی مسجدالنبی در بین طائفه بنی عبدالاشهل که پیامبر در آن نماز خوانده است نام‌های دیگر این مسجد، مسجد بئیر، مسجد اسواف و مسجد سجده بوده است.
۴۳۰. **مسجد ابی بن کعب:** اصلی/ مسجدی در داخل قبرستان بقیع که رسول خدا در آن بسیار نماز خوانده بود. نام دیگر این مسجد، مسجد بنی حُدیلَه است.
۴۳۱. **مسجد اثابیه:** محلی در طریق مدینه به مکه که رسول خدا ﷺ در آن نماز گزارد.
۴۳۲. **مسجد اجابه (۱+):** مسجد بنی معاویه در شمال بقیع وجه تسمیه آن به مسجد الاجابه آن است که براساس روایتی ۲ دعای پیامبر اکرم ﷺ در این مسجد مستجاب شد.
۴۳۳. **مسجد اجابه (۲+):** محل ورود رسول خدا ﷺ به مکه به هنگام فتح که در رمضان سال هشتم این مسجد در میدان معابده قرار دارد این مسجد به نام‌های مسجد آل قنفذ و مسجد استراحت نیز شناخته می‌شود.
۴۳۴. **مسجد اچپاء:** از اماکن زیارتی در مکه.
۴۳۵. **مسجد اخضر:** ۴ منزل بعد از تبوک با دستور پیامبر ﷺ ساخته شد.
۴۳۶. **مسجد اقصی:** بنقلی محل احرام رسول اکرم ﷺ.
۴۳۷. **مسجدالحرام:** مسجدی که گرداگرد کعبه واقع است.
۴۳۸. **مسجدالحرام/ آتش سوزی:** آتش سوزی‌های در طول تاریخ در این مکان مقدس گزارش شده است.
۴۳۹. **مسجدالحرام/ امامان جمعه و جماعات:** بررسی افرادی که دارای سمت رسمی امامت جمعه یا امامت مسجدالحرام را در طول تاریخ داراب بوده‌اند - چهره‌های شاخص این امامان به صورت مدخل مستقل خواهند بود.
۴۴۰. **مسجدالحرام/ تحصیب:** مباحث مربوط به توسعه مسجدالحرام در طول تاریخ.
۴۴۱. **مسجدالحرام/ توسعه:** / تولیت / خادمان طهارت.
۴۴۲. **مسجدالحرام/ درها:** با توسعه مسجدالحرام، دارای درهای متعدد گردید که به جز ابواب معروف بقیه در این مدخل مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۴۴۳. **مسجدالحرام / روشنائی:** نخستین کسی که برای روشنی مسجدالحرام در شبها چراغ افروخت عقبه بن ازرق بود.
۴۴۴. **مسجدالحرام / شبستان:** بررسی شبستانهای مسجدالحرام در طول تاریخ از جمله اینکه عثمان نخستین کسی بود که برای مسجد رواق یا همان شبستان ساخت.
۴۴۵. **مسجدالحرام / کتیبه‌ها:** مجموعه‌ای از این کتیبه‌ها و نگارندگان آنها در المناسک و نیز کتیبه باب‌ها آمده است.
۴۴۶. **مسجدالحرام / معماری:** بررسی وضعیت معماری؛ تاریخچه معماری و نوع ساخت آن و تحولات صورت گرفته در نوع آن در طول تاریخ.
۴۴۷. **مسجدالحرام / مقامات:** مقامات چهار گانه جایگاه امام جماعت چهار مذهب، حنفی، شافعی، حنبلی، مالکی.
۴۴۸. **مسجدالحرام / مناره‌ها:** مناره‌های موجود در مسجدالحرام.
۴۴۹. **مسجدالحرام / مناصب:** ذکر مناصب جزئی و کلی مسجدالحرام.
۴۵۰. **مسجدالحرام / منبر:** مسجدالحرام دارای منبرهای متعددی بوده است که برای درس یا سخنرانی خطیبان و ائمه جمعه مورد استفاده قرار می‌گرفته است.
۴۵۱. **مسجدالحرام / موقوفات:** اوقاف و املاکی فراوانی که در طول تاریخ به مسجدالحرام به صورت عام و نه کعبه وقف شده است.
۴۵۲. **مسجدالنبی:** یا مسجد الرسول ﷺ، مسجدالنبوی ﷺ، مسجد مدینه.
۴۵۳. **مسجدالنبی ﷺ / امامان جمعه و جماعات:** بررسی افرادی که دارای سمت رسمی امامت جمعه یا امامت مسجدالنبی را در طول تاریخ داراب بوده‌اند.
۴۵۴. **مسجدالنبی ﷺ / توسعه:** مباحث مربوط به توسعه مسجدالنبی در طول تاریخ.
۴۵۵. **مسجدالنبی ﷺ / درها:** با توسعه مسجدالنبی، دارای درهای متعدد گردید که به جز ابواب معروف بقیه در این مدخل مورد بررسی قرار می‌گیرد.
۴۵۶. **مسجدالنبی ﷺ / ستون‌ها:** ستونهای متعددی در توسعه‌ها و تعمیرات مسجدالنبی در آنجا افزود شد که تعداد آنها به ۴۲۰

ستون در داخل حرم شریف می‌رسد.

۴۵۷. مسجدالنبی ﷺ / سقف: تاریخچه مسقف شدن مسجد پیامبر، و بررسی نوع و جنس آن.

۴۵۸. مسجدالنبی ﷺ / شبستان: در باب شبستانها و مقصوره‌های مسجدالنبی در فصل ۱۵ از باب ۴ و فاءالوفا به تفضیل بحث شده است.

۴۵۹. مسجدالنبی ﷺ / قبله: معجزه فعلی باقیه رسول الله که بدون آلات نجومی آن را در غایت دقت و استوا تعیین کرد.

۴۶۰. مسجدالنبی ﷺ / معماری: بررسی وضعیت معماری؛ تاریخچه معماری و نوع ساخت آن و تحولات صورت گرفته در نوع آن در طول تاریخ.

۴۶۱. مسجدالنبی ﷺ / مناره‌ها: مسجد پیامبر ﷺ دارای مناره‌های متعددی است که برخی از آنها مانند مناره سلیمانیه به جهت قدمت و اهمیت مدخل مستقل هستند.

۴۶۲. مسجدالنبی ﷺ / موقوفات: اوقاف و املاکی فراوانی که در طول تاریخ به مسجدالحرام به صورت عام وقف شده است.

۴۶۳. مسجدالنبی ﷺ / آتش سوزی: آتش سوزی‌های در طول تاریخ در این مکان مقدس گزارش شده است.

۴۶۴. مسجدالنبی / روشنائی: وضعیت روشنائی مسجدالنبی در طول تاریخ.

۴۶۵. مسجدالنبی / تحصیب / تولیت: تولیت و اداره مسجدالنبی در طول تاریخ.

۴۶۶. مسجدالنبی / خادمان: مباحث مربوط به فراشان، مکاده، کناس و دیگر عناوینی که سلسله مراتب خادمان حرم نبوی را تعیین میکنند بحث می‌شود.

۴۶۷. مسجدالنبی / خصائص: ویژگیهای خاصی که برای مسجدالنبی ذکر شده است از جمله اینکه نماز در آن هزار برابر است - تالیفات خاصی نیز در این موضوع نگارش یافته است.

۴۶۸. مسجدالنبی / کتیبه: کتیبه‌های مسجد پیامبر ﷺ در طول تاریخ.

۴۶۹. مسجدالنبی / مناصب: مناصب مسجدالنبی.

۴۷۰. مسجد ائمه: مسجدی در منطقه حجه که منسوب به رسول خداست.
۴۷۱. مسجد بالا: از مساجد بنا شده نبی. ص در بین تبوک و مدینه. مسجد بالا.
۴۷۲. مسجد بدر: محل خیمه پیامبر در غزوه بدر بود.
۴۷۳. مسجد بطن مر الظهران: مسجدی در نزدیکی شهر مکه واقع در وادی مر الظهران که امروزه به وادی فاطمه معروف است رسول خدا ۹۱ در آن فرود آمد و نماز خواند. مسجد بطن مر الظهران.
۴۷۴. مسجد بقیع زبیر: نبی اکرم ﷺ در آن نماز گزارده در مدینه - مسجدی در مدینه که پیامبر در آن ۸ رکعت به عنوان نماز «الرغب و الرهب» بجا آورده است.
۴۷۵. مسجد بلال (۱+): محلی در مدینه که رسول خدا در آن نماز عید خواند و بلال در آنجا نافله می خواند.
۴۷۶. مسجد بلال (۲+): محلی بر روی کوه ابوقبیس که بنا بر قولی پس از فتح مکه در بلال در آنجا اذان گفت.
۴۷۷. مسجد بنات بنی نجار: مسجدی است در محله قبا گفته شده دختران بنی نجار در اینجا ایستادند وقتی رسول خدا وارد قبا شدند سرود طلع البدر را خواندند.
۴۷۸. مسجد بنی انیف: محلی که رسول خدا در آن نماز خوانده و نام دیگر آن مسجد مصبح است.
۴۷۹. مسجد بنی بیاضه: نام مسجدی است در قبا که پیامبر در آنجا نماز خوانده بود.
۴۸۰. مسجد بنی حارثه خزرجی: مسجدی واقع در سنح که پیامبر اکرم بارها در آن نماز خوانده است.
۴۸۱. مسجد بنی حبلی: پیامبر در این مسجد که نزدیک قبا در مدینه است نماز گزارد. مسجد بنی حبلی.
۴۸۲. مسجد بنی حرام: از مساجد منسوب به رسول خدا که مربوط به قبیله بی حرام است و در مشرق مسجد فتح قرار دارد.
۴۸۳. مسجد بنی حرام کبیر: مسجدی که به اذن رسول خدا ساخته شده و بنا بر قولی رسول خدا ﷺ در آن نماز خواند برخی آن را از مساجد سبعة خندق برشمرده اند
۴۸۴. مسجد بنی خطمه: نام دیگر مسجد عجوز در مدینه است که پیامبر اکرم ﷺ در آن نماز خواند. مسجد بنی خطمه

مسجد عجز.

۴۸۵. مسجد بنی دینار: در نزدیکی مسجدالنبی قرار داشته و پیامبر اکرم بارها در آن نماز خوانده است.

۴۸۶. مسجد بنی زریق: نخستین مسجدی که در آن قرآن خوانده شد و پیامبر در آن وضو گرفت. مسجد بنی زریق.

۴۸۷. مسجد بنی ساعده: مسجدی در منطقه سقیفه بنی ساعده که پیامبر اکرم در آن نماز گزارد.

۴۸۸. مسجد بنی ظفر: مسجدی است در حاشیه حرّه شرقی در شرق بقیع، که رسول خدا در آن نماز خوانده بود. مسجد بنی ظفر.

۴۸۹. مسجد بنی عبد الاشهل: مسجدی در مدینه که رسول خدا ﷺ در بسیاری از موارد نماز عصر و مغرب را در آنجا اقامه می کرد، نام دیگرش مسجد واقم است.

۴۹۰. مسجد بنی عدی: این مسجد در دارالنابعه کنار قبر عبدالله وجود داشت که رسول خدا در آن نماز خوانده بود.

۴۹۱. مسجد بنی عمرو بن مبدول: مسجدی واقع در نزدیکی بقیع زیر که پیامبر اکرم ﷺ در آن نماز گزارد.

۴۹۲. مسجد بنی غصینه: مسجدی است در مسیر قبا که پیامبر اکرم در آن نماز گزارد. مسجد بنی غصینه.

۴۹۳. مسجد بنی غفار: نبی اکرم ﷺ در آن نماز گزارده در مدینه.

۴۹۴. مسجد بنی قریظه: محلی در شرق مسجد فضیخ، نزدیک حرّه شرقی است که رسول خدا در روزهایی که بنی قریظه را محاصره کرده بود در آن نماز می گزارد.

۴۹۵. مسجد بنی مازن: مسجدی در مدینه که پیامبر آنرا طراحی کرده ولی در آن نماز نگزاده است.

۴۹۶. مسجد بنی واقف: مسجدی است از مساجد عوالی که رسول خدا در آن نماز خوانده است، این مسجد در طرف قبله مسجد فضیخ قرار دارد.

۴۹۷. مسجد بنی وائل: مسجدی است که رسول خدا در آن نماز خواند این مسجد مربوط به بنی وائل طایفه ای از اوس بود.

۴۹۸. مسجد بیضه: مسجدی است در پنج مایلی ابواء منسوب به رسول خدا ﷺ.

۴۹۹. **مسجد بیعت:** محلی که مسلمانان یثرب قبل از هجرت پیامبر در سرزمین منا در جمره عقبه با رسول خدا بیعت کردند.
۵۰۰. **مسجد تبوک:** از مساجد بنا شده نبی اکرم.ص. در بین مدینه و تبوک.
۵۰۱. **مسجد تنعیم:** از میقات‌های عمره مفرده، و عایشه در آن محرم شد، محلی که ادنی الحل صدق می‌کند و کسانی که در مکه هستند برای عمره مفرده از آن محرم می‌شوند.
۵۰۲. **مسجد توبه:** نام مسجدی است که رسول خدا در آن نماز خوانده بود نام دیگر این مسجد، مسجد نور و مسجد عُصَبه است.
۵۰۳. **مسجد ثنایا:** محلی که در آن دندانهای ثنایای رسول خدا در غزوه احد شکسته شد.
۵۰۴. **مسجد ثنیه الوداع:** محلی که رسول خدا سپاه تبوک را مورد استقبال قرار داد.
۵۰۵. **مسجد ثنیه رکوبه:** در طریق مدینه به مکه که رسول خدا در آن نماز گزارد و مسجدی بنا کرد. مسجد ثنیه رکوبه.
۵۰۶. **مسجد ثنیه مبرک:** مسجدی در طریق مدینه به مکه که رسول خدا احد در آن نماز گزارد.
۵۰۷. **مسجد جحفه:** مسجدی که در میقات جحفه واقع شده است. مسجد جحفه/اصلی.
۵۰۸. **مسجد جعرانه:** یکی از میقاتهای عمره مفرده منطقه جعرانه است.
۵۰۹. **مسجد جمعه:** مسجدی است بین قبا و مدینه که در آن رسول خدا برای نخستین بار نماز جمعه بجای آورد.
۵۱۰. **مسجد جن:** از مساجد کهن و شناخته شده مکه در حاشیه قبرستان ابوطالب.
۵۱۱. **مسجد جهینه:** مسجدی در مدینه که پیامبر در آن نماز گزارد الان موجود نیست. مسجد جهینه.
۵۱۲. **مسجد حجر:** نبی اکرم ﷺ در آن نماز گزارده در بین مدینه و تبوک.
۵۱۳. **مسجد حمزه:** این مسجد در محل اصلی قبر حمزه و عبدالله بن جحش قرار دارد.
۵۱۴. **مسجد خطمی:** از مساجد بنا شده نبی ﷺ در بین مدینه و تبوک.
۵۱۵. **مسجد خلیص:** مسجدی منسوب به رسول خدا، از مساجد بین مکه و جحفه (دز ذیل این مسجد، مسجد عقبه خلیص

هم توضیح داده شود).

۵۱۶. مسجد خیبر: دو مسجد در نزدیک خیبر که پیامبر اکرم ﷺ در آن نماز گزارد.
۵۱۷. مسجد خیف: مهم ترین مسجد در منطقه منا است رسول خدا در این محل خطبه حجه الوداع را خواند و نماز در آن توصیه شده است.
۵۱۸. مسجد دار سعد بن خبثمه: مسجدی در مدینه در منطقه قبا که پیامبر در آن نماز گزارد الان موجود نیست.
۵۱۹. مسجد دار نابهغه: مسجدی در غرب مسجدالنبی که نبی اکرم ﷺ در آن نماز گزارده در مدینه.
۵۲۰. مسجد دبه المستعجله: در بین راه مکه و مدینه که پیامبر ﷺ در آن فرود آمد. مسجد دَبَه الْمُسْتَعْجَلَه.
۵۲۱. مسجد درع: محلی که در آن رسول خدا در مسیر غزوه احد نماز مغرب و عشا را خواند ولباس جنگ پوشید. نام دیگر آن مسجد شیخین است.
۵۲۲. مسجد ذات ذراب: اصلی/از مساجد بنا شده نبی اکرم ﷺ در حوالی تبوک.
۵۲۳. مسجد ذباب: محلی بود برخی از کوه ذباب که رسول خدا عملیات مقدماتی مسلمانان در کندن خندق را نظارت می کرد و/ آن حضرت در آنجا نماز گزارد. مسجد ذُباب.
۵۲۴. مسجد ذفران: مسجدی در بین راه مدینه و مکه که رسول خدا ﷺ در آن نماز گزارده است. مسجد ذِفْران.
۵۲۵. مسجد ذنب حوضی: نبی اکرم ﷺ در آن نماز گزارده در بین مدینه و تبوک.
۵۲۶. مسجد ذوالخیفه: از مساجد بنا شده نبی اکرم. ص در بین مدینه و تبوک.
۵۲۷. مسجد ذو خشب: نبی اکرم ﷺ در آن نماز گزارده در حوالی مدینه.
۵۲۸. مسجد ذو طوی: محل استراحت و نماز رسول خدا در سفر به مکه. مسجد ذی طُوی.
۵۲۹. مسجد ذو قبلتین: در شمال غربی مدینه که پیامبر با تغییر قبله نماز را به سوی مسجدالحرام خوانند.
۵۳۰. مسجد ذو مروه: از مساجد بنا شده نبی اکرم. ص. در حوالی مدینه.

۵۳۱. **مسجد راتج:** نبی اکرم ﷺ در آن نماز گذارده در (با اذان بلال).
۵۳۲. **مسجد رایه (۲+):** / نام دیگر مسجد ذباب است، و به دلیل برافراشته شدن پرچم اسلام بر بالای آن کوه این مسجد به مسجد رایه معروف شد.
۵۳۳. **مسجد ردم الاعلی:** محلی که به هنگام فتح مکه پرچم اسلام در آن نصب شد و رسول خدا ﷺ در آن نماز خواند. مسجد رَدْمُ الْأَعْلَى.
۵۳۴. **مسجد رقعہ:** از مساجد مسیر غزوه تبوک.
۵۳۵. **مسجد رکن جبل عینین:** محل نیزه خوردن حمزه رضی الله عنه و بنا بر قولی محل نماز صبح رسول خدا و یا محل نماز ظهر آن حضرت است.
۵۳۶. **مسجد رماده:** در طریق به مکه بعد از ابواء مسجدی است که از آن رسول خداست. مسجد رَمَادِه.
۵۳۷. **مسجد روحاء:** محلی بین مدینه و بدر که رسول خدا در شب غزوه بدر در آنجا نماز گزارد.
۵۳۸. **مسجد رویثه:** رویثه منطقه‌ای بین مدینه و مکه و محل نزول رسول خدا بوده است.
۵۳۹. **مسجد زین العابدین رضی الله عنه:** در مدینه نزدیک قبر اسماعیل بن جعفر رضی الله عنه بعدها به این نام معروف شده در مشهد اسماعیل بن جعفر ارتباطی به پیامبر ندارد.
۵۴۰. **مسجد سجده:** به مسجد ابوذر.
۵۴۱. **مسجد سرف:** مسجدی است در طریق مکه نزد قبر میمونه ام المؤمنین - اردوگاه سپاه اسلام برای غزوه‌های خارج از مدینه بوده است. مسجد سَرِف.
۵۴۲. **مسجد سقیا:** محلی که در آن رسول خدا از چاه سقیا وضو گرفت و برای مردم مدینه دعا کرد. سقیا در حرّه غربی مدینه واقع شده و به قولی در داخل محوطه ساختمان ایستگاه راه آهن عنبریه در جنوب شرقی آن قرار دارد. مسجد سُقِیَا.
۵۴۳. **مسجد سلمان فارسی:** مسجدی از مساجد سبع.
۵۴۴. **مسجد سمران:** کوهی در خیبر که پیامبر اکرم ﷺ بر فراز آن نماز گزارد - به عنوان شمران نیز از آن یاد شده است.

۵۴۵. **مسجد سنح:** مسجدی است در مدینه که پیامبر در آن نماز گزارده است بنام مسجد بن حارث نیز معرفی شده است. مسجد سُنح.
۵۴۶. **مسجد شجره (۱۰۱):** این مسجد در ۸ کیلومتری مسجدالنبی است و میقات کسانی است که از مدینه عازم مکه می‌شوند.
۵۴۷. **مسجد شجره (۱۰۲):** اصلی/درختی در منطقه حدیبیه که رسول خدا در زیر آن درخت با اصحاب خود بیعت کرد و آن بیعت معروف به بیت شجره شد. به آن مسجد حدیبیه هم می‌گویند.
۵۴۸. **مسجد شجره (۱۰۳):** مسجدی است در مکه - نزدیک به مسجد جن که رسول خدا در آن نماز خوانده است.
۵۴۹. **مسجد شرف الروحاء:** محلی در طریق مکه و مدینه که رسول خدا در آن نماز خوانده است.
۵۵۰. **مسجد شق القمر:** مسجدی که در محل حادثه شق القمر ساخته شد.
۵۵۱. **مسجد شق تارا:** از مساجد بنا شده نبی اکرم ﷺ در حوالی مدینه.
۵۵۲. **مسجد شقوق:** از مساجد بنا شده نبی اکرم ﷺ در حوالی مدینه.
۵۵۳. **مسجد صدر حوضی:** از مساجد بنا شده نبی اکرم ﷺ در حوالی مدینه.
۵۵۴. **مسجد صدقه الزبیر:** مسجدی در مدینه که پیامبر در آن نماز گزارد و نزدیک مشربه ام ابراهیم بوده است.
۵۵۵. **مسجد صدقه میثب:** نبی اکرم ﷺ در آن نماز گذارده در مدینه.
۵۵۶. **مسجد صعید قرح:** از مساجد در مسیر غزوه تبوک.
۵۵۷. **مسجد صفائح:** مسجدی که در آن سوره مرسلات نازل شد و رسول خدا در آن محل به استراحت پرداخت و بر روی سنگی که رسول خدا سرش را در آن نهاده بود اثری برجای مانده است.
۵۵۸. **مسجد صفراء:** مسجدی بین مکه و مدینه که رسول خدا ﷺ در آن نماز گزارد.
۵۵۹. **مسجد صهباء:** مسجدی در بین راه مدینه و خبیر که پیامبر اکرم ﷺ در آن نماز گزارد.
۵۶۰. **مسجد ضرار:** مسجدی که منافقین در مقابل مسجد قبا بنا کردند و بدستور رسول خدا تخریب شد. مسجد ضرار.

۵۶۱. مسجد ضیقّه: در بین راه مکه و مدینه که پیامبر ﷺ در غزوه بنی المصطلق در آن نماز خواند.
۵۶۲. مسجد طرف البتراء: از مساجد بنا شده نبی اکرم ص. در بین مدینه و تبوک.
۵۶۳. مسجد طرف قدید: در طریق مکه به مدینه نزدیک جحفه. مسجد طرف قدید.
۵۶۴. مسجد عتبان بن مالک: عتبان بن مالک انصاری از رسول خدا تقاضای نماز در خانه خویش کرد و بعدها آنجا مسجدی ساخته شد که به این نام معروف شد. مسجد عتبان بن مالک.
۵۶۵. مسجد عجوز: / مسجدی در مدینه در کنار قبر براء بن معرور که پیامبر در آن نماز گزارده. نام دیگر آن مسجد بنی خُطمه است.
۵۶۶. مسجد عرج: اصلی / محلی در طریق مدینه به مکه که رسول خدا در آن نماز گزارد و خواب قیلوله کرد. مسجد عرج.
۵۶۷. مسجد عرق الظبیه: محلی در طریق مدینه به مکه که رسول خدا در آن نماز خواند و بنا بر قولی برای قتال بدر در آنجا مشاوره کردند. مسجد عرق الظبیه.
۵۶۸. مسجد عروه: محلی در وادی عقیق در غرب مدینه که رسول خدا در آن نماز خواند.
۵۶۹. مسجد عربیش: محل عبادت و نماز شب رسول خدا در غزوه بدر.
۵۷۰. مسجد عزوز: مسجدی در منطقه جحفه.
۵۷۱. مسجد عشیره: مسجدی است که پیامبر ﷺ در آن نماز خواند.
۵۷۲. مسجد عصر: مسجدی در بین راه مدینه و خیبر که رسول خدا در آن نماز گزارد.
۵۷۳. مسجد عقبه: از اماکن زیارتی در مکه.
۵۷۴. مسجد عقبه هرشی: در طریق مدینه به مکه در ۸ میلی ابواء منسوب به رسول خدا ﷺ. مسجد عقبه هرشی.
۵۷۵. مسجد علی بن ابی طالب (۰۱): مسجدی از مساجد سبع.
۵۷۶. مسجد علی بن ابی طالب (۰۲): مسجدی است در سیصد متری مسجد النبی که محل اقامه نماز عید توسط علی رضی الله عنه

بود.

۵۷۷. مسجد علی عریضی: مسجدی در کنار مقبره علی عریض فرزند امام صادق علیه السلام در مدینه.

۵۷۸. مسجد عمر (۱+): مسجدی از مساجد سبع.

۵۷۹. مسجد عمر (۲+): یکی از مساجد موجود در مناخه بنا بر قولی محل نماز عید پیامبر در سال سوم.

۵۸۰. مسجد عمره: مسجدی است در طرف قبله قبا در مدینه، پیامبر روز عرفه‌ای در اینجا ایستاده بود و وقوف کنندگان در عرفات را می‌دید نام دیگر آن مسجد عرفات است.

۵۸۱. مسجد عمری: مسجد شیخ محمد علی عمروی بزرگ شیعیان مدینه.

۵۸۲. مسجد غدیر خم: در پنج کیلومتری جحفه در محل غدیر جایی که رسول خدا صلی الله علیه و آله را به امامت منصوب کرد.

۵۸۳. مسجد غزاه: همان مسجد منصورف است که در طریق مدینه به مکه قرار دارد و پیامبر صلی الله علیه و آله از آن عبور کرده است.

۵۸۴. مسجد غمامه: مسجدی است در سیصدمتری مسجد النبی، و محل نماز عید پیامبر در سال نهم است. نام دیگر آن مسجد مصلی است.

۵۸۵. مسجد غنم: محلی که رسول خدا پس از فتح در آنجا با تازه مسلمانان مکه بیعت کرد. مسجد غنم.

۵۸۶. مسجد فاطمه زهرا علیها السلام: مسجدی از مساجد سبع.

۵۸۷. مسجد فاطمه صغری: محل سکونت و نماز فاطمه دختر امام حسین که بعدها به مسجد فاطمه صغری معروف شد.

۵۸۸. مسجد فتح (۱+): مهم‌ترین مسجد از مساجد سبعة بر بالای کوه سلع و محلی که رسول خدا در جنگ خندق در آن استقرار داشت و در آن نماز گزارد.

۵۸۹. مسجد فسح: محلی که رسول خدا نماز ظهر و عصر را در روز غزوه احد بجای آورد. مسجد فسح.

۵۹۰. مسجد فضیخ: مسجد فضیخ (به فتح فاء و کسر ضاد) - محلی که در غزوه بنی نضیر خیمه‌ای برای رسول خدا بر پا

شده بود.

۵۹۱. **مسجد فقیرت:** مسجدی است در باغ سلمان در مدینه گفته شده رسول خدا در این باغ نخلی را کاش. مسجد فقیرت.
۵۹۲. **مسجد فیفاء الخبار:** این مسجد در جایگاه فرود پیامبر در غزوه العشیره بود و رسول خدا در آنجا نماز خواند و با اصحاب غذا خورد.
۵۹۳. **مسجد فیفاء الفتحین:** نبی اکرم در آن نماز گذارده اند در بین مدینه و تبوک.
۵۹۴. **مسجد قبا:** اولین مسجدی که در اسلام در جنوب مدینه ساخته شد و نماز در آن سفارش شده است.
۵۹۵. **مسجد قبلتین:** / مسجدی که در آن قبله تغییر یافت و به نقلی پیامبر اکرم ﷺ دو رکعت از نماز ظهر را به سمت بیت المقدس و دو رکعت را به سمت کعبه خواند.
۵۹۶. **مسجد قدیر:** مسجدی که رسول خدا در آن نماز گزارد.
۵۹۷. **مسجد قرصه:** مسجدی در ملک سعد بن معاذ در حرّه شرقی که پیامبر ﷺ در آن نماز خواند. مسجد قرصه.
۵۹۸. **مسجد قریه بنی عذره:** از مساجد بنا شده نبی اکرم. ص. در بین مدینه و تبوک.
۵۹۹. **مسجد قشله:** محلی که در سال اول پیامبر نماز عید در آنجا اقامه کرد.
۶۰۰. **مسجد کوثر:** محلی در منا که در آن سوره کوثر بر پیامبر ﷺ نازل شد.
۶۰۱. **مسجد لحي جمل:** محل حجامت پیامبر اسلام در طریق مدینه به مکه. مسجد لحي جمل.
۶۰۲. **مسجد مالک بن سنان:** مسجدی در غرب مسجد النبی، رسول خدا در کنار این مسجد دعا می خواند.
۶۰۳. **مسجد متکا:** مسجدی است در مکه، در اجیاد صغیر، درون شعبی کوچک پشت کوه ابوقییس که رسول خدا در آن نماز خوانده است. مسجد متکا.
۶۰۴. **مسجد مختفی:** مسجدی است در پشت خانه رسول خدا در شعب ایطالب، در آنجا سنگی وجود داشت که رسول خدا در وقتی که خانه اش سنگباران می شد در آنجا مخفی می شد. مسجد مختفی.
۶۰۵. **مسجد مدران:** از مساجد بنا شده نبی اکرم. ص در اطراف مدینه.

۶۰۶. **مسجد مدلجه تعهن:** مسجدی در طریق مدینه به مکه که رسول خدا در آن نماز خواند و این مسجد را بنا کرد. مسجد مدلجه تعهن.
۶۰۷. **مسجد مرسالات:** از اماکن زیارتی مکه.
۶۰۸. **مسجد مستراح:** مسجدی در محله بنوحارثه که در مسیرغزوه احد رسول خدا در آن استراحت کردند. نام دیگر آن مسجد بنی حارثه است.
۶۰۹. **مسجد معرس:** اصلی/محل استراحت و نماز صبح رسول خدا در نزدیکی مسجد شجره می باشد. مسجد مُعْرَس.
۶۱۰. **مسجد مغسله:** مسجدی که رسول خدا با رها در آن نماز خونه. مسجد مُغْسَلَه.
۶۱۱. **مسجد مقمل:** مسجدی در بین راه مکه و مدینه که پیامبر ﷺ در آن نماز گزارده است. مسجد مُقْمَل.
۶۱۲. **مسجد منارثین:** مسجدی است که رسول خدا در آن نماز خوانده است.
۶۱۳. **مسجد منبجس:** مسجدی است در طریق مدینه به مکه که پیامبر اکرم ﷺ در آن نماز گزارده است. مسجد مُنْبِجَس.
۶۱۴. **مسجد نحر:** مسجدی بوده بین جمره اولی و وسطی که خداوند ذبیحی به جای اسماعیل فرستاد و رسول خدا در آن نماز ظهر بجای آورد. نام دیگر آن مسجد کبش است.
۶۱۵. **مسجد نخل:** نبی اکرم در آن نماز گذارده اند در اطراف مدینه.
۶۱۶. **مسجد نمره:** مسجدی است در عرفات که در قرن دوم هجری ساخته شده است از این مسجد با نام های مسجد حضرت ابراهیم، مسجد عرفه و مسجد عُرْنه هم یاد کرده اند.
۶۱۷. **مسجد وادی:** محل بر زمین افتادن حمزه رضی الله عنه در غزوه احد و بنابر قولی محل نماز صبح رسول خدا در غزوه احد. نام دیگر آن مسجد مصرع و مسجد معسکر است.
۶۱۸. **مسجد وادی القری:** از مساجد بنا شده نبی اکرم ﷺ در اطراف مدینه.
۶۱۹. **مسعی:** میان کوه صفا و مروه است که حاجیان در آنجا به سعی می پردازند.

۶۲۰. مسلخ: نام دیگر میقات وادی عقیق است.
۶۲۱. مسلم بن عبید الله: از شیعیان مهاجر به مصر که تحت حمایت فاطمیان آغازگر دولت بنو حسین در مدینه بود.
۶۲۲. مسلم بن عقبه: از سرداران معاویه در جنگ صفین و از سرداران یزید در واقعه حره که منجر به قتل عام مردم مدینه شد.
۶۲۳. مسیحیت: اصلی/آیین مخصوص حج در میان مسیحیان.
۶۲۴. مشاعر: مفهوم و فضایل آن در احادیث.
۶۲۵. مشربه ام ابراهیم: باغی که در آن ابراهیم فرزند رسول خدا متولد شد.
۶۲۶. مشعر الحرام: محلی که حجاج شب عید قربان در آن بیتوته می کنند.
۶۲۷. مصر: اصلی بررسی وضعیت حج گزاردن در این کشور.
۶۲۸. مصرع: / محل شهادت حضرت حمزه در دامنه کوه رماث.
۶۲۹. مصعب بن عمیر: اولین مبلغ اسلام به مدینه، از شهدای احد.
۶۳۰. مصلای آدم: بین در کعبه و رکن شامی.
۶۳۱. مصلای اعیاد: غیر از مسجدهای خاص بوده است. و در کتب به تفضیل از سیره و سنت نبوی در کیفیت انجام نماز و خطبه در مصلای اعیاد بحث شده.
۶۳۲. مصلای رسول الله: ۱. میان رکن یمانی و رکن اسود ۲. میان در کعبه و رکن دوم طواف (رکن شامی) همان مصلای آدم عليه السلام ۳. نزدیک به رکن شامی.
۶۳۳. مصلای مقام ابراهیم: / در گذشته بر روی مقام ابراهیم، فضایی سرپوشیده با ابعاد ۶×۳ متر به نام مصلی بنا کردند.
۶۳۴. مصلی الاول: / جایی که پیامبر، نخستین بار نماز عید را به جا آوردند/ در سمت غربی وادی بطحان در منطقه و در مجاورت دار ابی الجنوب.

۶۳۵. **مضاض بن عمرو:** جد مادری نابت بن اسماعیل علیه السلام از والیان کعبه.
۶۳۶. **مضر/قبیله:** از قبائل اصلی عرب عدنانی که قریش از آن منشعب شده است.
۶۳۷. **مطاف:** اصلی/واجب است طواف در مطاف صورت گیرد.
۶۳۸. **مطلب بن عبد مناف:** مدفون در حجر اسماعیل.
۶۳۹. **مطوف:** به کسی که راهنمای حجاج بوده معرف یا مطوف گویند.
۶۴۰. **معاذ بن جبل:** از اسامی مکتوب در صحن مسجدالنبی، نخستین حاکم مکه پس از فتح آن.
۶۴۱. **معاویة بن ابی سفیان:** سنه ۴۴ معاویة بن ابی سفیان در خلافت خود و سنه ۵۰ با پسرش یزید به حج رفته و امیر الحجاج بوده است.
۶۴۲. **معجنه:** گودالی در نزدیکی شاذروان بین در و حجر الاسود که ابراهیم ملاط کعبه را می ساخت.
۶۴۳. **معراج:** معراج آسمانی پیامبر از بیت المقدس به عرش. معراج آسمانی پیامبر از مکه به بیت المقدس.
۶۴۴. **معلقات سبع:** معلقات: / اشعاری که بر دیوار کعبه آویخته بودند/ اشعاری که بر دیوار کعبه آویخته بودند.
۶۴۵. **مغانم الطابه فی معالم طابه:** المغانم الطابه فی معالم طابه/ فیروز آبادی ۸۱۷ کتاب تأثیرگذار در جغرافیای حرمین.
۶۴۶. **مغیره بن شعبه:** سنه ۴۰ مغیره بن شعبه با نامه جعلی از معاویه حج را اقامه کرد، و روز تروییه را عرفه قرار داد.
۶۴۷. **مفرحه الانام فی...:** اصلی/مفرحه الانام فی تاسیس بیت الله الحرام - رساله کوچکی درباره سیل ۱۰۳۹ مکه و تخریب کعبه و تجدید بنای کعبه در سال ۱۰۴۰.
۶۴۸. **مقام ابراهیم:** اصلی/(فیه آیات بینات مقام ابراهیم) آل عمران/۳ سنگی که ابراهیم خلیل هنگام بنای کعبه بر آن ایستاد.
۶۴۹. **مقام بلال:** بنای مربع شکل مرمرینی در مسجدالنبی که تقریباً در محل اذان بلال (بر دیوار غربی مسجد اولیه) ساخته شده و در شروع اوقات پنجگانه نماز بر آن اذان می گویند.
۶۵۰. **مقام جبرئیل:** مکانی است در مسجد که امین وحی الهی از این مکان بر رسول الله وارد می شد.

۶۵۱. **مقتسمین:** افرادی که در ورودی شهر مکه، زائران خانه خدا را از استماع سخنان پیامبر منع می کردند.
۶۵۲. **مقداد بن اسود:** او از صحابه جلیل القدر رسول خدا صلی الله علیه و آله و مورد علاقه آن حضرت بود.
۶۵۳. **مقطع:** مرز حرم از سمت عراق علت نامگذاری به مقطع.
۶۵۴. **مکاتیب الرسول:** نامه‌های پیامبر ﷺ به زمامداران عصر خویش.
۶۵۵. **مکان الجنائز:** محلی که مردگان را جهت نماز میت در زمان رسول خدا بر آن می نهادند.
۶۵۶. **مکس (مُکس):** وضع مالیات بر حج گذاری در دوره‌های مختلف.
۶۵۷. **مکه (۱۰):** ام القری: بکه: بلدالحرام مقدس ترین شهر در روی زمین.
۶۵۸. **مکه / آب رسانی:** اصلی / وسایل و تاریخ آب رسانی و وضع آب مکه.
۶۵۹. **مکه / تاریخ نگاری:** بررسی تاریخ نگاری مکه و سیر این بحث در میان مورخان اسلامی و آثار تاریخی در این موضوع
۶۶۰. **مکه / تربیت:** بحث از اهمیت و شفا بخشی خاک مکه و حمل و انتقال آن بعد از حج.
۶۶۱. **مکه / جشن‌ها:** جشن‌های که در مدینه به مناسبت‌های از جمله در عرفه یا در روز عید قربان در منی و امثالهم برگزار می گردید.
۶۶۲. **مکه / چشمه‌ها:** با توجه به وجود چشمه‌های متعدد و اهمیت آن در این سرزمین.
۶۶۳. **مکه / حصار:** دیواری که در طول تاریخ برای حفاظت از این شهر کشیده شده است.
۶۶۴. **مکه / دار الاماره:** جدای از بحث حکومت و امرا مدینه، مقر حکومتی و ساختمان حکومتی در مدینه نیز نیازمند بررسی است.
۶۶۵. **مکه / دروازه‌ها:** دروازه‌های معروف مکه و تحولات آن از صدر اسلام تا قرون اخیر بررسی می گردد.
۶۶۶. **مکه / سیل‌ها:** از حوادث طبیعی نسبتا شایع در مکه که موجب تخریبهای متعدد در مسجدالحرام گردیده است.
۶۶۷. **مکه / قضات:** علما و بزرگانی که امر قضاوت در حرم مکی را بر عهده داشته‌اند.

۶۶۸. مکه / قلعه‌ها: قلعه الفلفل ؛ قلعه الهندی ؛ قلعه جیاد.
۶۶۹. مکه / مدارس: مدارس تاریخی مکه مکرمه.
۶۷۰. مکه / مفتیان: مفتی‌های مذاهب چهارگانه در مکه.
۶۷۱. مکه / نامها: نام‌های مکه در منابع تاریخی.
۶۷۲. مکی: کسی که لقب مکی دارد.
۶۷۳. مکه / خاندان‌های علمی: مشهورترین خاندان‌های علمی ساکن در مکه مکرمه.
۶۷۴. ملتزم: قسمتی از دیوار و پائین دیوار کعبه که یک سوی آن حجرالاسود و در سوی دیگر آن باب کعبه قرار دارد.
۶۷۵. ممالیک: سلاطین مصر و شام و حجاز به مدت طولانی.
۶۷۶. منا: سرزمین منا محلی است یک فرسخی مکه و بیشتر اعمال حج در آنجا انجام می‌شود و آنجا قربانگاه اسماعیل ع است
۶۷۷. منا/ آتش سوزی: آتش سوزی منی در سال ۵۴ که تلفات زیادی بر جای گذاشت.
۶۷۸. منا/ قبرستان: تاریخ و بیان آن.
۶۷۹. منا/ حوادث: از حوادثی که در منا رخ داده مانند آتش سوزی‌ها یا فاجعه منا در سال ۹۴ شمسی.
۶۸۰. مناره سلیمانی: از مناره‌های حرم نبوی.
۶۸۱. مناره مجیدی: مناره مرتفع دوره عثمانی در مسجدالنبی.
۶۸۲. منازل و مراحل: عنوانی عام برای مجموعه‌ای از کتب در بیان راههای حج و مسیرهای آن تالیف شد هاند بحث کلی منزلگاهها. از منازل نگاری نیز در این مدخل بحث شود.
۶۸۳. مناسک: اعمال و احکام مربوط به حج. کتب و کتابشناسی مربوط به مناسک نیز در ادامه مقاله بحث شود.
۶۸۴. منصور عباسی: وی در صدد بازسازی کعبه بر اساس بنای عبدالله بن زبیر بود که مالک بن انس او را از کار منع کرد.

۶۸۵. منطقه الشهداء: منطقه‌ای در مکه که حسین بن علی در سال ۱۶۹ به شهادت رسید.
۶۸۶. مهدی (عج): امام دوازدهم شیعیان - از اسامی مکتوب در صحن مسجدالنبی ﷺ.
۶۸۷. مهدی عباسی: خلیفه مهدی عباسی که تغییرات زیادی در عمارت بناهای مکه و مدینه انجام داد.
۶۸۸. موالات: پی در پی بودن اعمال بدون فاصله.
۶۸۹. موسوعه الحرمین الشریفین: دانشنامه نگاشته شده به سرپرستی زکی یمانی در مورد حرمین شریفین در عربستان.
۶۹۰. موسوی خوینی‌ها، سید محمد: امیرالحاج ایران پس از انقلاب.
۶۹۱. موسی عليه السلام: / موسی عليه السلام به همراه ۷۰ نفر حج بجای آورد.
۶۹۲. موسی بن جعفر عليه السلام: امام هفتم شیعیان - از اسامی مکتوب در صحن مسجدالنبی ﷺ.
۶۹۳. مولد النبى عليه السلام: خانه‌ای که رسول خدا در آن متولد شد.
۶۹۴. مولد جعفر: خانه‌ای در نزدیک صفا و مروه که رسول خدا هم در آن خانه وارد شده بود و محل تولد جعفر طیار.
۶۹۵. مولفه قلوب: گروهی از اشراف عرب در عهد پیامبر ﷺ که آن حضرت سهمی از زکات به آن‌ها اختصاص داد.
۶۹۶. مولود خوانی: مراسم جشن میلاد نبوی.
۶۹۷. مؤمن رضوی، سیدمحمد: کشته شده به اتهام تلویث یا تنجیس بیت الله در سال ۱۰۸۸.
۶۹۸. میقات: محلی که در آن زائر محرم می‌شود و عبور از آن برای کسی که قصد مکه را دارد، بدون احرام جایز نیست.
۶۹۹. ناخن گرفتن: از محرّمات احرام یعنی ناخن گرفتن است که در آن احکام و مناسک مربوطه بررسی می‌شود.
۷۰۰. نادر شاه افشار: اشاره به زندگی و حکومت او، سیاستهای خاص درقبال حج و حرمین و وحدت جهان اسلام.
۷۰۱. نار الحجاز: آتش سوزی و آتشفشان مدینه در سال ۶۵۴ که سه ماه به طول انجامید.
۷۰۲. ناودان کعبه: میزاب از عصرقریش تا عهد آل عثمانی و میزاب‌های خاصی که خلفا و امیران اهدا کرده‌اند.
۷۰۳. نائله: بررسی تاریخ یکی از بت‌های عهد جاهلی که گفته شده بر محل زمزم یاد کعبه نصب بوده.

۷۰۴. **نجاشی:** پادشاه حبشه در عصر پیامبر.

۷۰۵. **نجد:** از مناطق عربستان که تاثیر زیادی در وضعیت سیاسی فعلی این کشور داشته است.

۷۰۶. **نحر:** بررسی احکام نحرشتر.

۷۰۷. **نخاوله:** بررسی تاریخ شیعیان نخاوله و جغرافیای این منطقه در مدینه و حوادثی که در آن رخ داده.

۷۰۸. **نذر حج:** بحث از نذر حج و عمره و احکام و مناسک آن و نیز قسم نذر حج و کفاره و فدیة آن و نیز نذر احرام قبل از میقات موضوع این مدخل است.

۷۰۹. **نذورات:** نذورات و خیراتی که در مکه و مدینه برای زائران ارائه می گردد.

۷۱۰. **نسی:** یکی از سنتهای عصر جاهلی به معنای جابجایی در ماههای حرام و نیز تغییر ماههای حج به منظور تأخیر در انجام حج است.

۷۱۱. **نظام اداره الحج:** قوانین و دستور العمل مصوب از سوی دولت سعودی جهت اداره امور حج.

۷۱۲. **نفر:** بررسی مناسک و احکام کوچ از منی به عرفات است.

۷۱۳. **نفس زکیه:** محمد بن عبدالله بن حسن بن حسن - مدفون در بقیع، که در زمان منصور کشته شد. بررسی قیام او در مکه و شهادتش موضوع این مدخل است.

۷۱۴. **نقاب:** از مناصبی که سرپرستی حاجیان و زائران راعهده دار است.

۷۱۵. **نقیصه:** از مواردی که باعث بطلان حج می شود به معنای حذو و عدم ایتان به برخی از اعمال واجب، بررسی احکام و مفهوم فقهی آن موضوع این مدخل است.

۷۱۶. **نگاه به کعبه:** از آداب و مستحبات کعبه که در منابع از ثواب و پاداش اخروی نظریه کعبه که موجب تحول روحی مؤمنان می شود یاد شده است.

۷۱۷. **نگاه در آینه:** از محرّمات احرام.

۷۱۸. **نماز استداره:** نماز استداره‌ای در مسجدالحرام.

۷۱۹. **نماز تحیت:** از نمازهای مستحبی که ثواب و پاداش خواندن دور کعت نماز تحیت در مسجدالحرام و مسجدالنبی در منابع حدیثی آمده است.

۷۲۰. **نماز تراویح:** از سنت‌ها و نمازهای مستحبی اهل سنت در ماه رمضان در مسجدالحرام است. این مدخل جنبه‌های فقهی این نماز و دیدگاه شیعه اشارات تاریخی به تلاش خالد قسری در پایه گذاری آن موضوع ای مدخل است.

۷۲۱. **نماز جماعت:** نمازی که دسته جمعی خوانند و به امام اقتداء نمایند.

۷۲۲. **نماز جمعه:** موضوع این مدخل بررسی نخستین نماز جمعه مدینه و مکه و برگزار کنندگان آن و سیر تاریخی نماز جمعه در حرمین و وضعیت فعلی آن است.

۷۲۳. **نماز طواف:** از واجبات مناسک حج و عمره.

۷۲۴. **نماز میت:** بررسی تاریخ اجرای نماز میت در مسجدالحرام و مسجدالنبی در عهد پیامبر و اشاراتی تاریخی به تغییر این سنت در عصر خلفا و جلوگیری از نماز میت شیعه و علویان.

۷۲۵. **نویری / خاندان:** خاندان نویری و مناصبشان.

۷۲۶. **نیابت:** نیابت یا حج و عمره نیابتی درباره احکام و مناسک اجیر کردن فردی برای به جا آوردن حج از جانب شخص دیگری که به دلیل مریضی، پیری یا دلایل دیگر قدرت انجام حج را ندارد بحث می کند.

۷۲۷. **نیبت:** بررسی نقش نیت و قصد به عنوان یکی از واجبات مناسک حج و آداب معنوی و ظاهری آن موضوع این مدخل است.

۷۲۸. **هاجر:** بررسی زندگی هاجر، نحوه هجرت به مکه، هروله و طواف در میان صفا و مروه و درخواست زمزم و حج گزاری اش نیز بررسی تاریخ قبر او در حج اسماعیل موضوع این مدخل است.

۷۲۹. **هاشم بن عبد مناف:** از اجداد پیامبر و رؤسای قریش در عصر خویش و منصب سقایه به دست وی برد.

۷۳۰. **هاشمی گلپایگانی، سید علی:** سرپرست حجاج ایرانی در سال ۱۳۶۰ به همراه چند تن دیگر.

۷۳۱. **هبوط:** نزول آدم از بهشت در عرفات.

۷۳۲. هجرت: مهاجرت پیامبر از مکه به مدینه.
۷۳۳. هجرت به حبشه: هجرتی که از مکه به سرزمین حبشه صورت گرفت هجرت اول نام گرفته است.
۷۳۴. هدایه السبیل و کفایه الدلیل: معتمدالدوله فرهاد میرزا (م ۱۳۰۵) فرمانفرمای فارس. در سال ۱۲۷۲ انجام شده به کوشش غلامرضا مجد طباطبائی تحت عنوان سفرنامه فرهاد میرزا چاپ شده است.
۷۳۵. هدی: از اصطلاحات فقهی مربوط به قربانی است و ارتباط آن با «قربانی»، «بدن»، «قلائد» و «ذبح» مطرح می‌گردد.
۷۳۶. هروله: راه رفتن با شتاب که بین رفتن و دویدن باشد. با مفاهیم «دمل» و «سعی» مرتبط است.
۷۳۷. هلال: صورتی به شکل هلال از برنج که بر سر هر گنبد در مسجدالحرام گذارده‌اند. شکل گیری این شکل و تاریخ و سرنوشت آن در این مدخل است.
۷۳۸. هنر و حرمین: عموم کارهای هنری که با محوریت حج و حرمین صورت گرفته است شامل تابلوهای نقاشی، عکسها، فیلم‌ها، تندیس‌ها و مواردی از این دست.
۷۳۹. هواشم: سادات حاکم بر حرمین.
۷۴۰. هود عليه السلام: از پیامبرانی که مرقد آنها بین رکن و مقام ذکر شده است.
۷۴۱. هیئت امر به معروف و نهی از منکر: از ارگانهای تاسیس شده توسط وهابیان.
۷۴۲. وادی بطحان: نزدیک مساجد سبعه، رسول خدا فرمود سبطان بر که‌ای از بر که‌های بهشت. وادی بطحان در شمال وادی مزیب و مجاور آن واقع شده است.
۷۴۳. وادی عقیق: این میقات در ۹۴ کیلومتری مکه و برای کسانی است که از عراق، نجد به مکه می‌آیند.
۷۴۴. وادی محسر: مکانی که در آن سپاه ابرهه دچار عذاب الهی گشت.
۷۴۵. وجهه الکعبه: به در کعبه و دیوار شامل در وجه کعبه نیز اطلاق شده است. پیامبر در روز فتح مکه در وجه کعبه نماز گذاردند و دستانشان را بلند کرده گفتند هذه القبلة.

۷۴۶. **وجوب حج:** از احکام تکلیفیه ارجاع به استطاعت.
۷۴۷. **واحده:** از خاندان سادات مدینه که نسب آنها به عبدالواحد بن الشریف مالک بن شهاب الدین الحسینی؛ امیر مدینه می‌رسد.
۷۴۸. **وحی:** القا نمودن کسی مطلی را نهاد دیگری خواه به اشاره یا به لفظ یا به نحو دیگری...
۷۴۹. **وزارت الحج:** تاریخ وزارت حج سعودی.
۷۵۰. **وصیت:** از آداب سفر به حج وصیت نامه نوشتن است.
۷۵۱. **وضو:** درباره وضو به عنوان شرط صحت طواف و نیز آداب وضو در مسجدالحرام و مستحب بودن آن در اماکن و مواضع خاصی از حرمین و در برخی از مناسک حج و زیارت بحث می‌شود.
۷۵۲. **وفاء الوفا باخبار دار المصطفی:** نورالدین سمهودی ۸۰۴-۹۱۱.
۷۵۳. **وقوف:** وقوف (عرفات و وقوف در مشعر) از ارکان حج می‌باشد. احکام، آداب و مستحبات وقوف بررسی می‌گردد. با «عرفات» و «مشعرالحرام» مرتبط است.
۷۵۴. **ولید بن مغیره مخزومی:** شیخ قریش. در عصر جاهلیت وی در مکه بمرد و در قبرستان حجج چون به خاک سپرده شد در حوادث خاصی مثل نصب حجرالسد نقش داشته که گزارشی از آنها ارائه می‌شود.
۷۵۵. **ولیمه:** ولیمه بعد از زیارت خانه خدا توسط حاجی. کارت دعوتی که برای دعوت از میهمان حاجی تهیه می‌شود با «سوغات» مرتبط است.
۷۵۶. **وهاپیت:** حمله و هاپیها به مکه و مدینه.
۷۵۷. **یللم:** میقات کسانی که از یمن به مکه می‌آیند. بحث از تاریخ این میقات و احکام و مناسک آن و نحوه احرام بستن یمنی‌ها موضوع این مدخل است.
۷۵۸. **ینبع:** قریه‌ای در ۲۱۳ کیلومتری مدینه به مکه که دارای چشمه‌های فراوانی و پیامبر ﷺ آن را در قسمت کردن غنائم به علی رضی الله عنه بخشید.
۷۵۹. **یهود مدینه:** بررسی تاریخ، قبایل، نحوه سکونت و کوچ یهودیان به مدینه و فعالیت‌های آنان در عصر پیامبر و بعد از آن.